

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)
DOI 10.32999/KSU2307-8049

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
м. Івано-Франківськ

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія
«ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Стратонов Василь Миколайович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна.

Члени редакційної колегії:

Сотула Олександр Сергійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри національного, міжнародного права та правоохоронної діяльності, Херсонський державний університет, Україна.

Коваль Алла Анатоліївна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного та адміністративного права і процесу, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Україна.

Слінько Тетяна Миколаївна, кандидат юридичних наук, професор, завідувачка кафедри конституційного права України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна.

Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, професор кафедри кримінального права, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна.

Маковій Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін, Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна.

Ярослав Кострубець, доктор юридичних наук, професор, декан факультету права та адміністрування, Університет Марії Кюрі-Склодовської, Польща.

Марієта Сафта, кандидат наук, професор, Університет Тіту Майореску, Бухарест, Румунія.

Хуан Карлос Риофрйо Мартинез-Виллалба, доктор юридичних наук, професор, координатор міжнародних та спеціальних академічних програм, Catholic University of America (Washington DC), США.

Фернандо де Бріто Алвес, доктор філософії, професор права, координатор аспірантської програми з юридичних наук та викладач конституційного права на юридичному факультеті, генеральний прокурор, Університет Північної Парани, Бразилія.

Збірник наукових праць включено до наукометричної бази даних Index Copernicus (Республіка Польща)

Затверджено відповідно до рішення вченої ради Херсонського державного університету (протокол від 27.04.2026 р. № 14)

Реєстрація в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення:
Рішення № 2944 від 24.10.2024 (Ідентифікатор медіа R30-05621).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Херсонський державний університет
(вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000, e-mail: office@ksu.ks.ua. Тел.: +38 096 310 26 36).

Фахова реєстрація (категорія «Б»): Наказ МОН України № 1166 від 23 грудня 2022 року (додаток 3).
Спеціальність: D8 – Право.

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання – <http://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj>

ISSN 2307-8049 (PRINT)
ISSN 2663-2799 (ONLINE)

© Херсонський державний університет, 2026
© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2026

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Кравчук С. М.

ЗАХИСТ КОГНІТИВНОЇ СВОБОДИ ТА ПСИХІЧНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
У ЦИФРОВУ ЕПОХУ.....5

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Бурдай Ю. Ю.

ТЕОРІЯ (КОНЦЕПТ) ПОДІЛУ ВЛАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ВІД АНТИЧНОСТІ
ДО НОВОГО ЧАСУ.....11

Волкова Д. С.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ТРАНСІДЕНТИЧНІСТЮ
У РІШЕННЯХ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....19

Лазарєв В. В.

ГЕНЕЗА ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ
(1997–2026 РР.).....26

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Стратонов В. М.

ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ СТАНОВИЩА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ:
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ.....33

СЕКЦІЯ 4 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Гавловська А. О.

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА
НА ПЕРЕКЛАД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ.....38

Смоляр Ю. В.

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО)
У МЕЖАХ СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA):
СУДОВА ПРАКТИКА.....44

СЕКЦІЯ 5 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Сотула О. С.

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ, ЦИФРОВА
ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ.....53

CONTENTS

SECTION 1

THEORY AND HISTORY OF THE LAW AND THE STATE; HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Kravchuk S. M.

PROTECTING THE COGNITIVE FREEDOM AND MENTAL WELL-BEING
OF MILITARY PERSONNEL IN THE DIGITAL AGE.....5

SECTION 2

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Burdai Yu. Yu.

THEORY (CONCEPT) OF SEPARATION OF POWERS:
HISTORICAL AND LEGAL DISCOURSE FROM ANTIQUITY TO MODERN TIMES.....11

Volkova D. S.

EUROPEAN EXPERIENCE IN ENSURING THE RIGHTS OF TRANSGENDER PEOPLE
IN THE DECISIONS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION.....19

Lazarev V. V.

THE ORIGINS OF LEGAL TERMINOLOGY IN THE PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT
OF UKRAINE (1997–2026).....26

SECTION 3

CRIMINAL PROCESS AND FORENSIC SCIENCE; FORENSIC EXAMINATION

Stratonov V. M.

GENDER DIMENSIONS OF WOMEN'S STATUS UNDER CONDITIONS
OF WAR AND MARTIAL LAW: A SCIENTIFIC-THEORETICAL
AND POLITICAL-LEGAL ANALYSIS.....33

SECTION 4

CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE ACTIVITIES

Havlovska A. O.

NATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS FOR LEGAL SECURITY
OF THE RIGHT TO TRANSLATION DURING BORDER CONTROL.....38

Smoliar Yu. V.

PROCEDURAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE SUSPECT (ACCUSED) WITHIN THE SCOPE
OF SPECIAL CRIMINAL PROCEEDINGS (IN ABSENTIA): JUDICIAL PRACTICE.....44

SECTION 5

JUDICIARY; PROSECUTOR'S OFFICE AND BAR

Sotula O. S.

ORGANIZATION OF JUDICIAL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW:
LEGAL FRAMEWORK, DIGITAL TRANSFORMATION AND ACCESS
TO JUSTICE IN UKRAINE.....53

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 343.211.3:355.1-051:314/316-028.63
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-1>

ЗАХИСТ КОГНІТИВНОЇ СВОБОДИ ТА ПСИХІЧНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Кравчук Світлана Миколаївна,
старший викладач кафедри теорії права та конституціоналізму
Навчально-наукового інституту права,
психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
lanapravot@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3485-1343

Мета дослідження полягає у комплексному теоретико-правовому аналізі змісту та механізмів захисту когнітивної свободи і психічної цілісності військовослужбовців в умовах інтенсивної цифровізації воєнної сфери. Робота спрямована на обґрунтування концепту «цифрової гідності» комбатанта та визначення правових меж допустимого алгоритмічного і нейротехнологічного впливу на свідомість суб'єктів військово-службових відносин у контексті сучасних стандартів прав людини.

Методи. Методологічний базис дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціально-юридичних методів. Системно-структурний метод використано для визначення архітектоніки когнітивних прав у загальній системі антропоцентричного права. Діалектичний підхід дозволив розкрити суперечності між технологічною доцільністю використання штучного інтелекту у військовій справі та імперативом збереження психічної автономії особистості. За допомогою герменевтичного методу здійснено тлумачення міжнародних стандартів «neuro-rights» (екїроправ) у розрізі їх імплементації у військово законодавство. Компаративістський аналіз застосовано для зіставлення підходів до регулювання кіберпсихологічної безпеки в різних правових системах.

Результати. Доведено, що в епоху гібридних загроз когнітивна свобода військовослужбовця трансформується з суто філософської категорії у фундаментальний об'єкт правової охорони. Стрімке впровадження Big Data, нейроінтерфейсів та алгоритмів предиктивної аналітики створює ризики «алгоритмічної детермінації» поведінки військового, що ставить під загрозу його суб'єктність. Сформульовано дефініцію когнітивної свободи військовослужбовця як правомочності на самостійне формування переконань та ухвалення рішень без несанкціонованого зовнішнього втручання в нейробіологічні та психічні процеси. Виявлено, що існуючі режими захисту персональних даних є недостатніми для запобігання загрозам «капіталізму стеження» та когнітивного маніпулювання у військовому середовищі. Особливу увагу приділено юридичній кваліфікації інформаційно-психологічних операцій як посягання на психічну недоторканність особи. Обґрунтовано необхідність розширення каталогу прав людини «четвертого покоління» через включення до них права на свободу від алгоритмічного впливу та права на психологічну безпеку в цифровому просторі.

Висновки. Підсумовується, що ефективний захист когнітивної свободи військовослужбовців вимагає перегляду парадигми військового права в бік посилення антропоцентричних засад. Психічна цілісність повинна розглядатися як невід'ємний складник боєздатності, що потребує не лише технічного, а й нормативно-ціннісного захисту. Автором пропонується розробка та впровадження «Етичного кодексу цифрової взаємодії у Збройних Силах», для регламентації меж використання психотехнологій та інструментів нейромаркетингу щодо особового складу. Констатовано, що розвиток цифрової грамотності та критичного мислення є формою реалізації права на когнітивний самозахист. Визначено, що правова доктрина має випереджати технологічний розвиток, створюючи надійні запобіжники проти цифрової ерозії людської гідності в умовах збройних конфліктів сучасного та майбутнього. Забезпечення когнітивної деескалації та збереження ментального суверенітету особистості визнано визначальними векторами реформування інституту прав людини в оборонній сфері.

Ключові слова: права людини, антропоцентризм, когнітивна свобода, нейроправа, цифрова гідність, ментальний суверенітет, право на когнітивний самозахист, алгоритмічна детермінація, захист військовослужбовців, ЄКПЛ.

PROTECTING THE COGNITIVE FREEDOM AND MENTAL WELL-BEING OF MILITARY PERSONNEL IN THE DIGITAL AGE

Kravchuk Svitlana Mykolaivna,
Senior Lecturer at the Department of Legal Theory and Constitutionalism
Institute of Law, Psychology, and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University
lanapravot@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3485-1343

Purpose. *The aim of this study is to conduct a comprehensive theoretical and legal analysis of the content and mechanisms for protecting the cognitive freedom and mental integrity of military personnel in the context of the rapid digitalization of the military sphere. The work aims to substantiate the concept of a combatant's "digital dignity" and to define the legal limits of permissible algorithmic and neurotechnological influence on the consciousness of subjects of military service relations in the context of contemporary human rights standards.*

Methods. *The methodological basis of the study consists of a combination of general scientific and specialized legal methods. The systemic-structural method was used to determine the architecture of cognitive rights within the general system of anthropocentric law. The dialectical approach allowed us to reveal the contradictions between the technological expediency of using AI in military affairs and the imperative of preserving the individual's mental autonomy. The hermeneutic method was used to interpret international "neuro-rights" standards in the context of their implementation in military legislation. Comparative analysis was applied to compare approaches to regulating cyberpsychological security in different legal systems.*

Results. *It has been demonstrated that in the era of hybrid threats, a servicemember's cognitive freedom is transforming from a purely philosophical category into a fundamental object of legal protection. The rapid adoption of Big Data, neural interfaces, and predictive analytics algorithms creates risks of "algorithmic determination" of a servicemember's behavior, which threatens their agency. A definition of a military servicemember's cognitive freedom is formulated as the right to independently form beliefs and make decisions without unauthorized external interference in neurobiological and mental processes. It has been found that existing personal data protection regimes are insufficient to prevent the threats of "surveillance capitalism" and cognitive manipulation. The necessity of expanding the catalog of "fourth-generation" human rights by including the right to freedom from algorithmic influence and the right to psychological security has been substantiated.*

Conclusions. *It is concluded that effective protection of military personnel's cognitive freedom requires a shift in the paradigm of military law toward strengthening anthropocentric principles. Mental well-being must be regarded as an integral component of combat effectiveness, requiring not only technical but also normative and value-based protection. The author proposes the development and implementation of a "Code of Ethics for Digital Interaction in the Armed Forces" to regulate the limits of the use of psychotechnologies and neuromarketing tools with respect to personnel. It is noted that the development of digital literacy and critical thinking is a form of realizing the right to cognitive self-defense. It is determined that legal doctrine must stay ahead of technological development, creating reliable safeguards against the digital erosion of human dignity in the context of modern and future armed conflicts. Ensuring cognitive de-escalation and preserving the mental sovereignty of the individual are recognized as key vectors for reforming the institution of human rights in the defense sector.*

Keywords: *human rights, anthropocentrism, cognitive freedom, neurolaw, digital dignity, mental sovereignty, right to cognitive self-defense, algorithmic determination, protection of military personnel, ECHR.*

Вступ. У сучасних умовах глобальної цифрової трансформації архітектоніка правової безпеки особистості зазнає докорінних змін, переміщуючись із площини захисту фізичного простору у вимір захисту когнітивної автономії. Особливою гостроти ця проблема набуває у військовій сфері, де забезпечення когнітивної свободи та психічної цілісності військовослужбовців стає імперативом не лише правової доктрини (Ienca M., Andorno R., 2017), а й національної безпеки. Експоненціальний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, алгоритмізація соціальних взаємодій та впровадження систем штучного інтелекту (далі – ШІ) сформували нову реальність – цифрову епоху, в якій людська свідомість стає безпосереднім об'єктом технологічного впливу та інструменталізації.

Військовослужбовці, як специфічна соціально-професійна група, функціонують у режимі граничних психофізичних

навантажень та перманентного інформаційного тиску. У цифрову епоху інформація трансформується з ресурсу на конвенційну «зброю когнітивного ураження», здатну здійснювати латентний вплив на емоційний стан, процеси мислення та ціннісні орієнтири комбатантів. Це актуалізує необхідність формування антропоцентричної парадигми права (Рабінович П. М., 2021), яка б розглядала психіку військовослужбовця не як ресурс, а як суверенний простір, що потребує посиленого юридичного імунітету від маніпулятивних інтервенцій.

Науково-теоретичне підґрунтя. Проблема когнітивної свободи в юридичному дискурсі безпосередньо корелює з правом на недоторканність «внутрішнього форуму» (forum internum) – фундаментального аспекту свободи думки, що передбачає автономність процесу формування переконань. Для військовослужбовців цей аспект має стратегічне

значення: здатність до об'єктивної оцінки реальності та прийняття юридично значущих рішень у бойовій обстановці є фундаментом легітимності застосування сили. Проте цифрова екосистема створює умови для «алгоритмічного детермінізму», де персоналізовані потоки дезінформації та нейромаркетингові технології можуть непомітно деформувати критичне сприйняття, призводячи до когнітивних спотворень та деморалізації особового складу.

Комплексність викликів. Цифрове середовище радикально змінює механіку психологічного впливу: перехід від масової пропаганди до мікротаргетованого впливу через онлайн-платформи створює ефект «інформаційного перевантаження» (information overload). Це не лише виснажує адаптаційний ресурс військовослужбовців, а й формує нові ризики для їхньої психічної цілісності – права на збереження ідентичності та стабільності ментальних функцій. В умовах гібридної агресії, де межа між фронтом і тилом у цифровому просторі нівелюється, захист ментальної сфери військового потребує системного міждисциплінарного підходу.

Таким чином, нагальною є потреба у розробці теоретико-правової концепції захисту когнітивної свободи, яка б інтегрувала досягнення юриспруденції, нейронаук та кіберпсихології. Традиційні правові механізми захисту честі, гідності та персональних даних уже не здатні повноцінно протидіяти загрозам «капіталізму стеження» та нейротехнологічного втручання. Дослідження правових засад психічної цілісності військовослужбовців дозволить сформулювати нові стандарти цифрової гігієни та правового захисту від алгоритмічного впливу, що є невід'ємною умовою підтримання боєздатності Збройних Сил та збереження людської унікальності в умовах технологічної експансії.

Фундаментальне підґрунтя для дослідження механізмів правового захисту ментальної сфери становлять праці зарубіжних науковців, присвячені психологічній стійкості особистості та стратегіям подолання стресу. Зокрема, концептуальний внесок у розробку теорій копінгу та адаптації зробили А. Біллінгс, Д. Зурріла, Р. Лазарус, Р. Моос, С. Фолкман та Е. Хейм. Їхні доробки дозволяють екстраполювати психологічні моделі реагування на зовнішній тиск у площину правової автономії особистості, де когнітивні процеси розглядаються як об'єкт превентивного юридичного захисту від деструктивного інформаційного впливу.

Для з'ясування природи когнітивної свободи вагоме значення мають розвідки К. Вортман та Н. Хаан. Аналіз їхніх підходів крізь призму військової діяльності дає змогу ідентифікувати особистісні характеристики, що забезпечують психологічну стабільність комбатантів. У контексті нашого дослідження це дозволяє стверджувати, що психічна стійкість є не лише психофізіологічним станом, а й юридично значущим результатом

реалізації права на когнітивну регуляцію та усвідомлену фільтрацію маніпулятивних інтервенцій.

Вітчизняний науковий дискурс щодо адаптації та психологічного захисту особистості представлений ґрунтовними працями Л. Анциферової, Л. Дикої, Р. Назирова, Н. Сироти, В. Суислової, В. Ялтонського. Досліджуючи особливості психічної трансформації людини в умовах соціальної турбулентності, автори акцентують увагу на ролі внутрішніх ресурсів у збереженні цілісності особистості. Для теоретико-правової науки ці напрацювання слугують основою для формування концепції «психічної недоторканності», де здатність людини зберігати внутрішню рівновагу в умовах стресу визнається необхідною умовою її правової суб'єктності та ефективності у виконанні державно-службових функцій.

1. Теоретико-методологічні засади когнітивних прав людини у війсьній сфері

1.1. Генезис та зміст понять «когнітивна свобода» та «психічна цілісність» у сучасній правовій доктрині

Еволюція правової думки від класичного лібералізму до цифрового конституціоналізму зумовила трансформацію традиційного інституту свободи думки. У класичній доктрині свобода думки розглядалася переважно як *forum internum* – недоторкана сфера внутрішніх переконань, що не потребувала активного захисту, доки не переходила у форму зовнішнього вираження. Проте в цифрову епоху, коли нейротехнології та алгоритми стають здатними долати бар'єр між свідомістю та зовнішнім середовищем, виникає потреба в утвердженні категорії когнітивної свободи.

У межах даного дослідження когнітивну свободу військовослужбовця визначено як фундаментальну юридичну правомочність на автономне формування переконань, самостійне прийняття рішень та збереження ментального суверенітету, що виключає будь-яке несанкціоноване зовнішнє втручання в нейробиологічні та психічні процеси суб'єкта. «Umbrella right» охоплює як свободу від маніпулятивного впливу, так і право на контроль над власними когнітивними станами.

Паралельно з когнітивною свободою постає категорія психічної цілісності. Вона обґрунтовується як стан захищеності ментальної здоров'я та когнітивних функцій особистості від алгоритмічних деструкцій та нейротехнологічного шпіонажу. Психічна цілісність у війсьній сфері трансформується з медичного показника у правовий стандарт, що гарантує відсутність латентного впливу на підсвідомість через цифрові інтерфейси чи психоакустичні інструменти.

1.2. Антропоцентрична парадигма права як основа захисту військовослужбовця в цифрову епоху

Цифрова трансформація військової сфери створює ризик перетворення військовослужбовця на «біологічний вузол» у мережі

управління даними. Протидією цій тенденції виступає антропоцентрична парадигма права, яка постулює абсолютний пріоритет людської унікальності та суб'єктності над технологічною доцільністю.

В основі цієї парадигми лежить концепція «людиноцентричності», де військовослужбовець розглядається не як об'єкт маніпуляцій чи елемент алгоритмічної військової машини, а як суб'єкт із невідчужуваною когнітивною автономією. Ключовим елементом захисту в межах цієї парадигми є обґрунтування права на «не-алгоритмічне існування». Дане право передбачає можливість суб'єкта здійснювати волевиявлення, вільне від предиктивної аналітики та персоналізованого інформаційного тиску, що створюється алгоритмами соціальних мереж та платформ великих даних.

У цьому контексті ми пропонуємо розширення каталогу прав людини «четвертого покоління», що виникають як реакція на виклики штучного інтелекту: а) право на свободу від алгоритмічного впливу (отримує юридичну гарантію захисту від маніпулятивного підбору контенту, що має на меті приховану зміну переконань особи); б) право на психологічну безпеку в цифровому просторі (спонукатиме державу та військово командування до обов'язку забезпечення такого цифрового середовища, яке б виключало технології ерозії волі та критичного мислення).

1.3. Специфіка правового статусу військовослужбовця як об'єкта когнітивних загроз

Правовий статус військовослужбовця характеризується специфічним балансом між обмеженням певних прав та необхідністю їх посиленого захисту в межах виконання службових обов'язків. У цифрову епоху вразливість військових набуває нових ознак: а) ієрархічність та дисциплінарна залежність (створюють канали для «легітимного», на перший погляд, але когнітивно шкідливого впливу через цифрові системи управління); б) інформаційна детермінація (обмеженість доступу до альтернативних джерел інформації в зоні бойових дій робить військовослужбовця ідеальним об'єктом для цілеспрямованих інформаційно-психологічних операцій (ІПСО)); в) ментальний суверенітет (будь-яке несанкціоноване втручання в нейробиологічні процеси (наприклад, через стимулятори когнітивних здібностей або системи нейромоніторингу) має кваліфікуватися як порушення ментального суверенітету особистості).

Нині констатовано, що військовослужбовець є найбільш незахищеним суб'єктом перед загрозами «капіталізму стеження», оскільки його цифрові сліди та психофізіологічні дані часто збираються без належного правового контролю під приводом медичного моніторингу або безпеки. Таким чином, правова доктрина має вибудувати випереджаючі запобіжники, де когнітивний самозахист (через розвиток критичного мислення та цифрову гігієну) визнається процесуальною формою реалізації конституційних прав.

2. Правові механізми протидії цифровим загрозам психічній автономії військових

2.1. Міжнародно-правові стандарти нейроправ (neuro-rights) та їх імплементація у національне військове законодавство

Сучасна міжнародна правова думка перебуває на етапі кристалізації «нейроправ» як відповіді на виклики конвергенції біологічних та цифрових технологій. Об'єктивуючи цей процес, слід зазначити, що традиційні міжнародні акти (як-от Загальна декларація прав людини чи ЄКПЛ) фокусуються на захисті фізичної недоторканності та свободи вираження поглядів, залишаючи поза увагою «нейробиологічну прозорість» особистості.

В той час як ЄКПЛ створює загальний контур захисту приватного життя, Хартія ЄС (CFREU) у ст. 3 «Право на цілісність особи» встановлює вимогу «вільної та усвідомленої згоди» у сферах біології та медицини, де-факто закладаючи фундамент для нейроправ. Ст. 3 встановлює конкретний стандарт щодо фізичної та психічної цілісності особи. Це дозволяє нам стверджувати, що когнітивна свобода військовослужбовця є не лише теоретичною конструкцією, а нормативно визначеним елементом європейського правопорядку, який Україна має імплементувати у власну оборонну стратегію.

У контексті військової діяльності імплементація стандартів neuro-rights має базуватися на трьох засадничих принципах. 1. Принцип когнітивної конфіденційності: законодавче закріплення права військовослужбовця на захист нейробиометричних даних від несанкціонованого збору. 2. Принцип ментальної недоторканності (Погорельчук Д. В., 2025): заборона будь-якого технологічного впливу, що призводить до примусової зміни психічного стану чи емоційних реакцій без усвідомленої згоди (за винятком критичної медичної допомоги). 3. Принцип прозорості алгоритмів: право на отримання інформації про використання систем підтримки ухвалення рішень на основі ШІ, що впливають на службу діяльність.

Особливу увагу в контексті міжнародного досвіду заслуговує досвід Республіки Чилі, яка у 2021 році стала першою державою світу, що закріпила захист нейроправ на конституційному рівні. Шляхом внесення змін до Статті 19 Конституції, чилійський законодавець встановив, що науковий та технологічний розвиток має служити людині та здійснюватися з повагою до фізичної та психічної цілісності (Ley 21383, 2021).

Авторське бачення передбачає доповнення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» положеннями про психічну безпеку у цифровому просторі, що створить легітимне підґрунтя для захисту від новітніх когнітивних загроз.

2.2. Правовий захист від алгоритмічного маніпулювання: «Етичний кодекс цифрової взаємодії у ЗСУ»

Об'єктивна необхідність правового регулювання внутрішньоармійських цифрових комунікацій зумовлює розробку «Етичного кодексу цифрової взаємодії у ЗСУ». Цей документ має статус локального нормативно-правового акта, що деталізує межі допустимого використання технологій у взаємодії «командир – підлеглий» та «держава – військово-службовець». Ключові нормативні імперативи Кодексу: а) вето на «темні патерни» (заборона використання інтерфейсних рішень в інформаційних системах ЗСУ, що мають на меті приховане схиляння військовослужбовця до дій, які суперечать його волі або інтересам служби; б) регламентація нейромаркетингових інструментів (встановлення прямої юридичної заборони на застосування технологій прихованого впливу на підсвідомість (сублімінальний вплив) під час ідеологічної підготовки та психологічного загартування); в) алгоритмічна відповідальність (визначення процедур аудиту алгоритмів, що використовуються для оцінки професійних якостей чи психологічного стану особового складу, з метою виключення дискримінації та «цифрової стигматизації»). Впровадження такого Кодексу дозволить легітимізувати межі технологічного втручання та забезпечить превентивний захист від ерозії волі суб'єкта військово-службових відносин.

2.3. Юридичне забезпечення цифрової гігієни як процесуальна форма реалізації права на когнітивний самозахист

В умовах гібридної війни «цифрова гігієна» перестає бути лише елементом освітньої підготовки і набуває статусу процесуальної форми реалізації права на когнітивний самозахист. Держава, наділяючи військовослужбовця особливим статусом, бере на себе корелятивний обов'язок забезпечити його інструментарієм для захисту ментального суверенітету. Це передбачає: а) юридичне закріплення стандарту когнітивної безпеки (встановлення вимог до інформаційного середовища військових частин, що мінімізують ризики когнітивного перевантаження та маніпулятивного впливу); б) інституціоналізація навчання критичному мисленню (трактування здатності до деконструкції маніпуляцій як базової бойової компетенції, ненадання якої розцінюється як порушення права на безпечні умови служби); в) механізми оскарження когнітивного втручання (створення правового алгоритму дій для військовослужбовця у разі виявлення спроб прихованого технологічного впливу на його психіку з боку третіх осіб чи систем управління).

Висновки. Теоретичне обґрунтування когнітивних прав у воєнній сфері дозволяє кардинально переглянути традиційну ієрархію об'єктів правового захисту, зміщуючи фокус на ментальну площину буття особистості. Концептуальний перехід до антропоцентричного права в цифрову епоху імперативно вимагає визнання психічної цілісності

та когнітивної свободи базовими елементами правового статусу військовослужбовця. Встановлено, що саме ці категорії виступають фундаментом цифрової гідності та єдиною гарантією ефективної реалізації службових функцій за умови збереження недоторканності онтологічного ядра особистості (Максимов С. І., 2014).

Реалізація запропонованих прикладних механізмів забезпечує трансформацію теоретичного концепту когнітивної свободи у дієву систему превентивних правових гарантій. Впровадження «Етичного кодексу цифрової взаємодії», імплементація стандартів нейроправ та нормативне закріплення цифрової гігієни як форми когнітивного самозахисту формують комплексну архітектуру безпеки. Така архітектура здатна нівелювати загрози алгоритмічної ерозії свідомості військовослужбовця в умовах високотехнологічних конфліктів майбутнього. Забезпечення когнітивної деескалації та ментального суверенітету визнається ключовим вектором модернізації інституту прав людини в оборонній сфері. У цьому контексті особовий склад має розглядатись не як інструментальний ресурс держави, а як її найвища стратегічна суб'єктна цінність. Державна політика захисту військовослужбовців повинна інтегрувати фізичну та ментальну безпеку в єдиний стандарт, де системна психологічна підтримка та програми когнітивної реабілітації є не факультативними заходами, а процесуальною формою забезпечення когнітивної свободи, психічної стійкості та професійної довголітності захисників.

Отож, розв'язано важливу наукову проблему – розроблено концептуальні засади захисту когнітивної свободи та психічної цілісності військовослужбовців у цифрову епоху. До найбільш значущих результатів, що становлять наукову новизну, належать такі: вперше сформульовано дефініцію «когнітивної свободи військовослужбовця» як фундаментальної юридичної правомочності на автономне формування переконань та ухвалення рішень, що виключає будь-яке несанкціоноване зовнішнє втручання в нейробіологічні та психічні процеси суб'єкта; обґрунтовано необхідність розширення каталогу прав людини «четвертого покоління» шляхом включення до них права на свободу від алгоритмічного впливу та права на психологічну безпеку в цифровому просторі, що є реакцією на виклики штучного інтелекту та нейротехнологій; запропоновано концепцію «Етичного кодексу цифрової взаємодії у ЗСУ» як локального нормативного акта, що регламентує межі використання психотехнологій та інструментів нейромаркетингу щодо особового складу; удосконалено антропоцентричну парадигму права в частині захисту «цифрової гідності» комбатанта, де людина розглядається не як засіб досягнення воєнної мети, а як стратегічна суб'єктна цінність

із недоторканим онтологічним ядром (апелюю до деонтологічної етики (категоричного імперативу Іммануїла Канта (Kant I., 1870)), бо навіть в умовах реальної війни не має виникати «спокуса» зведення людини до функції); покращено підходи до розуміння цифрової гігієни, яку визначено не як освітню навичку, а як процесуальну форму реалізації права на когнітивний самозахист військово-службовця; наведено теоретичне обґрунтування «когнітивної деескалації» як стратегічного вектора модернізації інституту прав людини в оборонній сфері.

Вчення про ментальний суверенітет особистості отримало розвиток у війсьній сфері, що передбачає встановлення юридичних меж для застосування систем предиктивної аналітики та нейромоніторингу щодо військово-службовців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ienca M., Andorno R. Towards new human rights in the age of neuroscience and neurotechnology. *Life Sciences, Society and Policy*. 2017. Vol. 13, № 5. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40504-017-0050-1>
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. Львів : Світ, 2021. 232 с.
3. Погорельчук Д. В. Етичний аспект дизайну нейрокомп'ютерних інтерфейсів: межі когнітивної свободи. 2025. URL: <https://surl.li/rxuxrv> (дата звернення: 14.03.2026).
4. Ley 21383 : Modifica la Carta Fundamental para establecer la integridad física y psíquica como un derecho fundamental, y la protección de la integridad y la indemnidad mental con relación al avance de las inteligencias artificiales. Chile. *Diario Oficial de la*

República de Chile. 2021. 25 oct. URL: <https://surl.li/xsjhfo> (date of access: 14.03.2026).

5. Максимов С. І. Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61–68. URL: <https://surl.li/fjxixc> (дата звернення: 14.03.2026).

6. Kant I. *Grundlegung zur metaphysik der sitten*. 1870. URL: <https://surl.lt/wvqtb>

REFERENCES:

1. Ienca M., Andorno R. Towards new human rights in the age of neuroscience and neurotechnology. *Life Sciences, Society and Policy*. 2017. Vol. 13, No. 5. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40504-017-0050-1>

2. Rabinovych P. M. *Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy* [Fundamentals of General Theory of Law and the State] : navch. posib. Lviv : Svit, 2021. 232.

3. Pohorelchuk D. V. Etychnyi aspekt dyzainu neurokompiuternykh interfeisiv: mezhi kohnityvnoi svobody [The Ethical Aspects of Neurocomputer Interface Design: The Limits of Cognitive Freedom]. 2025. URL: <https://surl.li/rxyxpv> (data zvernennia: 14.03.2026).

4. Chile. Ley 21383 : Modifica la Carta Fundamental para establecer la integridad física y psíquica como un derecho fundamental, y la protección de la integridad y la indemnidad mental con relación al avance de las inteligencias artificiales. *Diario Oficial de la República de Chile*. 2021. 25 oct. URL: <https://surl.li/xsjhfo> (date of access: 14.03.2026).

5. Maksymov S. I. Klasychna i neklasychna modeli osmyslennia pravovoi realnosti [Classical and non-classical models of understanding legal reality]. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 1. S. 61–68. URL: <https://surl.li/fjxixc> (data zvernennia: 14.03.2026).

6. Kant I. *Grundlegung zur metaphysik der sitten* [Foundations of the Metaphysics of Morals]. 1870. URL: <https://surl.lt/wvqtb>

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

СЕКЦІЯ 2 КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 321.015:[340.15:321.15/.6/.8]
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-2>

ТЕОРІЯ (КОНЦЕПТ) ПОДІЛУ ВЛАДИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ДИСКУРС ВІД АНТИЧНОСТІ ДО НОВОГО ЧАСУ

Бурдай Юрій Юрійович,
аспірант кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
yuraburday@gmail.com
orcid.org/0009-0007-8085-1807

Мета статті полягає у здійсненні комплексного історико-правового аналізу еволюції доктрини поділу влади від її зародження в епоху Античності до концептуального оформлення в період Нового часу. Дослідження спрямоване на розкриття процесу трансформації цієї ідеї від вимушеного механізму розподілу праці в давньогрецьких полісах до фундаментального принципу функціонування державного апарату. Крім того, робота має на меті висвітлити вплив видатних філософів і теоретиків права на розвиток суміжних інститутів: державного суверенітету, народовладдя та системи стримувань і противаг, що дозволяє глибше зрозуміти історичне підґрунтя сучасних конституцій та механізмів захисту природних прав людини від узурпації влади.

Методи. Методологічну основу дослідження становить діалектичний підхід, що дозволив розглянути доктрину поділу влади в її еволюційному розвитку та трансформації від античних часів до епохи Нового часу. Ключовим є застосування **історико-правового методу**, за допомогою якого проаналізовано генезу державно-правових поглядів мислителів різних епох (Платона, Арістотеля, М. Падуанського, Ж. Бодена, Дж. Лільберна, Дж. Лока) у контексті конкретних історичних умов. Використання **порівняльно-правового методу** сприяло співставленню відмінностей у розумінні суверенітету та стримувань і противаг за різних політичних режимів (від рабовласницьких полісів та феодалізму до буржуазних революцій), а системно-структурний метод дозволив дослідити механізм поділу влади як цілісну систему взаємопов'язаних елементів (гілок влади, функцій, інституту прерогативи). Також застосовано **логіко-юридичний метод** для формулювання висновків щодо сучасного значення досліджуваної доктрини.

Результати дослідження полягають в аналізі історичного розвитку доктрини поділу влади від її зародження в Античності (Платон, Арістотель, Полібій) через Середньовіччя (Марсиль Падуанський) до Нового часу (Жан Боден, Джон Лільберн, Джон Лок), акцентуючи увагу на еволюції системи стримувань і противаг, суверенітету та народовладдя. Тема поділу влади була актуальною завжди, оскільки людство з давніх часів стикалося з проблемою концентрації влади в одних руках, що призводило до тиранії, соціальної нерівності та конфліктів. В античних полісах вона виникла як відповідь на економічний поділ суспільства на класи, у феодалізмі – як противага абсолютизму, а в буржуазній революції XVII–XVIII століть – як інструмент захисту природних прав людини. Ця концепція еволюціонувала від теоретичного підґрунтя до практичного механізму, що забезпечував баланс між гілками влади, запобігаючи узурпації та сприяючи справедливості.

У сучасному світі, тема залишається надзвичайно актуальною через глобальні виклики демократії. У багатьох країнах, де судова влада активно впливає на виконавчу та законодавчу гілки, або в державах з парламентськими системами правління, поділ влади є бар'єром проти авторитаризму. Дослідження цієї теми є нагальним з кількох причин: по-перше, воно дозволяє глибше зрозуміти корені сучасних конституцій, де принцип поділу влади закріплений як основа; по-друге, в умовах геополітичних конфліктів вивчення доктрини допомагає аналізувати, як порушення балансу влади призводить до агресії та нестабільності. Нарешті, у науковому та освітньому аспекті такі студії формують критичне мислення, необхідне для протидії маніпуляціям владою в еру глобалізації та ШІ, де нові технології можуть посилювати контроль.

У **висновках** констатовано, що еволюція доктрини поділу влади від античного класового розподілу до фундаментального механізму захисту прав людини досягла своєї концептуальної вершини в теорії Джона Лока, який обґрунтував необхідність системного поєднання законодавчої, виконавчої та федеративної гілок із дієвими механізмами стримувань і противаг (зокрема парламентською строковістю та виконавчою прерогативою) задля забезпечення народного суверенітету та запобігання узурпації влади.

Ключові слова: поділ влади, система стримувань і противаг, державний устрій, суверенітет, народовладдя, природні права.

THEORY (CONCEPT) OF SEPARATION OF POWERS: HISTORICAL AND LEGAL DISCOURSE FROM ANTIQUITY TO MODERN TIMES

Burdai Yurii Yuriiiovych,
Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University
yuraburday@gmail.com
orcid.org/0009-0007-8085-1807

The purpose of the article is to conduct a comprehensive historical and legal analysis of the evolution of the separation of powers doctrine from its inception in Antiquity to its conceptual formalization in the Modern Era. The study aims to reveal the transformation process of this idea from a forced mechanism of the division of labor in ancient Greek city-states to a fundamental principle of the functioning of the state apparatus. Furthermore, the work aims to highlight the influence of prominent philosophers and legal theorists on the development of related institutions: state sovereignty, democracy, and the system of checks and balances; this allows for a deeper understanding of the historical foundations of modern constitutions and mechanisms for protecting natural human rights from the usurpation of power.

Methods. The methodological basis of the research is constituted by the dialectical approach, which enabled the examination of the separation of powers doctrine within its evolutionary development and transformation from Antiquity to the Modern Era. Central to the study is the application of the historical-legal method, which was used to analyze the genesis of the state-legal views held by thinkers of various epochs (Plato, Aristotle, Marsilius of Padua, Jean Bodin, John Lilburne, John Locke) within the context of specific historical conditions. The use of the comparative-legal method facilitated the comparison of divergences in the understanding of sovereignty and checks and balances across different political regimes (ranging from slave-owning poleis and feudalism to the bourgeois revolutions), while the systemic-structural method allowed for the investigation of the mechanism of separation of powers as a coherent system of interconnected elements (branches of power, functions, and the institution of prerogative). Additionally, the logical-legal method was employed to formulate conclusions regarding the contemporary significance of the studied doctrine.

The result of the research is the substantiation of the evolution of the separation of powers doctrine from the ancient class division of labor to a fundamental mechanism for the protection of human rights and ensuring popular sovereignty in the Modern Era. It is demonstrated that John Locke's concept became a key stage in this transformation, as he not only distinguished the legislative, executive, and federative branches of power but also integrated effective mechanisms of checks and balances into this system: the fixed term of parliamentary powers, executive prerogative, and the government's dependence on the social contract. It is established that this transition from a formal delineation of functions to a system of mutual control and balance became the foundation of modern constitutionalism, preventing the usurpation of power and guaranteeing the democratic development of the state.

The research results consist of an analysis of the historical development of the separation of powers doctrine from its inception in Antiquity (Plato, Aristotle, Polybius) through the Middle Ages (Marsilius of Padua) to the Modern Era (Jean Bodin, John Lilburne, John Locke), focusing on the evolution of the system of checks and balances, sovereignty, and democracy. The topic of separation of powers has always been relevant, as humanity has long faced the problem of power concentration in the hands of a few, leading to tyranny, social inequality, and conflicts. In ancient city-states, it emerged as a response to the economic division of society into classes; in feudalism, as a counterweight to absolutism; and in the bourgeois revolutions of the 17th and 18th centuries, as an instrument for protecting natural human rights. This concept evolved from a theoretical foundation to a practical mechanism ensuring a balance between the branches of power, preventing usurpation and promoting justice.

In the modern world, the topic remains extremely relevant due to global challenges to democracy. In many countries where the judiciary actively influences the executive and legislative branches, or in states with parliamentary systems of government, the separation of powers serves as a barrier against authoritarianism. Research into this topic is urgent for several reasons: first, it allows for a deeper understanding of the roots of modern constitutions, where the principle of separation of powers is enshrined as a foundation; second, in the context of geopolitical conflicts, studying the doctrine helps to analyze how power imbalances lead to aggression and instability. Finally, in scientific and educational terms, such studies foster the critical thinking necessary to counteract power manipulations in the era of globalization and AI, where new technologies can strengthen control.

The conclusions state that the evolution of the separation of powers doctrine from ancient class division to a fundamental mechanism for protecting human rights reached its conceptual peak in the theory of John Locke. He substantiated the necessity of a systemic combination of legislative, executive, and federative branches with effective mechanisms of checks and balances (particularly fixed parliamentary terms and executive prerogative) to ensure popular sovereignty and prevent the usurpation of power.

Keywords: separation of powers, system of checks and balances, state structure, sovereignty, democracy, natural rights.

Вступ. На сучасному етапі розвитку державності концепція поділу влади має численні інтерпретації, формулювання та підходи до її розуміння. Однак її суть зводиться до розподілу функцій, обов'язків і відповідальності між незалежними інститутами, кожен із яких має чітко визначені повноваження та сфери компетенції. У традиційних конституційних системах зазвичай виокремлюють три ключові гілки влади: законодавчу, виконавчу (адміністративну) та судову. Законодавча гілка відповідає за розробку, внесення змін і скасування правових норм. Виконавча гілка забезпечує реалізацію та виконання цих норм. Судова гілка, своєю чергою, має повноваження розглядати та вирішувати спори, що виникають унаслідок порушення законодавства.

Не зважаючи на те, що первинне започаткування самої ідеї доктрини поділу влад і її складових частин припадає на період Античності, тогочасні філософи та вчені, зокрема, але не виключно, Платон, Арістотель та Полібій в своїй науці наводили позиції, які так чи інакше в подальшому розвитку аналізованої теорії не зазнавали поширення, а в деяких випадках, навіть, ставали протилежністю практичного застосування доктрини.

Відомим є той факт, що тогочасна наукова думка допускала можливість органу законодавчої влади здійснювати деякі функції адміністрування, та, навіть, вирішення спорів, що напряму відносились до повноважень органу судової влади. Власне, вчення про необхідність виконання кожної із трьох гілок влади виключно однієї специфічної функції так і не була розвинена вченими до тої міри, аби задовольняти першочергові потреби рівності і стримування.

Античний період сьогодні варто оцінювати як епоху закладення підґрунтя та базису для подальшого стрімкого розвитку теорії поділу влади та системи стримувань і противаг. Саме професійний розвиток праці задля управління результатом та контролю спільною діяльністю людей став першочерговою підставою для поділу населення на групи (класи, стани). Із виникненням механізму контрольованого результату виробництва та стрімкого зростання організованого та залученого до роботи суспільства, всередині нього почала все більше проявлятися залежність одного стану від іншого (Бурдай, 2024: 27). Метою таких державницьких змін було бажання викоренити так звану «владу великих мас», що жодним чином не відповідає сьогоднішній науці поділу влади.

Доктрина поділу влади, хоч і була введена в науковий обіг, але не зазнала широкого практичного розповсюдження, адже, зрозуміло, що рабовласницька форма життя тогочасних народів була настільки укорінена в соціально-економічний устрій, наскільки це було можливо. Саме тому доктрина поділу влади та система стримувань і противаг в тому розумінні, як їх викладали Платон, Арістотель та Полібій, стали міцним підґрунтям для науковців Середньовіччя в аспекті її розвитку

та подальшої реалізації в моделях, формах правління, основних законів майбутніх держав тощо (Бурдай, 2025: 61).

1. Історичні передумови становлення демократичних принципів влади

В той час, коли рабовласницька форма життя почала витіснятися феодалізмом, в процесі розвитку державотворчих процесів з'являються перші прототипи сучасних парламентів, наприклад, Загальна Рада Королівства Англії, Генеральні Штати Франції тощо. Природній соціально-економічний розвиток людства все більше потребував диференціацію форм державницької діяльності. В цей час широкого розповсюдження зазнала концепція абсолютизму, яку у своїй роботі «Захисник миру» (Marsilius of Padua, 2006) підтримав Марсилій Падуанський. Його позиція про необхідність чіткого розподілу між законодавчою та виконавчою владою, де джерелом влади є народ мала подвійне трактування, адже народом науковець вважав не населення тої чи іншої держави, а лише його привілейований стан – бюргерство. Однак при всій схильності до певного вираження монархічного устрою, Падуанський один із перших історії розвитку доктрини поділу влади, хто визнав неприпустимість виконання законодавцем функцій виконавчої влади, обмежуючи його виключно законотворчою дискрецією. Такий свій підхід, з огляду на власне трактування поняття «народ», філософ ознаменував як «людський закон», тобто акт, ухвалений народом.

Натомість, на відміну від своїх попередників, філософ оминув повноваження судової влади, адже ототожнював адміністративну та судову владу, концентруючи їх в руках вождя, а прийняті народом закони вважались такими, які виражають загальне благо і створені народом для народу. Саме за часів розвитку доктрини поділу влад за наукою М. Падуанського починали з'являтися перші згадки про інститут державного суверенітету, зародження якого пов'язують із поняттям закону, умовами його забезпечення та основних цілей існування держави: справедливості і загального блага (Крусян, 2010: 21). Загалом, мислителі періоду раннього Середньовіччя розвивали окремі погляди античних вчених, зокрема Арістотеля, на належність народу законодавчої влади, виборності народом глави уряду, на народне верховенство, які в доктрині походили з практики управління давньогрецькими полісами (Щербанюк, 2013: 26).

Новий час – чи не останній період в історії творення та розвитку доктрини поділу влади, який прямо не пов'язував аналізоване вчення із демократією, саме тоді в наукових колах почали з'являтися перші визначення понять «суверенітет», «народний суверенітет» та «державний суверенітет». Саме в період Нового часу французький вчений Жан Боден вперше, базуючись на існуючих наукових доробках, маючи прихильність до сильної централізованої держави та монархічного

устрою зазначав, що суверенітет – це єдиний та неподільний інститут, який не може бути в сфері свого впливу розділеним між декількома верствами населення, або, що примітно, між декількома органами влади.

Ж. Боден у «Шести книгах про державу» (в оригіналі – «Шість книг про республіку») захищав ці принципи та сформулював своє відоме вчення про суверенітет як абсолютну, вищу та незалежну владу, яка є невід’ємним атрибутом держави. Він визначив державу як суб’єкта, що володіє суверенітетом, тобто «абсолютною, не пов’язаною жодними законами владою над підданим» (Крусан, 2010: 29).

Однак, на противагу цьому, Ж. Боден не обмежував своє трактування теорії поділу влади виключно на власній прихильності до тої чи іншої форми правління, або державного устрою, а вперше почав розглядати поділ влади крізь призму належності суверенітету народу, монарху або аристократії.

З плином часу феодалізм почала витісняти буржуазія, а разом із феодалізмом наука втрачає свій основний фокус на вивченні та ідеалізації монархічного устрою. На заміну цьому приходить реальне усвідомлення в необхідності вивчення природи державної влади, розмежування її основних гілок не тільки формально, а й реально. Англійський вчений Джон Лільберн називав державу злом, яке необхідно обмежувати із метою забезпечення природних (природжених) прав людини. Поділ влади, за Лільберном, є нагально необхідним задля убезпечення від зловживання повноваженнями на користь монарха чи привілейованого стану населення за рахунок порушення прав інших людей.

Вчений у своїй роботі «Основні закони і вольності Англії» писав, що народ є творцем державності, бо лише взаємна угода всього народу «здатна покласти край невизначеності способу правління і необмеженого свавілля тих, кому було доручено верховну владу». Вся влада в країні, на переконання науковця, належить народу, верховною державною владою є законодавча, яка зосереджена в руках народного представництва, що складалося з 400 осіб. При цьому законодавча влада, а саме її дії, мають бути обмежені законом, що є запорукою безпеки та свободи народу (Цуркан-Сайфуліна, 2016: 29).

Як вбачається із вищевикладеного, перехід науки про поділ влади від схильності до монархічного устрою до демократичних цінностей взяв свій початок саме с праць Лільберна та англійського державотворення. Викладені вченим в праці думки про те, що законодавець не може втручатись в діяльність виконавчої влади та в процес відправлення правосуддя є наочним прикладом зародження такої ключової складової доктрини поділу влади, як система стримувань і противаг. Розподіл владних повноважень вперше був направлений не на поділ суверенітету між різними класами населення, а на забезпечення народовладдя та убезпечення від

узурпації влади одним будь-яким органом влади або сувереном. Не зважаючи на те, що англійська буржуазія використала такий підхід для укріплення своїх політичних позицій, в подальшому зводячи нанівець «народоцентристські» погляди, демократичні ідеї вперше були відображені в працях науковців, згодом набуваючи все більшого поширення.

2. Концепція суспільного договору в теорії Джона Лока

Аналізуючи перехід від Середньовіччя до Нового часу, важливо простежити, як трансформація поняття суверенітету змінила саму архітектуру влади. Тут можна виділити два ключові критерії: нормативний та інституційний. З нормативної точки зору, вирішальним став перехід від «неподільного» суверенітету монарха за Ж. Боденом до концепції народного суверенітету Дж. Лока. Як тільки джерелом влади почали вважати не правителя, а суспільство, сама природа цієї влади змінилася – вона стала делегованою, а отже, обмеженою умовами договору.

Це безпосередньо зумовило інституційний критерій: якщо влада більше не є власністю однієї особи, її реалізація потребує надійних запобіжників. У такому контексті поділ на гілки за Локком перестає бути просто технічним розподілом державних функцій. Він стає інструментом захисту народного суверенітету: кожна гілка влади, стримуючи іншу, не дає жодному державному органу привласнити собі волю громади. Таким чином, саме еволюція суверенітету перетворила поділ влади з теоретичної ідеї на практичний механізм контролю за державним апаратом.

Крізь призму аналізу історичного розвитку та формування доктрини поділу влади вбачається її трансформація від вимушеного розподілу праці в давньогрецьких полісах до одного з ключових елементів функціонування державного апарату. Варто зазначити, що саме буржуазні революції XVII-XVIII століть змусили науку підняти питання народовладдя та суверенітету, обмеження та стримування різними гілками влади одне одного. Саме в цей період часу свою наукову думку формував англійський філософ, представник лібералізму Джон Лок, із яким пов’язують основні постулати «класичного» варіанту доктрини поділу влади, основи якої останній виклав у своїй праці «Два трактати про правління» (Лок, 2023).

Варто зазначити, що Дж. Лок, формуючи власне бачення тлумачення доктрини поділу влади керувався доктриною природної рівності та ідеєю суспільного договору, що цілком лягало в основу тогочасних лібералістичних поглядів. Основною в цьому тлумаченні була концепція суспільного договору, який складався з двох відповідних актів. По-перше, на основі первинного договору люди утворюють суспільство (*pactum unionis*). Тоді утворена таким чином громада укладає з урядом угоду про створення держави та підпорядкування її законам (*pactum subiectionis*) (Wojtyczyn, 2007: 60).

Таким чином, Дж. Лок у своїй доктрині поставив уряд в залежність від волі народу, при цьому вказуючи, що розірвання другого акту (народ-уряд) не буде тягнути за собою втрату чинності першого акту, яким суспільство було створено. На перший погляд, така позиція може вважатись досить очевидною в дусі сучасного розвитку демократичного суспільства, однак це не так. В час, коли науковець укладав такі думки в науку, конституціоналізм перебував на первинних шаблях свого розвитку, а суспільство тільки починало усвідомлювати свою важливість в аспекті належного забезпечення державного суверенітету.

За ідеями Джона Лока гарантом суспільного договору стала держава – сукупність людей, які об'єдналися в одне ціле під егідою встановленого ними загального закону. Держава створюється для досягнення «великої і головної мети» – політичного партнерства, коли кожен може реалізувати свої права (право на життя, здоров'я, свободу, приватну власність тощо). Вона має право видавати закони, використовувати силу суспільства для їх забезпечення, відати відносинами з іншими державами. При цьому Лок акцентував увагу на взаємній згоді людей: «будь-яке мирне утворення держави мало у своїй основі згоду народу» (Олійник, 2023: 91).

Отже, вбачається пряма залежність влади від народу, та поява первинних паростків стримувань і противаг, адже дана складова доктрини поділу влади взяла початок свого розвитку не з взаємодії гілок державної влади, а первинно від взаємодії та взаємозалежності влади від суспільства і навпаки. З метою забезпечення прав людини в процесі творення в Англії конституційної монархії, постала нагальна необхідність в обмеженні влади та введенні її в певні рамки. Поділ влади став чи не найефективнішим способом вирішення даної проблеми. Першою пропозицією Дж. Лока була сувора незалежність законодавчої влади від виконавчої з метою убезпечення суспільства від «зручного» виконання законів представницьким органом влади.

Мислитель обґрунтував ідею поділу влади на законодавчу, виконавчу та федеративну (союзну), оскільки тільки в умовах їхньої незалежності можна забезпечити права людини. Він фактично виступив як теоретик конституційних режимів, за яких закони й виконавча влада підпорядковані правосуддю та природному праву (Подковенко, 2022: 60).

Висловлена вченим класифікація обґрунтована специфікою виконуваних різними гілками влади функцій – створення законів для загального блага, виконання ухвалених законів та виконання функцій, пов'язаних із належним веденням міжнародних відносин. Законодавча влада при цьому має імперативно відділятися від інших гілок влади та передаватися в руки більшості, належним способом об'єднаних людей – парламенту. Однак, на відміну чіткого та цілком очевидного привернення уваги до незалежності законодавчої влади, Дж. Лок, як прибічник конституційної монархії,

про незалежність інших гілок влади висловлювався не так конкретно.

Глава XII праці «Два трактати про правління» присвячена «законодавчій, виконавчій та федеративній владі в державі», де вчений щоразу наголошує про фактичну подільність останніх двох гілок влади. При цьому науковець зазначає, що хоч виконавча та федеративна влада в кожному суспільстві дійсно відрізняється одна від одної, все ж навряд чи слід розділяти їх і передавати до рук різних осіб, адже обидві гілки влади потребують для свого належного виконання «сили суспільства». Майже неможливо зосередити силу держави в руках різних один одному непідкорюваних осіб, або ж створити таку ситуацію, коли виконавча та федеративна влада будуть довірені особам, які можуть діяти незалежно, адже тоді сила суспільства буде знаходитись під різним командуванням, що все одно може призвести до безладу та гибелі людей (Лок, 2023: 249-250).

Таким чином, можна прийти до висновку, що так звану силу суспільства, іншими словами «владу», Дж. Лок вбачає лише в двох гілках влади: виконавчій та федеративній, які фактично виконували однакові функції, однак по відношенню до різних суб'єктів: виконавча відповідала за виконання законів всередині держави в той час, як федеративна відала питаннями виконання положень міжнародного урядування. Натомість, законодавча влада має вказувати, якою мірою та в якому векторі, напрямку, така сила суспільства має діяти.

3. Механізм стримувань і противаг у концепції Лока

З огляду на те, що доктрина поділу влади за час свого зародження та розвитку часто зазнавала таких формулювань як «необхідний поділ», ключовим в наукових доробках Дж. Лока є виокремлення системи стримувань і противаг як основної категорії функціонування принципу поділу.

Перше питання, на яке варто дати відповідь, стосується верховенства. Дане питання виникає, адже Дж. Лок одночасно висував позицію про незалежну та непідкорну законодавчу владу, будучи прихильником монархії. На це питання відповідь однозначна: аналізуючи праці науковця єдиною недоторканою верховною владою в будь-якій конституційній державі є парламент, тобто орган законодавчої влади. Однак сила доктрини поділу влади полягає в тому, що навіть верховний орган має діяти в межах наданих народом повноважень, неухильно їх дотримуючись та уникаючи зловживань. Так, через достатньо просту позицію, вчений дотримувался думки, що попри те, що парламент є органом, якому мають підкорюватись і перед яким мають звітувати інші гілки влади, останній все ж має діяти в межах цілей, вигідних суспільству, саме тому суспільство повинно мати можливість усунути або замінити такий орган, коли воно усвідомлює, що діяльність парламенту суперечить межах довіри народу.

В даному випадку важелем стримування є строк повноважень, адже немає жодної необхідності в безперервності роботи законодавчого органу влади на відміну від, наприклад, органу виконавчої влади. Дана думка пояснюється тим, що потреба у створенні нових законів та внесенні змін в у вже чинні акти законодавства наявна не завжди в той час, як потреба у виконанні законів є актуальною на постійній основі. Законодавчий орган в класичному його розумінні повинен складатись із групи осіб, які мають збиратись і виконувати покладені на них функції та обов'язки в ті строки, які є передбаченими в Основному законі або визначені попереднім складом парламенту (сесією). Вважається, що строковість передбачає виконання влади із обов'язковим поверненням представників в попередній стан підданих, адже в інакшому випадку такі особи можуть відчувати безвідкличність свого статусу та безкарність за свої можливі протиправні діяння, направлені не на задоволення інтересів суспільства.

Якщо законодавчий орган, або будь-яка його частина складаються із представників, обраних на певний термін народом, по закінченню якого вони не можуть брати участі в законотворчій діяльності інакше як на підставі нового волевиявлення, то таке право вибору повинно також реалізовуватись народом або у передбачені конституційні строки, або тоді, коли народ буде призваний до такого вибору. В останньому випадку право призвати народ до вибору зазвичай надається органу виконавчої влади, але за наявності одного з двох обмежень: або Основний закон містить імперативно визначений строк, коли виконавча гілка влади має призначати час волевиявлення й окрім такого призначення, виконавча влада не робить нічого, або ж остання має в своїх повноваженнях певну владну дискрецію і може призначати час волевиявлення на власний розсуд, коли того потребують гострі потреби суспільства (видання нових законів, або внесення змін у вже існуючі акти законодавства через загрозу безпеки суспільства) (Лок, 2023: 249-250).

Таким чином, варто прийти до проміжного висновку, що система стримувань і противаг за наукою Дж. Лока передбачає: по-перше, сувору строковість повноважень верховного законодавчого органу влади, який при цьому не може бути одноособовим; по-друге, така строковість може бути обмежена або первинним конституційним актом, або потребами суспільства; по-третє, виконавчий орган влади в рамках стримувань наділений повноваженнями призначати дату чергового волевиявлення народу, яка має або закріплюватись в тому ж первинному акті, або може бути спричинена гострими потребами суспільства, тобто позачергове волевиявлення. Однак в даному випадку залишається невирішеним питання зловживання виконавчою гілкою влади свого права на призначення

позачергового волевиявлення з підстав, наприклад, незадоволення потреб суспільства тим чи іншим законом. Чи не виникне в даному випадку проблема, при якій виконавча гілка влади з будь-яких підстав не бажаючи виконати припис закону, буде вважати його таким, що загрожує безпеці суспільства?

На дане питання відповідь криється в двох аспектах: моральному та юридичному. Моральний аспект передбачає розсудливість органу виконавчої влади та можливість направлення його дій виключно на благо народу, юридичний аспект же передбачає зарегульованість процедури народного волевиявлення та обов'язкову наявність в первинну конституційному акті обов'язку органу виконавчої влади діяти в короткі строки у випадку реалізації права розпуску верховної влади, негайно направляючи усі сили на призив народу до позачергового волевиявлення. При цьому, як вказує Дж. Лок, обов'язковою умовою конституційної держави є те, що жоден представник виконавчої влади протягом плину свого життя жодного разу не був і не буде пов'язаний із повноваженнями законодавця, адже тільки так збережеться справедливий баланс стримувань і противаг в повноваженнях різних гілок влади.

Особлива увага у такій взаємодії різних гілок влади приділяється прерогативі, яка криється в повноваженнях і певних можливостях виконавчої влади. З огляду на описане зрозумілим є той факт, що не зважаючи на верховність законодавчої влади, остання так чи інакше все одно перебуває під впливом виконавчої влади. Це пов'язано із тим, що саме та гілка влади, до функцій якої відноситься пряме виконання законів є більше усвідомленою про реальні потреби суспільства. Зокрема, можна привести приклад неможливості посягання на право власності особи, навіть якого того потребують обставини забезпечення права власності інших осіб, де при пожежі є об'єктивна необхідність в заваленні стін будинку, стіни якого виконані із дерева. В цьому випадку виконавча влада має прерогативу перед законодавчою, адже у разі не повалення таких стін, пожежа може перейти на інші, сусідні будинки, чи нанести значно більшої шкоди, ніж могла би.

Таким чином, виходячи із проаналізованого, вбачається, що англійський філософ Дж. Лок у своїх працях зробив великий крок у розвитку доктрини поділу влади, відійшовши від традиційного розуміння її, як способу унормування роботи урядів та органів влади до більш глобального розуміння, а саме того, як повинні ці гілки влади співіснувати. Звичайно, ідеальною такою концепцією назвати неможливо, адже попри все, вчений був прихильником конституційної монархії й зазначав, що найбільша прерогатива завжди повинна бути в руках наймудріших та найкращих государів, які мали керувати виконавчою та федеративною гілками влади. Думки про верховність та незалежність законодавчої гілки влади, пропозиції

та цілком конкретні приписи про стримування і протидію все одно, перебуваючи в рамках монархічного устрою, зводились до того, що всі процеси та процедури обмежувались владою суверена, однак неможливо не зазначити, що той крок в науці розвитку доктрини поділу влади та системи стримувань і протидію, який зробив Джон Лок не залишився непоміченим та взявся за основу його наступником – Шарлем Луї де Монтеск'є.

Сьогодні ідеї Джона Лока про розподіл владних функцій набувають нового прочитання, особливо в контексті глобальних викликів демократії. У сучасній юридичній науці все частіше обговорюється проблема «виконавчої агравації» – явища, коли через постійні кризи (безпекові, економічні чи епідеміологічні) виконавча гілка влади поступово розширює свою дискрецію за рахунок повноважень парламенту. Це призводить до фактичного розмивання класичної моделі Лока, де саме законодавчий орган мав виступати ключовим гарантом суспільного договору та верховенства права.

Окремої уваги потребує і технологічний аспект: розвиток цифрових інструментів та штучного інтелекту створює умови для так званого «цифрового авторитаризму». Оскільки сучасна держава отримує небачені раніше механізми контролю над суспільством, традиційна система стримувань і протидію потребує адаптації. Локківська теза про те, що виконавча та федеративна гілки повинні розпоряджатися «силою суспільства» лише в межах закону, сьогодні є фактичним обґрунтуванням для встановлення жорсткого нагляду за алгоритмізацією державного управління. Таким чином, аналіз історичної еволюції цієї доктрини дозволяє зрозуміти, що без реального балансу між гілками влади будь-яка технологічна чи адміністративна ефективність неминуче веде до ризику узурпації.

Висновки. У проведеному дослідженні було окреслено основні напрямки розвитку доктрини поділу влади та її складових частин від її зародження в Античності до формування перших прототипів класичної концепції в період Нового часу. Було систематично розглянуто ключові етапи розвитку принципу, спираючись на праці видатних філософів і теоретиків права, а також пов'язав її з суміжними ідеями, такими як система стримувань і протидію, суверенітет, народовладдя та суспільний договір. Аналіз базується на хронологічному підході, з акцентом на соціально-економічні передумови змін у державному устрої.

Античні ідеї не мали широкого практичного застосування через рабовласницький устрій, але стали фундаментом для середньовічних науковців, які в процесі переходу від рабовласництва до феодалізму вказували на необхідність розподілу законодавчої та виконавчої влади, де джерелом влади є "народ" (але лише привілейований стан – бюргерство). Однак і ці концепції були недосконалими, адже містили в собі відзначив подвійність

трактування: неприпустимість перетину функцій різних гілок влади, але ототожнення адміністративної та судової влади в руках вождя.

В процесі дослідження також було проаналізовано внесок Жана Бодена, який визначав суверенітет як неподільний інститут, абсолютну владу держави, але з розглядом поділу влади крізь призму належності суверенітету (народу, монарху чи аристократії). Загалом, доктрина поділу влади та її складові частини в умовах стрімкого розвитку державотворчих процесів щоразу зазнавала змін, найбільші з яких, зокрема, пов'язують із англійським філософом Джоном Локом, який запропонував поділити владу на законодавчу, виконавчу та федеративну (союзну) з чітким розмежуванням незалежності та дискреції. При цьому акцентовано увагу на верховенстві парламенту, як єдиного органу законодавчої влади, але при цьому із наявними стримуваннями з боку виконавчої влади, яка в свою чергу разом із федеративною належала суверену, що лягало в класичне розуміння форми конституційної монархії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдай Ю. Ю. Окремі аспекти вчення Платона про поділ влади. *XVII Тодиківські читання* : зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнар. наук. конф. (14 листоп. 2024 р.). Харків, 2024. С. 26–28.
2. Бурдай Ю. Ю. Історична основа зачаткування концепції поділу влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 58–61.
3. Marsilius of Padua. *The Defender of the Peace* / edited and translated by A. Brett. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 638 p.
4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 560 с.
5. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень : історична школа : монографія. Київ : Логос, 2013. 182 с.
6. Цуркан-Сайфуліна Ю. В. Філософія права нового часу та раціоналізація владних засад права. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 3. С. 55–60.
7. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. з англ. О. Терех, П. Тарашук. Київ : Наш формат, 2023. 312 с.
8. Wojtyśzyn R. Szkoła prawa natury – od Hugona Grocjusza do Johna Locke'a. *Zeszyt Naukowy Studentów, doktorantów i pracowników naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego*. 2007. P. 49–63.
9. Олійник Ю. Концепція системи стримувань і протидію у політико-правових вченнях Джона Лока. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. № 79 (1). С. 89–95.
10. Подковенко Т. Концепція лібералізму Джона Лока. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 2. С. 12–17.

REFERENCES:

1. Burdai Yu. Yu. (2024). Okremi aspekty vchennia Platona pro podil vlady [Certain Aspects of Plato's Doctrine on the Separation of Powers]. *XVII Todykivski chytannia – XVII Todyka Readings*. Kharkiv: Natsionalnyi yurydychnyi universytet imeni Yaroslava Mudroho.
2. Burdai Yu. Yu. (2025). Istorychna osnova zapochatkuvannia kontseptsii podilu vlady [Historical Basis for the Inception of the Separation of Powers Concept]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*. Zaporizhzhia: Helvetika.
3. Marsilius of Padua. (2006). *The Defender of the Peace* (A. Brett, Ed. & Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

4. Krusian A. R. (2010). *Suchasnyi ukrainskyi konstytutsionalizm: monohrafiia* [Modern Ukrainian Constitutionalism: Monograph]. Kyiv: Yurinkom Inter.

5. Shcherbaniuk O. V. (2013). *Narodnyi suverenitet u teorii polityko-pravovykh vchen: istorychna shkola: monohrafiia* [Popular Sovereignty in the Theory of Political and Legal Doctrines: The Historical School: Monograph]. Kyiv: Lohos.

6. Tsurkan-Saifulina Yu. V. (2016). *Filosofia prava novoho chasu ta ratsionalizatsiia vladnykh zasad prava* [Philosophy of Law of the Modern Era and Rationalization of the Power Foundations of Law]. *Jurnalul juridic național: teorie și practică – National Law Journal: Theory and Practice*. Chisinau: National Law Journal.

7. Locke J. (2023). *Dva traktaty pro pravlinnia* [Two Treatises of Government] (O. Terekh & P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Nash format.

8. Wojtyszyn R. (2007). *Szkoła prawa natury – od Hugona Grocjusza do Johna Locke’a* [The school of natural law – from

Hugo Grotius to John Locke]. *Zeszyt Naukowy Studentów, doktorantów i pracowników naukowych Uniwersytetu Wrocławskiego – Scientific Journal of Students, PhD Students and Academic Staff of the University of Wrocław*. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

9. Oliinyk Yu. (2023). *Kontseptsiiia systemy strymuvan i protyvah u polityko-pravovykh vcheniakh Dzhona Lokka* [The Concept of the System of Checks and Balances in the Political and Legal Teachings of John Locke]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu – Scientific Herald of Uzhhorod National University*. Uzhhorod: Helvetika.

10. Podkovenko T. (2022). *Kontseptsiiia liberalizmu Dzhona Lokka* [The Concept of John Locke’s Liberalism]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Actual Problems of Law*. Ternopil: Zahidnoukrainskyi natsionalnyi universytet.

Дата першого надходження статті до видання: 10.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

УДК 342.7-055.3:341.645.5(4-6ЄС)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-3>

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ З ТРАНСІДЕНТИЧНІСТЮ У РІШЕННЯХ СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Волкова Дар'я Сергіївна,
аспірантка кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
d.s.volkova@nlu.edu.ua
orcid.org/0009-0007-5879-4180

Метою статті є дослідження правових позицій Суду Справедливості Європейського Союзу щодо забезпечення прав осіб з трансідентичністю, важливо розглянути питання пов'язане з персональними даними трансгендерної особи, а також питання пенсійного забезпечення осіб, що змінили стать. Необхідно проаналізувати висновки Генеральних адвокатів під час розгляду справ у Суді Справедливості Європейського Союзу, які є важливим елементом справедливого та законного рішення.

У статті було використано метод аналізу, а також порівняльно-правовий метод, які було застосовано під час розкриття обставин справи, правових норм та висновків судів.

Результати дослідження полягають у здійсненні комплексного аналізу європейського досвіду забезпечення прав осіб із трансідентичністю у практиці Суду справедливості Європейського Союзу. Досліджено еволюцію підходів Суду до тлумачення принципу недискримінації за ознакою статі, гендерної ідентичності та сексуальної орієнтації, започатковану у справах «VP проти Національного генерального управління імміграційної поліції Угорщини» та «Мірін проти Управління реєстрації осіб м. Клуж, Служби цивільного стану Управління реєстрації осіб та адміністрування баз даних Міністерства внутрішніх справ, Муніципалітету Клуж-Напока, у присутності Асоціації «Ассерт», Національної ради з боротьби з дискримінацією», у яких дискримінацію у зв'язку зі зміною статі було визнано формою дискримінації за статтю. Розглянуто правові аспекти захисту персональних даних трансгендерних осіб крізь призму стандартів права ЄС про повагу до приватного життя та обмеження обробки чутливих даних відповідно до вимог Загального регламенту про захист даних (GDPR) і загальної практики Суду щодо спеціальних категорій персональних даних. Проаналізовано питання пенсійного забезпечення осіб, які здійснили юридичне визнання зміни статі, зокрема з урахуванням позиції Суду у справі «МВ проти Державного секретаря з питань праці та пенсій», де встановлено неприпустимість обмеження доступу до пенсійних прав через невиконання вимог, що порушують гідність та приватність трансгендерної особи.

Обґрунтовується висновок про формування в межах права ЄС системи підвищених гарантій прав людини для трансгендерних осіб, що сприяє уніфікації національних стандартів захисту, утвердженню принципів рівності, гідності та недискримінації.

Ключові слова: права людини, четверте покоління прав людини, гендерна ідентичність, гендерне законодавство, трансідентичність, запобігання дискримінації, Суд Справедливості ЄС.

EUROPEAN EXPERIENCE IN ENSURING THE RIGHTS OF TRANSGENDER PEOPLE IN THE DECISIONS OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

Volkova Daria Serhiivna,
Postgraduate Student at the Department of Constitutional Law of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University
d.s.volkova@nlu.edu.ua
orcid.org/0009-0007-5879-4180

The purpose of this article is to examine the legal positions of the Court of Justice of the European Union regarding the protection of the rights of transgender persons. It is important to consider issues related to the personal data of transgender persons, as well as issues related to pension provision for persons who have changed their gender. It is necessary to analyse the conclusions of the Advocates General during the consideration of cases in the Court of Justice of the European Union, which are an important element of a fair and lawful decision.

The article uses the method of analysis, as well as the comparative legal method, which were applied during the disclosure of the circumstances of the case, legal norms and conclusions of the courts.

The results of the study consist of a comprehensive analysis of European experience in ensuring the rights of transgender persons in the practice of the Court of Justice of the European Union. The evolution of the Court's approaches to interpreting the principle of non-discrimination on grounds of sex, gender identity and sexual orientation, initiated in the cases of VP v. the National Directorate General of Immigration Police of Hungary and Mirin v. the Cluj Civil Registry Office, Civil Status Service of the Department of Registration and Database Administration of the Ministry of Internal Affairs, Municipality of Cluj-Napoca, in the presence

of the Association 'Accept', National Council for Combating Discrimination, in which discrimination in connection with gender reassignment was recognised as a form of discrimination on the basis of sex. The legal aspects of protecting the personal data of transgender persons were examined through the prism of EU law standards on respect for privacy and restrictions on the processing of sensitive data in accordance with the requirements of the General Data Protection Regulation (GDPR) and the general practice of the Court regarding special categories of personal data. The issue of pension provision for persons who have undergone legal gender reassignment is analysed, in particular taking into account the position of the Court in the case of *MB v Secretary of State for Work and Pensions*, which established that it is inadmissible to restrict access to pension rights through non-compliance with requirements that violate the dignity and privacy of transgender persons.

The conclusion is justified that a system of enhanced human rights guarantees for transgender persons is being developed within EU law, which contributes to the unification of national standards of protection and the establishment of the principles of equality, dignity and non-discrimination.

Keywords: human rights, fourth generation human rights, gender identity, gender legislation, transidentity, prevention of discrimination, Court of Justice of the EU.

Вступ. Особи з трансідентичністю потребують захисту на національному законодавчому рівні, адже існує необхідність забезпечення доступу до реалізації соціальних гарантій держави на одному рівні з іншими громадянами. Однак існують випадки, коли трансгендери не мають можливості отримати обсяг гарантованих прав, тому змушені звертатися до судових інстанцій.

Судова практика країн, які входять до складу Європейського Союзу та Суду Справедливості Європейського Союзу, відображає проблемні, неврегульовані питання, які потребують тлумачення, з якими звертаються особи у різних галузях права.

Серед науковців, які досліджували дану тему варто виокремити професора права Ліну Тріантафілію Пападопулу з її працею «Закон про сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність в Європейському Союзі та його Суді», яка охоплює судову практику ЄС у сфері недискримінації та захисту прав ЛГБТІ, зокрема трансгендерних осіб, у різних галузях права (Paradouroulou, 2024).

Марджолін ван ден Брінк і Пітер Данн проводили дослідження, зосереджені на практичних і політичних аспектах, включно з дискримінацією, доступом до соціальних прав і процедурною рівністю, які викладено у праці «Трансгендерні та інтерсексуальні права на рівність в Європі – порівняльний аналіз» (Brink, Dunne, 2018).

Кріста Тобл аналізує судову практику Суду Справедливості ЄС щодо гендерної різноманітності та дискримінації, зокрема її досягнення викладено у праці «Трансгендерні та інтерсексуальні особи: дискримінація за ознакою статі, гендерної ідентичності та гендерного самовираження» (Agius, Tobler, 2011).

На жаль, в Україні наразі відсутні системні праці присвячені аналізу позицій Суду Справедливості ЄС.

Метою дослідження є аналіз судової практики Суду Справедливості ЄС, який надає законодавче тлумачення норм, застосованих національними судами у своїх рішеннях під час розгляду справ, важливо розглянути питання пов'язане з персональними даними трансгендерної особи, а також питання пенсійного забезпечення осіб, що змінили стать.

Необхідно проаналізувати висновки Генеральних адвокатів під час розгляду справ у Суді Справедливості Європейського Союзу, які є важливим елементом справедливого та законного рішення.

1. Проблемні питання внесення змін до персональних даних трансгендерних осіб

Особи з трансідентичністю потребують належного забезпечення реалізації їх прав та свобод. Наразі практика Суду справедливості Європейського Союзу показує, що досі існують певні колізії, які дискримінують дану категорію громадян.

У рішенні СС ЄС по справі «VP проти Національного генерального управління імміграційної поліції Угорщини» порушено важливе питання пов'язане з персональними даними трансгендерної особи.

Обставини справи докладно викладено у висновках генерального адвоката Антоні М. Коллінза, з яких слідує, що: «У 2014 році компетентний орган Угорщини надав статус біженця V.P. (далі – заявник), особі іранського громадянства, народженій жіночої статі. У рамках процедури, що призвела до прийняття цього рішення, заявник посилався на свою транссексуальність як підставу для визнання цього статусу та надав як докази довідки від лікарів-психіатрів та гінекологів. Після визнання зазначеного статусу Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság (Національне управління поліції у справах іноземців, Угорщина, далі – відповідач) зареєструвало в реєстрі біженців, який воно веде, особисті дані заявника, включаючи стать, для полегшення його ідентифікації. У реєстрі зазначено, що заявник є жінкою.

У 2022 році, відповідно до статті 16 Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, що скасовує Директиву 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) (далі – Регламент ЄС), позивач подав до відповідача запит про виправлення реєстру про надання притулку в двох аспектах: по-перше, про зміну імені, під яким він був зареєстрований, і, по-друге, про зміну зазначення статі з «жіночої» на «чоловічу». На підтвердження цього клопотання

заявник надав ті самі медичні докази, які він подавав в рамках процедури надання придуку. Рішенням від 11 жовтня 2022 року (далі – «рішення») відповідач відхилив зазначене клопотання. Він зазначив, що надані документи лише підтверджують, що заявник є трансгендерною особою. Ці документи не підтверджували, що він переніс хірургічне втручання з метою зміни статі та змінив стать. Заявник звернувся до суду першої інстанції з метою скасування рішення. Протягом усього відповідного періоду заявник ідентифікував себе як чоловік. Він стверджує, що з концептуальної точки зору транссексуальність передбачає зміну статі. Медичні висновки підтверджують, що заявник має чоловічу зовнішність і що йому було поставлено діагноз F64.0 за Міжнародною класифікацією хвороб, що відповідає транссексуальності. Посилаючись на практику Європейського суду з прав людини, заявник стверджував, що хірургічне втручання не є необхідним для зміни статі. Процедура виправлення, передбачена статтею 16 Регламенту ЄС, не вимагає від особи надання «надмірних доказів», зокрема, підтвердження того, що вона пройшла хірургічне втручання з метою зміни статі. У будь-якому разі, така вимога суперечить судовій практиці ЄСПЛ. Вона також порушує статтю 1 («Людська гідність»), статтю 3 («Право на недоторканність особи»), статтю 7 («Повага до приватного і сімейного життя») та статтю 52, параграф 3 (положення, що встановлює принцип рівноцінного захисту основних прав) Хартії основних прав Європейського Союзу (далі «Хартія»).» (Conclusions de l'Avocat Général M. Anthony M. Collins, 2024: 4-5), (Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС, 2016).

У даній справі відповідач заперечував проти задоволення позову, з огляду на відсутність документів, що підтверджують зміну статі. Будапештський столичний суд вирішив зупинити провадження та передати справу до Суду справедливості ЄС.

Судом була розглянута дана справа та зроблені висновки, з яких слідує, що: «Статтю 16 Регламенту (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб стосовно обробки персональних даних та про вільний рух таких даних, що скасовує Директиву 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) слід тлумачити так, що вона вимагає від національного органу, відповідального за ведення публічного реєстру, виправляти персональні дані, що стосуються гендерної ідентичності фізичної особи, якщо такі дані є неточними у значенні статті 5 (1)(d) цього Регламенту.

Статтю 16 Регламенту 2016/679 слід тлумачити так, що для реалізації права на виправлення персональних даних, що стосуються гендерної ідентичності фізичної особи, які містяться в публічному реєстрі, особу можуть

зобов'язати надати конкретні та достатні докази, які можна обґрунтовано вимагати від особи для встановлення неточності у цих даних. Однак держава-член за жодних обставин не може обумовлювати здійснення цього права через адміністративну практику наданням доказів операції зі зміни статі (VP contre Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság, 2025: 13-14).

Таким чином, Суд Справедливості ЄС у даній справі підтримав позицію заявника та вказав, що внесення змін щодо персональних даних, пов'язаних з гендерною ідентичністю, не повинно підтверджуватися документами пов'язаними з операційним втручанням щодо зміни статі. Завдяки даному рішенням можна стверджувати, що операційне змінення статевої приналежності не є обов'язковим елементом поняття трансгендерної особи.

У даному контексті вважаємо за необхідне розглянути справу C-4/23 Мірін проти Управління реєстрації осіб м. Клуж, Служби цивільного стану Управління реєстрації осіб та адміністрування баз даних Міністерства внутрішніх справ, Муніципалітету Клуж-Напока, у присутності Асоціації «Асепт», Національної ради з боротьби з дискримінацією.

Відповідно до обставин справи, описаних у висновку Генерального адвоката Жана Рішара де ла Тура: «Заявник – громадянин Румунії, був зареєстрований при народженні 24 серпня 1992 року в Клуж-Напоці (Румунія) як особа жіночої статі. Після переїзду з батьками до Сполученого Королівства у 2008 році, заявник набув британського громадянства шляхом натуралізації 21 квітня 2016 року. Відтоді він має подвійне румунське та британське громадянство. 21 лютого 2017 року заявник змінив своє ім'я та титул з жіночого на чоловічий відповідно до процедури «deed poll» (акт про зміну імені). Після виконання цієї формальності він обміняв певні офіційні документи, видані британською владою, а саме: водійські права та паспорт.

29 червня 2020 року заявник отримав у Великій Британії «Gender Recognition Certificate» (GRC) – документ, що підтверджує його чоловічу гендерну ідентичність. У травні 2021 року на підставі двох документів, отриманих у Великій Британії, а саме deed poll та GRC, заявник звернувся до відділу реєстрації актів цивільного стану міста Клуж з проханням внести до його свідоцтва про народження відомості про зміну імені, статі та персонального ідентифікаційного номера, щоб вони відповідали чоловічій статі, а також видати йому нове свідоцтво про народження з цими новими відомостями. Через відмову у наданні цієї послуги заявник 14 вересня 2021 року звернувся до Judecătoria Sectorului 6 București (суд першої інстанції 6-го округу Бухареста, Румунія), суд, що передав справу, з тими самими вимогами в рамках позову проти служби цивільного стану міста Клуж, управління, відповідального за реєстр осіб та управління базами даних Міністерства

внутрішніх справ, а також муніципалітету міста Клуж-Напока.

Заявник просить суд, який направив справу, зобов'язати привести його свідоцтво про народження у відповідність до його гендерної ідентичності, остаточно визнаної у Сполученому Королівстві. Він просить про безпосереднє застосування права Європейського Союзу, зокрема права кожного громадянина ЄС вільно пересуватися та перебувати на території Союзу, щоб він міг безперешкодно користуватися цим правом, маючи проїзний документ, що відповідає його чоловічій гендерній ідентичності. На його думку, зобов'язання пройти нову судову процедуру в Румунії, спрямовану безпосередньо на отримання схвалення зміни статі, наражає його на ризик отримати рішення, яке суперечить рішенню, прийнятому британськими органами влади, оскільки Європейський суд з прав людини визнав, що румунська процедура є недостатньо чіткою та передбачуваною.

Румунські органи влади, які виступають відповідачами, стверджують, що позов має на меті отримати визнання її нового особистого соціального статусу, що є результатом змін, які відбулися за кордоном. Однак відповідно до статті 43, підпункту і, Закону № 119/1996 про акти цивільного стану, відомості про зміни у цивільному стані заносяться до актів про народження у разі зміни статі на підставі остаточного рішення суду.» (Conclusions de l'Avocat Général M. Jean Richard de la Tour, 2024: 5-6).

У даній справі піднімається питання правозастосування, адже необхідність надання рішення Судом Справедливості ЄС обґрунтована відсутністю належної практики, яка б розкрила тлумачення застосування норми статті 21 Договору про функціонування Європейського Союзу у випадку, коли особа, яка є громадянином Румунії, де вона народилася, та Сполученого Королівства, де вона проживає з 2008 року, просить компетентні органи Румунії оновити своє свідоцтво про народження, щоб відобразити своє нове ім'я та гендерну ідентичність, які вона законно набула у Сполученому Королівстві до закінчення перехідного періоду, встановленого на 31 грудня 2020 року. (Договір про функціонування Європейського Союзу № С 83/01, 2010).

Судом Справедливості ЄС у своєму рішенні від 04 жовтня 2024 року вказано, що: «національне законодавство, яке перешкоджає трансгендерній особі через відсутність визнання її гендерної ідентичності виконувати умову, необхідну для здійснення права, захищеного правом ЄС, має, в принципі, вважатися несумісним з правом ЄС. У цій справі ні суд, що подає запит, ні уряд Румунії не надали жодної інформації щодо цілей, яких переслідує національне законодавство, що розглядається в основному провадженні, яке не дозволяє визнавати та реєструвати у свідоцтві про народження зміну імені та гендерної ідентичності, законно набути в іншій державі-члені, і таким чином змушує відповідну особу ініціювати нову процедуру зміни своєї гендерної ідентичності

в національних судах, що ігнорує цю зміну, вже законно набути в цій іншій державі-члені.

Більше того, навіть якщо припустити, що таке національне законодавство переслідує законну мету, його в будь-якому випадку можна вважати виправданим лише за умови, що воно відповідає основним правам, гарантованим Хартією, дотримання яких забезпечує Суд.» (M.-A. A. Contre Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj, Serviciul stare civilă, Direcția pentru Evidența Persoanelor și Administrarea Bazelor de Date din Ministerul Afacerilor Interne, Municipiul Cluj-Napoca, 2024: 13-14).

Підсумовуючи, Судом Справедливості ЄС було чітко вказано, що: «У цьому відношенні не має значення той факт, що заява про визнання та реєстрацію зміни імені та гендерної ідентичності була подана в цій першій державі-члені в день, коли вихід іншої держави-члена з Європейського Союзу вже набрав чинності.» (M.-A. A. Contre Direcția de Evidență a Persoanelor Cluj, Serviciul stare civilă, Direcția pentru Evidența Persoanelor și Administrarea Bazelor de Date din Ministerul Afacerilor Interne, Municipiul Cluj-Napoca, 2024: 15).

Таким чином, можна стверджувати, що національне законодавство країн-членів ЄС, яке створює додаткові перешкоди щодо внесення змін до документів, пов'язаних зі зміною гендерної ідентичності громадян, має вважатися несумісним з правом ЄС.

2. Проблемні питання пенсійного забезпечення осіб, що змінили стать

Проблемні питання пенсійного забезпечення осіб, що змінили стать піднімають у різних країнах світу все частіше. Дане питання відображено у справі C-451/16 МВ проти Державного секретаря з питань праці та пенсій.

Висновок Генерального адвоката Міхала Бобека детально викладає обставини справи: «МБ – трансгендерна особа, яка змінила стать з чоловічої на жіночу. З 1974 року вона одружена з жінкою. З 1991 року вона живе як жінка, а в 1995 році вона зробила операцію зі зміни статі. У 2008 році їй виповнилося 60 років, що на той час було законним віком виходу на пенсію для жінок у Великій Британії. Вона подала заявку на отримання державної пенсії. Ця заявка була відхилена на тій підставі, що МБ не пройшла законну процедуру визнання зміни статі. Отже, згідно з національним законодавством, вона все ще була чоловіком.

МБ вирішила не подавати заяву про визнання зміни статі відповідно до національного законодавства, що діяло на той час. Причина цього проста: однією з умов такого юридичного визнання було те, що вона мала бути «незаміжною», оскільки Велика Британія та Північна Ірландія на той час не визнавали шлюби між особами однієї статі. Для МБ це означало, що вона мала подати заяву про анулювання шлюбу, чому вона та її дружина заперечували. У цьому фактичному контексті питання, передане Верховним судом Сполученого Королівства, є досить чітким: чи суперечить умова щодо незаміжного стану в сфері

соціального забезпечення забороні будь-якої дискримінації за ознакою статі, передбаченій Директивою 79/7/ЄЕС?» (Conclusions de l'Avocat Général M. Michal Bobek, 2017: 1).

Генеральний адвокат у своєму висновку підіймає тему дискримінації щодо осіб трансідентичністю, зазначаючи: «Як і у справі, що стала предметом рішення у справі Річардс, яка також стосувалася Директиви 79/7 та доступу до пенсії за віком, у даній справі особами, які мають бути предметом порівняння (компараторами), є, з одного боку, трансгендерні чоловіки, які стали жінками, а з іншого боку, цисгендерні жінки. Це порівняння (tertium comparationis) стосується доступу до пенсії за вислугою років, що належить до системи соціального забезпечення. Однак уряд Сполученого Королівства виступив проти порівняння трансгендерних жінок із цисгендерними жінками. Він стверджує, що перші не перебувають у порівнянній ситуації. Це пов'язано з тим, що цисгендерні жінки не можуть одружатися з особами жіночої статі, тоді як трансгендерні жінки можуть укласти шлюб з іншою жінкою після визнання їхньої нової гендерної ідентичності. Отже, ці дві категорії осіб та умови, що їх стосуються, є абсолютно несумісними. Я не поділяю цю думку. Аргумент, висунутий урядом Сполученого Королівства, призводить до виділення однієї з другорядних, неістотних характеристик осіб, що є предметом порівняння, – питання сімейного стану – і перетворення її на вирішальний елемент, що визначає порівнянність. Іншими словами, уряд Сполученого Королівства фактично намагається переосмислити мету порівняння, яке стосується доступу до пенсійних виплат, перетворивши його на питання статусу особи. Але сам по собі сімейний стан не має жодного впливу на доступ до державної пенсії, як для цисгендерних чоловіків, так і для цисгендерних жінок.» (Conclusions de l'Avocat Général M. Michal Bobek, 2017: 8), (Directive du Conseil relative à la mise en œuvre progressive du principe de l'égalité de traitement entre hommes et femmes en matière de sécurité sociale, 1978).

Велика Палата Суду Справедливості ЄС розглянула дану справу та зазначила, що: «видається, що національне законодавство менш сприятливо ставиться до особи, яка змінила стать після одруження, ніж до особи, яка зберегла свою стать при народженні та перебуває у шлюбі. Таке менш сприятливе ставлення ґрунтується на статі та може становити пряму дискримінацію у значенні статті 4 (1) Директиви 79/7.» (MB contre Secretary of State for Work and Pensions, 2018: 6).

Вважаємо, що Судом було правильно розкрито обставини справи: «наданої в постанові про запит, зрозуміло, що предметом національного законодавства, що розглядається в основному провадженні, є надання державної пенсії «категорії А», на яку можуть претендувати особи, які досягли встановленого законом пенсійного віку. Сторони основного провадження уточнили під час слухання

в Суді, що національне законодавство надає таку пенсію всім особам, які досягли цього віку та зробили достатні внески до державної пенсійної системи Сполученого Королівства. Відповідно, видається, що державна законодавча пенсійна схема, що розглядається в основному провадженні, захищає від ризиків старості, надаючи відповідній особі право на пенсію, набуту у зв'язку з внесками, сплаченими цією особою протягом її трудового життя, незалежно від сімейного стану.» (MB contre Secretary of State for Work and Pensions, 2018: 7).

З рішення суду вбачається, що позиція Генерального адвоката була більш переконлива та лягла в основу позиції Суду Справедливості ЄС: «як зазначив Генеральний адвокат у пункті 43 свого Висновку, аргумент уряду Сполученого Королівства, який наголошує на різниці у сімейному стані цих осіб, робить цю різницю вирішальним елементом у визначенні порівнянності ситуацій, що розглядаються, тоді як сімейний стан сам по собі не має значення для цілей призначення державної пенсії за віком, про яку йдеться в основному провадженні. Більше того, мета умови анулювання шлюбу, на яку посилається уряд, а саме, уникнення шлюбу між особами однієї статі, не пов'язана з цією пенсійною схемою. Як наслідок, ця мета не впливає на порівнянність ситуації особи, яка змінила стать після одруження та ситуації особи, яка зберегла свою стать при народженні та перебуває у шлюбі, з огляду на предмет та умови, за яких призначається ця пенсія за віком, як зазначено у пункті 43 цього рішення.

З огляду на всі вищезазначені міркування, відповідь на поставлене питання полягає в тому, що Директива 79/7, зокрема перший абзац статті 4 (1), прочитаний разом з третім абзацом статті 3 (1)(a) та статтею 7 (1)(a), повинна тлумачитися як така, що перешкоджає національному законодавству, яке вимагає від особи, яка змінила стать, не лише відповідати фізичним, соціальним та психологічним критеріям, але й відповідати умові не перебувати в шлюбі з особою статі, яку вона набула в результаті цієї зміни, щоб мати можливість претендувати на державну пенсію з встановленого законом пенсійного віку, що застосовується до осіб набутої статі.» (MB contre Secretary of State for Work and Pensions, 2018: 7-8).

Таким чином, у даній справі Судом Справедливості ЄС було розглянуте питання нарахування пенсії особі з трансідентичністю, яка перебуває в одностатевому шлюбі та визнано положення національного законодавства, яке унеможлиблює отримання пенсії без розірвання шлюбу таким, який є прямою дискримінацією за ознакою статі та тому є забороненим Директивою 79/7.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що практика Суду Справедливості Європейського Союзу відіграє системоутворюючу роль у формуванні єдиних стандартів захисту прав осіб із трансідентичністю. Суд послідовно

11. Council Directive of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security, No. 79/7. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:31979L0007> (accessed 10 January 2026).

12. Judgment of the Court (Grand Chamber) of 26 June 2018, MB v Minister for Employment and Pensions, C-451/16. URL:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=CELEX:62016CJ0451> (accessed 13 January 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 06.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

УДК 340.113:342.565.2(477)«1997/2026»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-4>

ГЕНЕЗА ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ (1997–2026 РР.)

Лазарєв Віктор Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави та права
Харківського національного університету внутрішніх справ
judge2101@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9468-0497

Метою статті є комплексний аналіз трансформації правничої термінології, що сформована у актах Конституційного Суду України у період з 1997 до 2026 року.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичний метод, який застосовувався для з'ясування особливості еволюції правничої термінології у взаємозв'язку з історичними та політико-правовими трансформаціями, порівняльно-правовий метод – для аналізу міжнародних та європейських підходів, а також метод системного аналізу, що дав змогу дослідити внутрішню логіку розвитку терміносистеми Конституційного Суду України.

Результати. У статті здійснено комплексний аналіз еволюції правничої термінології, яку формує Конституційний Суд України у своїй практиці з 1997 по 2026 роки. Визначено п'ять послідовних етапів становлення терміносистеми КСУ, кожен із яких відзначається специфічним набором категорій, зміною доктринальних орієнтирів та ступенем інтеграції міжнародних стандартів. Встановлено, що на першому етапі (1997–2000 рр.) КСУ зосередився на уніфікації базових понять. Період 2000–2010 рр. характеризується переходом від описових до аналітичних правових категорій. Саме в цей період КСУ формує правові позиції. 2010–2014 роки характеризуються інтенсивним розширенням процесуальної термінології. У 2014–2020 роках відбувається оновлення термінологічної системи у зв'язку з реформою конституційного правосуддя та впровадженням інституту конституційної скарги. Поява нових процесуальних інститутів спричинила появу нових категорій, які визначають зміст і межі індивідуального конституційного контролю. Період після 2020 року відзначається суттєвим впливом правничої термінології Європейського Союзу на вітчизняну правову систему та безпекової складової, спричиненої збройною агресією проти України.

Правничу термінологію КСУ стала важливим інструментом адаптації української правової системи до нових внутрішніх і зовнішніх викликів, забезпечуючи гармонізацію національних підходів з європейськими стандартами.

Висновки. Еволюція правничої термінології Конституційного Суду України упродовж 1997–2026 років пройшла кілька стадій: базове формування термінології, її доктриналізація, політичну трансформацію, процесуальне оновлення та європеїзацію. Кожен із цих етапів відображає не лише розвиток конституційного правосуддя, але й загальні тенденції трансформації української правової системи. У результаті діяльності Конституційного Суду України, сформувався складний та багаторівневий понятійний апарат, який сьогодні відіграє важливу роль у розвитку конституційної доктрини, правотворчості та судової практики.

Ключові слова: Конституційний Суд України; конституційне правосуддя; правничу термінологія; формальна визначеність; пропорційність; практика ЄСПЛ; конституційна безпека; еволюція правничої мови; доктриналізація термінології.

THE ORIGINS OF LEGAL TERMINOLOGY IN THE PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE (1997–2026)

Lazarev Viktor Viktorovych,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Theory and History of State and Law
Kharkiv National University of Internal Affairs
judge2101@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9468-0497

The purpose of this article is to provide a comprehensive analysis of the transformation of legal terminology as reflected in the decisions of the Constitutional Court of Ukraine from 1997 to 2026.

The methodological basis of the study consists of the dialectical method, which was used to identify the peculiarities of the evolution of legal terminology in connection with historical and politico-legal transformations, the comparative legal method – for analyzing international and European approaches – as well

as the method of systemic analysis, which made it possible to investigate the internal logic of the development of the Constitutional Court of Ukraine's terminology system.

Results. The article provides a comprehensive analysis of the evolution of legal terminology developed by the Constitutional Court of Ukraine in its practice from 1997 to 2026. Five successive stages in the formation of the Constitutional Court's terminology system have been identified, each characterized by a specific set of categories, shifts in doctrinal orientations, and varying degrees of integration of international standards. It has been established that during the first stage (1997–2000), the Constitutional Court of Ukraine focused on the unification of basic concepts. The period from 2000 to 2010 is characterized by a transition from descriptive to analytical legal categories. It was during this period that the Constitutional Court of Ukraine (CCU) developed its legal positions. The years 2010–2014 were marked by an intensive expansion of procedural terminology. In 2014–2020, the terminological system was updated in connection with the reform of constitutional justice and the introduction of the institution of constitutional complaints. The emergence of new procedural institutions led to the emergence of new categories that define the content and scope of individual constitutional review. The period after 2020 is marked by the significant influence of European Union legal terminology on the domestic legal system and the security component resulting from the armed aggression against Ukraine.

The legal terminology of the Constitutional Court of Ukraine has become an important tool for adapting the Ukrainian legal system to new internal and external challenges, ensuring the harmonization of national approaches with European standards.

Conclusions. The evolution of the legal terminology of the Constitutional Court of Ukraine during the period from 1997 to 2026 went through several stages: the basic formation of terminology, its doctrinalization, political transformation, procedural modernization, and Europeanization. Each of these stages reflects not only the development of constitutional justice but also the general trends in the transformation of the Ukrainian legal system. As a result of the Constitutional Court of Ukraine's activities, a complex and multi-level conceptual framework has emerged, which today plays an important role in the development of constitutional doctrine, lawmaking, and judicial practice.

Keywords: Constitutional Court of Ukraine; constitutional justice; legal terminology; formal certainty; proportionality; ECHR case law; constitutional security; evolution of legal language; doctrinalization of terminology.

Вступ. Формування сучасної правничої термінології в Україні є складним процесом. Цей процес тісно пов'язаний з розвитком національної правової системи. Особливе місце у цьому процесі посідає практика Конституційного Суду України (КСУ). З часу свого створення, КСУ виступає важливим джерелом формування, уточнення та розвитку правничих понять і категорій. Саме через рішення, висновки та окремі думки суддів КСУ формується специфічний термінологічний пласт, що водночас відображає національні конституційно-правові традиції та засвоєння міжнародних і європейських правових підходів.

Після прийняття Конституції України, КСУ отримав виключні повноваження її офіційного тлумачення та окреслення змісту фундаментальних принципів правової системи. Також, статті 151² Конституції України визначається, що «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені» (Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР), що зумовлює підвищені вимоги до точності, стабільності та формальної визначеності термінології, яка застосовується в актах конституційної юрисдикції.

Формування правничої термінології КСУ відбувається завдяки ряду чинників, що визначають її зміст і напрям еволюції. В першу чергу, тлумачення Конституції України вимагає використання формально визначених категорій. Саме ця термінологія використовується як підґрунтя для використання її у правотворчому процесі. Також важливу складовою формування правничої термінології

КСУ виступає наукова доктрина. Дослідники визначають середовище, у якому формується правничі термінологія. Наостанок, при формуванні правничої термінології, слід зважати на практику Європейського суду з прав людини, які імплементуються у національну правову систему. Звернення КСУ до європейської практики сприяє гармонізації вітчизняної правничої термінології з європейськими стандартами.

Слід зважати, що правничі термінологія, що використовується у практиці КСУ, на шляху до сучасного стану, пройшла тривалий шлях становлення. Цей процес включав у себе низку послідовних етапів, кожен із яких відзначався власними особливостями, зміною підходів до тлумачення та поступовим ускладненням термінологічного інструментарію. Виокремлення цих етапів і визначення їх характерних рис має важливе значення для розуміння еволюції правничої термінології, що застосовується органом конституційної юрисдикції.

1. КСУ як творець конституційної доктрини

КСУ почав діяти 18 жовтня 1996 року, коли судді склали присягу на засіданні Верховної Ради України і обрали голову КСУ. Приймати конституційні подання й конституційні звернення до розгляду КСУ почав 1 січня 1997 року (Шаповал, 2008, с. 73). Незважаючи на те, що його було сформовано у державі, яка тривалий час не мала власної державності й, відповідно, досвіду офіційного тлумачення Основного Закону, перед новою інституцією одразу постало завдання здійснювати свою функцію на високому професійному рівні. Від початку діяльності у жовтні 1996 року і до сьогодні

КСУ ухвалив понад чотири сотні актів – рішень і висновків, що є результатом конституційних проваджень. Сукупність цих актів становить сучасну офіційну конституційну доктрину України. Акцент на слові «офіційна» не випадковий, оскільки зазначений корпус рішень формує доктрину, яка за своєю природою істотно відрізняється від академічної. Її специфіка полягає у тому, що офіційна конституційна доктрина є остаточним і юридично зобов'язувальним витлумаченням положень Конституції, тобто має статус права як такого, тоді як доктрина, створена науковцями, відображає лише їхні інтелектуальні міркування щодо права й не набуває юридичної сили.

Не потребує спеціального доведення той факт, що акти органу конституційної юрисдикції – у вітчизняному правопорядку це поняття охоплює як «рішення», так і «висновки» КСУ мають нормативний характер і є формально обов'язковими. Більше того, у системі національного законодавства їм належить найвища юридична сила. Це прямо закріплено у Конституції України, де в статті 151² встановлено, що «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені». Кожен акт КСУ складається з мотивувальної та резолютивної частин; перша містить обґрунтування правових позицій, на яких ґрунтується остаточне рішення чи висновок. Природу цих правових позицій можна інтерпретувати по-різному залежно від методологічних підходів: їх розглядають як ключові висновки КСУ, як нормативно сформульоване ядро права, як особливий різновид джерела права або як загальнообов'язкові орієнтири, що визначають подальшу практику правозастосування (Головатий, 2024, с. 6).

Аналіз практики КСУ дозволяє виокремити кілька якісно відмінних етапів формування термінологічного апарату, кожен з яких характеризується специфічними особливостями правничої мови, рівнем доктринальності та ступенем інтеграції європейських правових концепцій.

2. Період 1997–2000 рр.

Перший етап розвитку правничої термінології КСУ охоплює період 1997-2000 років. Цей період можна розглядати як етап, на якому починає формуватися базова термінологія, яку використовує КСУ. КСУ формує правничу термінологію, що необхідна для належного функціонування конституційної юрисдикції. У актах цього часу переважають базові категорії конституційного права, без яких неможливе функціонування механізму конституційного контролю. До таких належать насамперед терміни «закон» (Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 р. № 4-зп/1997), «установча влада» (Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 р. № 4-зп/1997), «верховенство конституційних норм» (Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 р. № 7-зп/1997), «принцип незворотності дії в часі законів та інших нормативно-правових актів» (Рішення Конституційного Суду України

від 05.04.2001 р. № 3-рп/2001). Ці терміни відіграли значну роль при реалізації положень Конституції України. Водночас, ми не можемо обійти увагою Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп/1997, у якому зазначалося, що «верховенство конституційних норм поширюється на всі сфери державної діяльності, в тому числі і на законотворчий процес» (Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 р. № 7-зп/1997). Тобто, ми бачимо, що це рішення відіграло важливу роль у становленні правничої термінології.

Слід констатувати, що на початковому етапі розвитку правничої термінології КСУ, термінологія носить описовий характер. Доктринальна складова при формуванні правничої термінології не використовується. Таким чином, у період з 1996 по 2000 рр. можна розглядати як первинний етап формування правничої термінології актів КСУ. Цей період характеризується тим, що КСУ: уточнює зміст правничих понять, вводить у обіг нову правничу термінологію.

3. 2000–2010 роки

Наступний етап становлення правничої термінології у актах КСУ умовно охоплює 2000-2010 роки. Цей період визначається тим, що КСУ починає формувати власні правові позиції. Також слід відзначити, що поряд з правовими позиціями, у актах КСУ з'являються доктринальні конструкції. Саме у цей проміжок часу КСУ активно використовує такі терміни, як, «принцип пропорційності» (Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004), «верховенство права» (Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004), «делегування повноважень» (Рішення Конституційного Суду України від 03.02.2009 р. № 4-рп/2009), «конституційний лад» (Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005), «право вето» (Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 р. № 17-рп/2002; Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2003 р. № 6-рп/2003), «право на судовий захист» (Рішення Конституційного Суду України від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001). Ці поняття поступово набувають статусу ключових категорій конституційного права України. Значною мірою це було зумовлено поступовим впливом практики Європейського суду з прав людини на українське конституційне правосуддя.

Цей етап розвитку правничої термінології у актах КСУ набуває аналітичного характеру. Разом з тим, аргументація у актах КСУ набуває більш системного характеру. Значну роль у цьому відіграють правові позиції, які КСУ починає використовувати у наступних актах. Також завдяки формуванню правничої термінології, КСУ, у цей проміжок часу, робить спроби гармонізації вітчизняних норм з міжнародними стандартами прав людини.

4. 2010–2014 роки

Наступний етап розвитку правничої термінології Конституційного Суду України охоплює

період з 2010 до 2014 року. Цей період характеризується тим, що правнича термінологія, що сформована і використовується КСУ була введена у вжиток під час політичної трансформації суспільства. Ці процеси сприяли ширшому використанню термінології, що пов'язана з конституційним процесом, особливостями функціонування державної влади. КСУ починає широко використовувати такі терміни, як «принцип правової держави» (Рішення Конституційного Суду України від 22.12.2010 р. № 23-рп/2010), «основні завдання соціальної держави» (Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012), «представницька демократія» (Рішення Конституційного Суду України від 11.07.2012 р. № 15-рп/2012), «право на свободу» (Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016), «пряма дія норм Конституції України» (Рішення Конституційного Суду України від 8.09.2016 р. № 6-рп/2016). Тобто, ми можемо простежити, що особливістю цього етапу є посилення інституційно-процесуальної термінології та розширення понятійного апарату, пов'язаного з конституційним процесом.

Отже, розвиток правничої термінології у актах КСУ з 2010 по 2014 років характеризується використанням більш складної терміносистеми. КСУ більшу увагу приділяє процесуальній термінології. Також цей період розвитку правничої термінології КСУ визначається тим, що ця термінологія відіграє значний вплив на правові позиції суду.

5. 2014–2020 роки

Четвертий етап становлення правничої термінології КСУ охоплює період 2014-2020 років. У цей час відбувається суттєве оновлення інституційної моделі конституційного правосуддя, що безпосередньо впливає на розвиток правничої термінології КСУ. Зокрема, у цьому процесі важливим є введення в обіг інституту «конституційної скарги» (Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII). На офіційному вебсайті КСУ зазначається, що «перше рішення за конституційною скаргою КСУ ухвалено 25 квітня 2019 року. Незважаючи на те, що інститут конституційної скарги офіційно впроваджений у 2016 році, він є ще досить новим інструментом, з яким до цього не стикалося як українське суспільство, так і правова спільнота» (Конституційний Суд України, 2020). Запровадження цього інституту призвело до появи та активного застосування нових процесуальних категорій, включаючи поняття «остаточне судові рішення» (Судова влада України, 2018; Рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 р. № 10-р(II)/2023), «право на ефективний конституційний захист» (Рішення Конституційного Суду України від 8.04.2015 р. № 3-рп/2015). Також у актах цього періоду КСУ приділяє значну увагу термінам: «народовладдя» (Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 р. № 3-р/2017), «юридична визначеність» (Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 р. № 6-р/2019).

Отже, цей етап розвитку правничої термінології КСУ характеризується тим, що терміни набувають значної спрямованості на реалізацію правозастосування.

6. 2020–2026 роки

Наступний етап розвитку правничої термінології КСУ охоплює 2020-2026 роки. Визначальним є те, що у цей період актуалізуються підходи до гармонізації вітчизняної правничої термінології та правничої термінології Європейського Союзу. Також важливу роль у формуванні правничої термінології відіграла збройна агресія проти України. Це сприяло акцентуванню уваги на формуванні безпекової термінології.

КСУ дедалі частіше використовує категорії, що походять із практики Європейського суду з прав людини та конституційних судів європейських держав. Серед цих термінів можна виокремити наступні: «конституційна ідентичність» (Никорак, 2023), «конституційна стійкість» (Конституційний Суд України, 2024), «конституційні цінності» (Камінська, 2022). Ці категорії набули особливого значення, зважаючи на збройну агресію проти України. Зважаючи на це, термінологія КСУ відображає ті виклики, перед яким постає наша держава. Основною метою використання правничої термінології КСУ постає забезпечення стабільності конституційного ладу та захист демократичних інститутів.

Висновки. Підбиваючи підсумки, маємо зазначити, що правнича термінологія у практиці КСУ розвивалася послідовно, впливаючи на розвиток вітчизняної правової системи. Починаючи з 1997 року, КСУ починає вводити у обіг правничу термінологію, яка стає базою для здійснення конституційних повноважень та забезпечення верховенства Конституції України. На кожному етапі розвитку, через правничу термінологію, КСУ визначає межі функціонування органів державної влади, прав і свобод людини, а також механізмів контролю.

Завдяки формуванню правничої термінології, КСУ формує власні правові позиції. Правові позиції становлять вплив як на правотворчість, так і на реалізацію норм права. Водночас, КСУ, формуючи правничу термінологію, запозичує терміни, що використовує у своїй практиці Європейський суд з прав людини.

Протягом 2014-2026 років, КСУ розширює використання правничої термінології, що стає нагальною для відповідного періоду. Так, з'являється у використанні термінологія у сфері захисту конституційного ладу, демократичної стійкості та прав людини в контексті збройного нападу. Таким чином, сучасна термінологічна система КСУ відображає не лише розвиток доктрини, а й зміни, які відбуваються в державі.

Наостанок, слід зазначити, що правнича термінологія КСУ пройшла розвиток від базових понять до сучасної складної системи, яка поєднує особливості національної правової системи, європейські норми та доктринальні підходи. Саме це сприяє гармонізації правової системи України з європейською правовою системою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
2. Шаповал В. М. Конституційний Суд України. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України, Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2008. Т. 5 : Кон–Кю. С. 51–52. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstytutsijnj_Sud_Ukrainy (дата звернення: 28.03.2026).
3. Конституція України в практиці Конституційного Суду : офіційне тлумачення та юридичні позиції. 1997–2023 / вступ. слово С. П. Головатого; упоряд.: С. П. Головатий, В. М. Бесчастний, Л. І. Бірюк, Н. І. Адамчик, Ю. М. Михеєнко. Київ : ВАІТЕ, 2024. 450 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Барабаша Олександра Леонідовича щодо офіційного тлумачення частини п'ятої статті 94 та статті 160 Конституції України (справа про набуття чинності Конституцією України) : Рішення Конституційного Суду України від 03.10.1997 р. № 4-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97> (дата звернення: 28.03.2026).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про Рахункову палату Верховної Ради України» (справа про Рахункову палату) : Рішення Конституційного Суду України від 23.12.1997 р. № 7-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97> (дата звернення: 28.03.2026).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (справа про податки) : Рішення Конституційного Суду України від 05.04.2001 р. № 3-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-01> (дата звернення: 28.03.2026).
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : Рішення Конституційного суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховної Ради Автономної Республіки Крим щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 4, 8, 10, підпункту «б» підпункту 2 пункту 13, пунктів 14, 17 розділу I Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та сприяння інвестиційній діяльності у будівництві» : Рішення Конституційного Суду України від 03.02.2009 р. № 4-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-09#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) : Рішення Конституційного Суду України від 05.10.2005 р. № 6-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 75, 82, 84, 91, 104 Конституції України (щодо повноважності Верховної Ради України) : Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 р. № 17-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 73 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) здійсненого Президентом України права вето стосовно прийнятого Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до статті 98 Конституції України» та пропозицій до нього (справа щодо права вето на закон про внесення змін до Конституції України) : Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2003 р. № 6-рп/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-03#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого, п'ятого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України та за конституційними зверненнями громадян Будинської Світлани Олександрівни і Ковриги Сергія Володимировича щодо офіційного тлумачення положень абзацу четвертого статті 248-3 Цивільного процесуального кодексу України (справа щодо конституційності статті 248-3 ЦПК України) : Рішення Конституційного Суду України від 23.05.2001 р. № 6-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Багінського Артема Олександровича щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про адміністративну відповідальність у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху) : Рішення Конституційного Суду України від 22.12.2010 р. № 23-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України : Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин п'ятої, шостої статті 75, частини четвертої статті 77 Регламенту Верховної Ради України, затвердженого Законом України „Про Регламент Верховної Ради України“ (справа про обрання Голови Верховної Ради України) : Рішення Конституційного Суду України від 11.07.2012 р. № 15-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-12#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього рішення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) : Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 р. № 2-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) : Рішення Конституційного Суду України від 8.09.2016 р. № 6-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (дата звернення: 28.03.2026).
18. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

19. Перше рішення за конституційною скаргою Конституційним Судом України ухвалено. *Конституційний Суд України* : офіц. вебсайт. 2020. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/pershe-rishennya-za-konstytutsiynoyu-skargoyu-konstytutsiynym-sudom-ukrayiny-uhvaleno-25> (дата звернення: 28.03.2026).

20. Конституційний Суд України ухвалив перше рішення за конституційною скаргою. Судова влада України : офіц. веб-портал. 2018. URL: <https://court.gov.ua/archive/493475/> (дата звернення: 28.03.2026).

21. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфєєва Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних справах) : Рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 р. № 10-п(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 171-2 Кодексу адміністративного судочинства України : Рішення Конституційного Суду України від 8.04.2015 р. № 3-рп/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

23. Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини дев'ятої статті 61, частини третьої статті 105 Закону України «Про вибори народних депутатів України», пункту 3 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про вибори народних депутатів України» щодо виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку партії у багатомандатному окрузі» (справа про виключення кандидатів у народні депутати України з виборчого списку політичної партії) : Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 р. № 3-п/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» : Рішення Конституційного Суду України від 20.06.2019 р. № 6-п/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> (дата звернення: 28.03.2026).

25. Никорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2023. 248 с.

26. Судді Конституційного Суду України взяли участь у ключових дискусіях міжнародної конференції. *Конституційний Суд України* : офіц. вебсайт. 2024. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytutsiynogo-sudu-ukrayiny-vzyaly-uchast-u-klyuchovyh-dyskusiyah-mizhnarodnoyi> (дата звернення: 28.03.2026).

27. Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2. С. 86–95. DOI: <https://doi.org/10.33270/02222402.86>

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 r. № 254к/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text> [in Ukrainian].
2. Shapoval, V. M. (2008). Konstytutsiynyi Sud Ukrainy [Constitutional Court of Ukraine]. In V. A. Smolii (Ed.), *Entsyklopediia istorii Ukrainy* (Vol. 5: Kon–Kiu, pp. 51–52). Naukova dumka. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Konstytutsiynyi_Sud_Ukrainy [in Ukrainian].
3. Holovatyi, S. P. (Ed.). (2024). *Konstytutsiia Ukrainy v praktytsi Konstytutsiynoho Sudu: ofitsiine tлумachennia ta yury-*

dychni pozysyii. 1997–2023 [Constitution of Ukraine in the practice of the Constitutional Court: official interpretation and legal positions. 1997–2023]. VAITE [in Ukrainian].

4. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym zvernenniam Barabasha Oleksandra Leonidovycha shchodo ofitsiynoho tлумachennia chastyny piatoi statti 94 ta statti 160 Konstytutsiia Ukrainy (sprava pro nabuttia chynnosti Konstytutsiieiu Ukrainy) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the official interpretation of part five of Article 94 and Article 160 of the Constitution of Ukraine (case of the entry into force of the Constitution of Ukraine)] vid 03.10.1997 r. № 4-zp/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-97> [in Ukrainian].

5. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsiia Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy “Pro Rakhunkovu palatu Verkhovnoi Rady Ukrainy” (sprava pro Rakhunkovu palatu) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of the Law of Ukraine “On the Accounting Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine” with the Constitution of Ukraine (case of the Accounting Chamber)] vid 23.12.1997 r. № 7-zp/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97> [in Ukrainian].

6. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam Prezydenta Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsiia Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy” (sprava pro podatky) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of the Law of Ukraine “On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine” with the Constitution of Ukraine (tax case)] vid 05.04.2001 r. № 3-rp/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-01> [in Ukrainian].

7. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsiia Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of the provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (case of sentencing by the court to a more lenient punishment)] vid 02.11.2004 r. № 15-rp/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> [in Ukrainian].

8. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym shchodo vidpovidnosti Konstytutsiia Ukrainy (konstytutsiinosti) deiakykh polozhen Zakonu Ukrainy “Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zdiisnennia derzhavnoho arkhitekturno-budivelnoho kontroliu...” [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of certain provisions of the Law of Ukraine “On Amending Certain Legislative Acts of Ukraine regarding the state architectural and construction control...” with the Constitution of Ukraine] vid 03.02.2009 r. № 4-rp/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-09#Text> [in Ukrainian].

9. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam 60 narodnykh deputativ Ukrainy pro ofitsiine tлумachennia polozhen chastyny pershoi statti 103 Konstytutsiia Ukrainy... (sprava pro zdiisnennia vlady narodom) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the official interpretation of the provisions of part one of Article 103 of the Constitution of Ukraine... (case of the exercise of power by the people)] vid 05.10.2005 r. № 6-rp/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text> [in Ukrainian].

10. Rishennia Konstytutsiynoho Sudu Ukrainy u справі за konstytutsiynym podanniam 50 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiynoho tлумachennia polozhen statei 75, 82, 84, 91, 104 Konstytutsiia Ukrainy (shchodo povnovazhnosti Verkhovnoi Rady Ukrainy) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the official interpretation of the provisions of Articles 75, 82, 84, 91, 104 of the Constitution of Ukraine (regarding the powers of the Verkhovna Rada of Ukraine)] vid 17.10.2002 r. № 17-rp/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02#Text> [in Ukrainian].

11. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo konstytutsiinosti zdiisnentohto Prezydentom Ukrainy prava veto... (sprava shchodo prava veto na zakon pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine regarding the constitutionality of the right of veto exercised by the President of Ukraine... (case of the right of veto on the law on amendments to the Constitution of Ukraine)] vid 11.03.2003 r. № 6-rp/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-03#Text> [in Ukrainian].
12. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo konstytutsiinosti statti 248-3 TsPK Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the constitutionality of Article 248-3 of the CPC of Ukraine] vid 23.05.2001 r. № 6-rp/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-01#Text> [in Ukrainian].
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro administratyvnu vidpovidalnist u sferi zabezpechennia bezpeky dorozhnogo rukhu [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of administrative liability in the field of road safety] vid 22.12.2010 r. № 23-rp/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text> [in Ukrainian].
14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy shchodo ofitsiinoho tлумачennia polozhen statti 1, chastyn pershoi, drugoi, tretoi statti 95... [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the official interpretation of the provisions of Article 1, parts one, two, three of Article 95...] vid 25.01.2012 r. № 3-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> [in Ukrainian].
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo konstytutsiinosti polozhen Rehlamentu Verkhovnoi Rady Ukrainy (sprava pro obrannia Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the constitutionality of the provisions of the Rules of Procedure of the Verkhovna Rada of Ukraine (case on the election of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine)] vid 11.07.2012 r. № 15-rp/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-12#Text> [in Ukrainian].
16. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro sudovyi kontrol za hospitalizatsiieiu nedieztatnykh osib do psykhiatrychnoho zakladu [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of judicial control over the hospitalization of incapacitated persons to a psychiatric institution] vid 01.06.2016 r. № 2-rp/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text> [in Ukrainian].
17. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro zachasne spovishchennia pro provedennia publichnykh bohosluzhen, relihiinykh obriadiv... [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of advance notification of public worship, religious rites...] vid 8.09.2016 r. № 6-rp/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> [in Ukrainian].
18. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy [On the Constitutional Court of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> [in Ukrainian].
19. Pershe rishennia za konstytutsiinoiu skarhoiu Konstytutsiynym Sudom Ukrainy ukhvaleno [The first decision on a constitutional complaint was adopted by the Constitutional Court of Ukraine]. *Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: ofits. vebсайт*. (2020). URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/pershe-rishennya-za-konstytutsiynoyu-skargoyu-konstytutsiynym-sudom-ukrayiny-uhvaleno-25> [in Ukrainian].
20. Konstytutsiinyi Sud Ukrainy ukhvalyv pershe rishennia za konstytutsiinoiu skarhoiu [The Constitutional Court of Ukraine adopted the first decision on a constitutional complaint]. *Sudova vlada Ukrainy: ofits. vebportal*. (2018). URL: <https://court.gov.ua/archive/493475/> [in Ukrainian].
21. Rishennia Druoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo harantuvannia prava na sudovyi zakhyst u maloznachnykh sporakh [Decision of the Second Senate of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the guarantee of the right to judicial protection in minor disputes] vid 22.11.2023 r. № 10-r(II)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23#Text> [in Ukrainian].
22. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo vidpovidnosti Konstututsiia Ukrainy polozhen chastyny drugoi statti 171-2 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of the provisions of part two of Article 171-2 of the Code of Administrative Justice of Ukraine with the Constitution of Ukraine] vid 8.04.2015 r. № 3-rp/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-15#Text> [in Ukrainian].
23. Rishennia Velykoi palaty Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi pro vykliuchennia kandydativ u narodni deputaty Ukrainy z vyborchoho spysku politychnoi partii [Decision of the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine in the case of exclusion of candidates for people's deputies of Ukraine from the electoral list of a political party] vid 21.12.2017 r. № 3-r/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text> [in Ukrainian].
24. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi shchodo vidpovidnosti Konstututsiia Ukrainy Ukazu Prezidenta Ukrainy "Pro dostrokovye prypynennia povnovazhen Verkhovnoi Rady Ukrainy..." [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case regarding the compliance of the Decree of the President of Ukraine "On early termination of powers of the Verkhovna Rada of Ukraine..." with the Constitution of Ukraine] vid 20.06.2019 r. № 6-r/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-19#Text> [in Ukrainian].
25. Nykorak, O. Yu. (2023). *Konstytutsiina identychnist yak katehoriia konstytutsiinoho prava* [Constitutional identity as a category of constitutional law] (Doctoral dissertation, Lviv National University named after Ivan Franko) [in Ukrainian].
26. Suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vzialy uchast u kliuchovykh dyskusiiakh mizhnarodnoi konferentsii [Judges of the Constitutional Court of Ukraine took part in key discussions of the international conference]. *Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: ofits. vebсайт*. (2024). URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/suddi-konstytutsiynogo-sudu-ukrayiny-vzaly-uchast-u-klyuchovykh-dyskusiiakh-mizhnarodnoyi> [in Ukrainian].
27. Kaminska, N. V. (2022). Suchasna paradyhma konstytutsiinykh tsinnosteii ta ikh znachennia v umovakh voiennoho stanu [The modern paradigm of constitutional values and their significance in the conditions of martial law]. *Filozofski ta metodolohichni problemy prava*, (2), 86–95. DOI: <https://doi.org/10.33270/02222402.86> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 09.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

СЕКЦІЯ 3 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК [316.346.2-055.2: 355.01]:342.7
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-5>

ГЕНДЕРНІ ВИМІРИ СТАНОВИЩА ЖІНОК В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ВОЄННОГО СТАНУ: НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Стратонов Василь Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
Stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

*Стаття ставить за мету дослідження гендерних вимірів становища жінок в умовах війни та воєнного стану крізь призму науково-теоретичного та політико-правового аналізу. Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема системний, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, історико-правовий, формально-логічний, а також міждисциплінарний підхід, що дозволив комплексно дослідити трансформації гендерних ролей і правового статусу жінок у період збройного конфлікту. **Результати:** встановлено, що сучасні війни слід розглядати як багатовимірні соціальні явища, які суттєво впливають на систему прав людини та поглиблюють гендерні нерівності. Виявлено, що жінки в умовах війни перебувають у подвійній ролі: як вразлива соціальна група, що зазнає підвищених ризиків гендерно зумовленого насильства, соціально-економічної маргіналізації та порушення прав, і водночас як активні учасниці військових, волонтерських і миротворчих процесів. Проаналізовано ключові виклики, зокрема зростання рівня сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, фемінізацію бідності, обмежений доступ до соціальних і медичних послуг. Встановлено, що існуючі механізми правового регулювання не повною мірою враховують гендерну специфіку воєнних злочинів та потребують удосконалення з урахуванням міжнародних стандартів. Здійснено аналіз впровадження гендерно чутливої політики в контексті виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека». Доведено, що ефективність державної політики залежить від реальної імплементації, належного фінансування та інституційного забезпечення.*

Висновки. Обґрунтовано, що сучасна гендерна політика у воєнний період має поєднувати захисну та емансипаційну функції, визнаючи жінок повноправними суб'єктами безпекової політики. Інтеграція гендерного підходу у правотворчу та правозастосовну діяльність є необхідною умовою забезпечення прав жінок і досягнення сталого миру.

Ключові слова: гендерна політика, війна, воєнний стан, кримінально правова політика, права жінок, гендерна рівність, воєнні злочини, аналіз ризиків, транскордонна злочинність, торгівля людьми, нелегальна міграція, міжнародне співробітництво.

GENDER DIMENSIONS OF WOMEN'S STATUS UNDER CONDITIONS OF WAR AND MARTIAL LAW: A SCIENTIFIC-THEORETICAL AND POLITICAL-LEGAL ANALYSIS

Stratonov Vasyl Mykolayovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honored Lawyer of Ukraine,
Professor at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
stratonov@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7548-0630

The article aims to examine the gender dimensions of women's status under conditions of war and martial law through a scientific, theoretical, and political-legal analysis. To achieve this goal, a set of general and special research methods was applied, including systemic, structural-functional, comparative legal, historical-legal, formal-logical methods, as well as an interdisciplinary approach, which enabled a comprehensive study of transformations in gender roles and the legal status of women during armed conflict.

Results. *It has been established that modern wars should be understood as multidimensional social phenomena that significantly affect human rights systems and exacerbate gender inequalities. It is revealed that women in wartime occupy a dual position: as a vulnerable social group exposed to increased risks of gender-based violence, socio-economic marginalization, and rights violations, and at the same time as active participants in military, volunteer, and peacebuilding processes. Key challenges are analyzed, including the rise of conflict-related sexual violence, the feminization of poverty, and limited access to social and healthcare services. It is determined that existing legal regulation mechanisms do not fully consider the gender-specific nature of war crimes and require improvement in line with international standards.*

An analysis of the implementation of gender-sensitive policies in the context of fulfilling the UN Security Council Resolution 1325 "Women, Peace and Security" has been conducted. It is argued that the effectiveness of state policy depends on proper implementation, adequate funding, and institutional support.

Conclusions. *It is substantiated that modern gender policy in wartime should combine protective and emancipatory functions, recognizing women as full-fledged actors in security policy. The integration of a gender approach into law-making and law enforcement is a necessary condition for ensuring women's rights and achieving sustainable peace.*

Keywords: *gender policy, war, martial law, criminal law policy, women's rights, gender equality, war crimes, risk analysis, cross-border crime, human trafficking, illegal migration, international cooperation.*

Вступ. Повномасштабні збройні конфлікти сучасності дедалі частіше розглядаються не лише як військово-політичні події, а як комплексні соціальні явища, що істотно трансформують суспільні відносини, систему прав людини та гендерні ролі. Особливо вразливою соціальною групою в умовах війни залишаються жінки, які одночасно виступають як жертви збройного насильства, вимушені переселенки, суб'єкти трудових та сімейних відносин в умовах кризи, а також як активні учасниці воєнних і миротворчих процесів.

Тому важливо в умовах сучасних гендерних досліджень зважати на те, що війна розглядається як простір, де відтворюються й посилюються структурні нерівності, а також формуються нові форми жіночої агентності. Враховуючи те, що гендерно чутливий підхід є необхідним елементом державної політики у сфері безпеки, реалізації та захисту прав жінок необхідно проводити: аналіз основних наукових підходів до проблеми становища жінок в умовах війни та воєнного стану; узагальнення міжнародних і національних досліджень у межах гендерної політики, а також визначати ключові виклики та напрямки удосконалення правового та інституційного регулювання. Ми вже намагались дослідити порушення прав жінок які

знаходяться у російському полоні (Стратонов, Гавловська, Київ 2025).

1. Аналіз співвідношення понять «гендер» і «війна»

Перш за все необхідно розглядати гендер і війну як об'єкт міждисциплінарного наукового аналізу, на це вказує аналіз сучасної наукової літератури, де війна дедалі частіше аналізується крізь призму феміністичної теорії міжнародних відносин і безпеки. Як зазначає Карол Кон, війна не є «гендерно нейтральним» явищем, оскільки її планування, ведення та наслідки формуються в межах патріархальних соціальних структур, що по-різному впливають на чоловіків і жінок (Керол Кон, 2012). Лаура Сьоберг у своїх працях наголошує, що традиційне уявлення про жінок виключно як жертв війни є обмеженим і не відображає реального спектра жіночих ролей у конфлікті. Як зазначає автор: «Жінки воювали у війнах, як жінки або таємно одягнені як чоловіки, протягом усієї історії воєн, але лише нещодавно їм дозволили вступати до державних збройних сил, повстанських груп та терористичних організацій» (Лаура Сьоберг, США). Такий підхід має принципове значення для формування ефективних гендерних політик, оскільки він дозволяє уникнути стереотипізації

та пасивізації жінок у нормативних і правових документах. Саїд Касім Аббас вказує, що «...в цілому деякі положення Женевських конвенцій відображають гендерні стереотипи, де здається, припускається роль жінки як пасивної жертви конфлікту, здебільшого цивільного населення, яке здебільшого потребує захисту. Однак участь жінок у збройних конфліктах зростає, і вони часто виконують прямі та непрямі допоміжні ролі під час війни» (Said Kassem Abbas).

Однією з ключових проблем, що постає перед жінками у воєнний період, є підвищений ризик гендерно зумовленого насильства. Збройний конфлікт створює умови правової нестабільності, ослаблення інституцій та зростання безкарності, що безпосередньо впливає на рівень злочинів проти жінок, особливо тих, які потрапили в полон, незважаючи на те, були вони військовослужбовцями чи цивільними особами (Стратонов, Гавловська, Київ 2025).

Крім того, війна істотно впливає на соціально-економічне становище жінок. Втрата роботи, зростання неоплачуваної доглядової праці, обмежений доступ до медичних і соціальних послуг призводять до фемінізації бідності. Ці аспекти особливо загострюються для жінок із вразливих груп, а саме: внутрішньо переміщених осіб, жінок з інвалідністю, матерів які самостійно виховують дітей. Окрему увагу в наукових дослідженнях приділено психологічним наслідкам війни для жінок, зокрема посттравматичному стресовому розладу, емоційному вигоранню та вторинній травматизації. У цьому контексті війна розглядається не лише як фізичне, а й як структурне та символічне насильство. Українська наукова думка у сфері гендерної політики та прав людини в умовах війни активно розвивається, особливо після 2014 року, а з початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України набула прикладного та міждисциплінарного характеру. Вітчизняні дослідники зосереджуються на проблемах правового захисту жінок, гендерно зумовленого насильства, участі жінок у секторі безпеки та оборони, а також імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство. Сучасні дослідження переконливо доводять, що жінки не є лише пасивними жертвами війни. Навпаки, вони відіграють ключову роль у військовій службі, волонтерській діяльності, гуманітарному реагуванні та громадянському спротиві. Підтвердженням цього є наукові праці, деякі з них навіть на монографічному рівні, таких дослідників, як Барко В. І. (Барко, Київ 2014), Васильченко О. П. (Васильченко, Право, 2014), Луцький Р. П. (Луцький, Київ, 2014), Саєнко О. С. (Саєнко, Київ, 2014), Скалько І. Р. (Скалько, Черакси 2016), Дутчак О. (Дутчак, Київ, 2018), та багато інших.

2. Проблеми захисту прав жінок в Україні

В межах визначення порушення прав жінок слід виділити деякі роботи зокрема, у дослідженнях, присвячених війні в Україні, де

підкреслюється значна участь жінок у Збройних Силах України та територіальній обороні. Так Т. Мельник у своїх працях розглядає гендерну рівність як складову демократичного врядування та наголошує, що воєнний стан не може бути підставою для звуження змісту та обсягу прав жінок. Дослідниця підкреслює, що саме в умовах кризи держава має забезпечити гендерно чутливу політику у сферах соціального захисту, праці та доступу до правосуддя (Мельник, Київ, 2019). Враховуючи сучасні реалії гендерної проблематики війни Олександра Кісь, аналізує трансформацію гендерних ролей у контексті війни, зокрема участь жінок у збройному спротиві, волонтерському русі та громадській мобілізації. Авторка доводить, що війна руйнує традиційні уявлення про «чоловічу» і «жіночу» сфери, водночас створюючи ризик повторної маргіналізації жіночого досвіду після завершення конфлікту (Кісь, Київ 2022). У наукових публікаціях українських правників також акцентується увага на проблемі кримінально-правової кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом, як воєнного злочину. Необхідно звернути увагу на результати роботи та рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування» (Кус, Київ 2017), однією з ідей є необхідність гармонізації кримінального законодавства України з нормами міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права з урахуванням гендерної специфіки таких злочинів. Продовжуючи розвивати дану думку ми констатуємо, що на виконання зобов'язань, які постали перед державою у зв'язку з прийняттям резолюції 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека», Україна затвердила два Національних плани дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, мир, безпека». Важливим напрямом гендерної політики є залучення жінок до миротворчих і переговорних процесів. Як засвідчує практика участь жінок у мирних переговорах підвищує ймовірність досягнення сталого миру та врахування потреб цивільного населення (Резолюція ООН, 2000). Тож ми все ж приходимо до висновку, якщо і надалі проводитиметься формальне ухвалення національних планів дій без належного моніторингу та фінансування не забезпечить реальний захист прав жінок у воєнний період, а відповідно і результати не будуть досягнуті. Таким чином, сучасний підхід до гендерної політики у воєнний період має ґрунтуватися на поєднанні захисної та емансипаційної функцій, визнаючи жінок повноправними суб'єктами безпекової політики. Гендерно чутливий підхід у законодавстві воєнного часу передбачає не лише формальне проголошення рівності, а й реальне врахування специфічних ризиків і потреб жінок. Це особливо актуально для кримінального права, зокрема у сфері кваліфікації воєнних злочинів, сексуального насильства, торгівлі людьми та злочинів проти людяності. Науковці наголошують, що без інтеграції

гендерного аналізу кримінально-правові норми залишаються фрагментарними та недостатньо ефективними. Саме тому гендерна перспектива має стати складовою як нормотворчої, так і правозастосовної діяльності в умовах воєнного стану. Важливою складовою є гендерна освіта (Гендерна освіта, 2022).

3. Гендерні аспекти транскордонної злочинності в період збройного конфлікту

Транскордонна злочинність є однією з ключових загроз у сучасних умовах глобалізації та особливо загострюється під час війни й воєнного стану. Збройні конфлікти створюють сприятливе середовище для діяльності транснаціональних злочинних мереж через ослаблення державних інституцій, порушення контролю на кордонах та зростання масштабів вимушеної міграції.

Однією з найгостріших проблем є торгівля людьми, яка непропорційно зачіпає жінок і дітей. Уразливе становище біженців, відсутність стабільного доходу та соціального захисту сприяють їх втягненню в експлуатаційні практики, включаючи сексуальну експлуатацію та примусову працю. У цьому контексті гендерний вимір транскордонної злочинності набуває особливої актуальності.

Крім того, транскордонна злочинність охоплює незаконний обіг зброї, наркотиків та контрабанду, що посилює криміногенну ситуацію як у країнах походження, так і в країнах транзиту та призначення. В умовах війни ці процеси ускладнюються через появу нелегальних каналів постачання та зростання попиту на зброю.

Висновки. Війна та воєнний стан істотно трансформують становище жінок, загострюючи наявні гендерні нерівності, але водночас відкриваючи нові простори жіночої агентності. Аналіз наукових праць у сфері гендерних політик засвідчує, що ефективне реагування на виклики війни неможливе без системного гендерного підходу. Участь жінок у процесах безпеки, правосуддя та відбудови має розглядатися не як додатковий елемент, а як необхідна умова сталого миру та демократичного розвитку. Подальші наукові дослідження та законодавчі ініціативи мають бути спрямовані на інституціоналізацію гендерної рівності як ключового принципу політики воєнного та післявоєнного періоду. Ефективна протидія транскордонній злочинності потребує посилення міжнародного співробітництва, гармонізації законодавства, розвитку спільних механізмів правоохоронної діяльності, а також впровадження гендерно чутливого підходу, який враховує специфічні ризики та потреби різних груп населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Stratonov V. M., Havlovska A. O. Gender dimension of war crimes: legal analysis of violations of the rights of ukrainian women in russian captive. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування* № 3 (2025). С. 104. DOI: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.3.13> (дата звернення: 27.02.2026).

2. Див: Cohn, Carol Women and wars <https://download.ebookshelf.de/download/0003/9736/44/L-G-0003973644-0002485400.pdf>; Керол Кон Жінки та війни: суперечливі історії, невизначене майбутнє. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=women-andwars-contested-histories-uncertain-futures--9780745642451 (дата звернення: 27.02.2026).

3. Лаура Сьоберг Гендер, війна та конфлікт. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=gender-war-and-conflict--9780745660011 (дата звернення: 27.02.2026).

4. Саїд Касім Аббас Жінки та збройні конфлікти: критичний аналіз принципу розмежування. URL: <https://www.dlpforum.org/2022/10/27/women-and-armed-conflicts-a-critical-analysis-of-the-principle-ofdistinction/#:~:text=The%20perception%20that%20women%20are,C2e03MvD3Bg%3E%20accessed%209%20September%202022.> (дата звернення: 27.02.2026).

5. Барко В. І. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 152–155.

6. Васильченко О.П. Гендерна рівність в Україні. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Право*. 2014. № 2. С. 46–53.

7. Луцький Р. Розвиток принципу рівності в сучасному позитивному праві. *Принцип рівності у праві: теорія і практика*: монографія. Київ: Юрид. думка, 2014. С. 94–115.

8. Саєнко О.С. Конституційно-правове забезпечення реалізації принципу гендерної рівності в Україні у світі зарубіжного досвіду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ: НАУ, 2020. 251 с.

9. Скалько І. Р. Гендерна рівність, як основа демократичного суспільства. *Актуальні проблеми природничих та гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2016»*: зб. матеріалів XVIII Всеукр. наук. конф. молодих учених (м. Черкаси, 21–22 квітня 2016 р.). Серія: Психолого-педагогічні науки. 1. Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2016. С. 218–220.

10. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економіки в Україні посткризового періоду. URL: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi> (дата звернення: 27.02.2026).

11. Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні: теорія і практика. Київ: Логос, 2019. 256 с.

12. Кісь О. Р. Жінки в умовах війни: гендерні трансформації та соціальні виклики. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 39–47. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/issue/view/2022> (дата звернення: 27.02.2026).

13. Міжнародна науково-практична конференція «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: запобігання та реагування». 09 листопада 2023 р. Київський національний університет імені Тараса Шевченка URL: <https://uba.ua/ukr/events/konferencija-seksualne-nasilstvo-povjazane-z-konfliktom-zapobgannja-ta-reaguvannja> (дата звернення: 27.02.2026).

14. Кус К. (2017). Сексуальне насильство у збройних конфліктах: прогрес у дослідженнях та прогалини, що залишилися. *Third World Quarterly*. № 38 (9). С. 1935–1951. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1322461>

15. Виконання Україною резолюції ради безпеки ООН 1325 (2000) «Жінки, Мир, Безпека». URL: <https://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezoluciyi-rady-bezpeky-rady-bezpeky-oon-1325/> (дата звернення: 27.02.2026).

16. Гендерна освіта: Сучасний стан, тенденції розвитку та впровадження. Київ, 2022. URL: https://dnpp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Henderna_Osvita-2022.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

REFERENCES:

1. Stratonov V. M., Havlovska A. O. GENDER DIMENSION OF WAR CRIMES: LEGAL ANALYSIS OF VIOLATIONS OF THE RIGHTS OF UKRAINIAN WOMEN IN RUSSIAN CAPTIVE. *Tavriyskyi Scientific Bulletin. Series: Public Administration and Management*, No. 3 (2025), p. 104. DOI: <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2025.3.13> [In Ukrainian].

2. Cohn, Carol. Women and Wars. URL: <https://download.ebookshelf.de/download/0003/9736/44/>

- LG0003973644000248500.pdf ; Carol Cohn, Women and Wars: Contested Histories, Uncertain Futures. URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=women-and-wars-contested-histories-uncertain-futures--9780745642451 [In English].
3. Laura Sjoberg. Gender, War and Conflict URL: https://www.politybooks.com/bookdetail?book_slug=gender-war-and-conflict--9780745660011 [In English].
4. Said Kasim Abbas. Women and Armed Conflicts: A Critical Analysis of the Principle of Distinction. URL: <https://www.dlpforum.org/2022/10/27/women-andarmedconflictsacriticalanalysisoftheprincipleofdistinction/#:~:text=The%20perception%20that%20women%20are,C2e03MvD3Bg%3E> [In English].
5. Barko V. I. Theoretical Foundations for Defining the Concept of Gender Equality in the Activities of Internal Affairs Bodies of Ukraine at the Current Stage of Society Development. *Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 2014, Issue 4, pp. 152–155 [In Ukrainian].
6. Vasylychenko O. P. Gender Equality in Ukraine. *Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Series: Law*, 2014, No. 2, pp. 46–53 [In Ukrainian].
7. Lutsky R. Development of the Principle of Equality in Modern Positive Law. *The Principle of Equality in Law: Theory and Practice*. Monograph. Kyiv: Yurydychna Dumka, 2014, pp. 94–115 [In Ukrainian].
8. Sayenko O. S. Constitutional-Legal Support for the Implementation of the Principle of Gender Equality in Ukraine in the Context of Foreign Experience. PhD Dissertation in Law, Kyiv: NAU, 2020, 251 p.
9. Skalko I. R. Gender Equality as the Basis of a Democratic Society. *Actual Problems of Natural and Humanitarian Sciences in Young Researchers' Studies "Rodzynka – 2016"*: Proceedings of the XVIII All-Ukrainian Scientific Conference of Young Scientists (Cherkasy, April 21–22, 2016). Series: Psychological and Pedagogical Sciences, Vol. 1. Cherkasy: B. Khmelnytsky Cherkasy National University Publishing House, 2016, pp. 218–220 [In Ukrainian].
10. Dutchak O. Gender Inequality and the Harsh Economy Regime in Post-Crisis Ukraine. URL: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhim-zhorstkoyi-ekonomiyi> [In Ukrainian].
11. Melnyk T. M. Gender Policy in Ukraine: Theory and Practice. Kyiv: Logos, 2019, 256 p. [In Ukrainian].
12. Kis O. R. Women in Wartime: Gender Transformations and Social Challenges. *Ukrainian Historical Journal*, 2022, No. 4, pp. 39–47. URL: <https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/uhj/issue/view/2022> [In Ukrainian].
13. International Scientific-Practical Conference “Conflict-Related Sexual Violence: Prevention and Response”. November 9, 2023, Taras Shevchenko National University of Kyiv. URL: <https://uba.ua/ukr/events/konferencja-seksualne-nasilstvo-pov-jazane-z-konfliktom-zapobgannja-ta-reaguvannja> [In Ukrainian].
14. Kuss, K. (2017). Sexual Violence in Armed Conflicts: Progress in Research and Remaining Gaps. *Third World Quarterly*, 38 (9), 1935–1951. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1322461> [In English].
15. Implementation of UN Security Council Resolution 1325 (2000) “Women, Peace, Security” in Ukraine. URL: <https://jurfem.com.ua/vykonannya-ukrainoyu-rezoluciyi-rady-bezpeky-rady-bezpeky-oon-1325/> [In Ukrainian].
16. Gender Education: Current State, Development Trends and Implementation. Kyiv, 2022. URL: https://dnpp.gov.ua/wp-content/uploads/2022/11/Henderna_Osvita-2022.pdf [In Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

СЕКЦІЯ 4 КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.7:81'25:351.741
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-6>

НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕКЛАД ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ

Гавловська Аліна Олександрівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
завідувачка кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
ahavlovska@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7973-7560

*Метою статті є аналіз правового забезпечення реалізації права на переклад під час здійснення прикордонного контролю. **Методологічну основу** дослідження становлять методи аналізу й синтезу, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи, за допомогою яких узагальнено нормативно-правові підходи до забезпечення права на переклад під час здійснення прикордонного контролю, а також співвіднесено національне регулювання з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини. **Результати.** У статті досліджено правові засади забезпечення права на переклад під час здійснення прикордонного контролю як однієї з ключових гарантій дотримання прав людини у взаємодії з органами державної влади. Проаналізовано вплив мовного бар'єру на можливість реалізації особою своїх процесуальних прав, зокрема у контексті отримання інформації про підстави застосування контрольних заходів, доступу до правової допомоги та розуміння змісту офіційних документів. Встановлено, що недостатній рівень мовної доступності призводить до формалізації відповідних процедур і створює передумови для обмеження фундаментальних прав іноземців та осіб без громадянства. Здійснено узагальнення національного нормативного регулювання у сфері забезпечення перекладу, яке охоплює різні галузі права та визначає порядок залучення перекладачів у межах прикордонного контролю та суміжних процедур. Визначено, що наявна система правового регулювання характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного підходу до визначення процесуального характеру перекладача, що ускладнює ефективну реалізацію відповідних гарантій. Окрему увагу приділено організаційним аспектам забезпечення перекладу, зокрема функціонуванню спеціалізованого реєстру перекладачів та можливості використання сучасних засобів комунікації для подолання мовних перешкод під час прикордонного контролю. Проаналізовано практичні проблеми реалізації права на переклад під час здійснення прикордонного контролю, серед яких визначено випадки формального залучення перекладачів, використання мов-посередників, недостатній рівень професійної підготовки залучених фахівців, а також, відсутність належного контролю якості перекладу. Встановлено, що такі недоліки негативно впливають на ефективність комунікації між особою і представниками державних органів та можуть призводити до порушення права особи на захист. Здійснено узагальнення європейських підходів до забезпечення мовних прав людини у сфері прикордонного контролю, відповідно до яких подолання мовного бар'єру розглядається як необхідна умова дотримання принципів справедливого поводження, недискримінації та доступу до правосуддя. Визначено, що європейські стандарти передбачають обов'язок своєчасного інформування особи щодо правових процедур за її участю зрозумілою мовою, а також забезпечення можливості ефективної участі відповідних процедурах за допомогою кваліфікованого перекладу. Узагальнено, що забезпечення права на переклад у межах прикордонного контролю має комплексний характер та потребує вдосконалення як нормативної, так і організаційної складової, спрямованої на підвищення ефективності реалізації мовних прав іноземців та осіб без громадянства.*

Ключові слова: перекладач, переклад, правове регулювання, етичні стандарти, компетентність, професійна кваліфікація, прикордонний контроль, державний кордон, Державна прикордонна служба України.

NATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS FOR LEGAL SECURITY OF THE RIGHT TO TRANSLATION DURING BORDER CONTROL

Havlovska Alina Oleksandrivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
ahavlovska@ksu.ks.ua
orcid.org/0000-0002-7973-7560

The purpose of the article is to analyze the legal support for the implementation of the right to translation during border control. The methodological basis of the research is the methods of analysis and synthesis, formal-legal, systemic-structural, and comparative-legal methods, with the help of which normative-legal approaches to ensuring the right to translation during border control are summarized, as well as national regulation is correlated with international standards in the field of human rights protection. Results. The article examines the legal principles of ensuring the right to translation during border control as one of the key guarantees of human rights compliance in interaction with state authorities. The influence of the language barrier on the ability of a person to exercise his procedural rights was analyzed, in particular in the context of obtaining information about the grounds for the application of control measures, access to legal aid and understanding the content of official documents. It has been established that the insufficient level of language accessibility leads to the formalization of relevant procedures and creates prerequisites for limiting the fundamental rights of foreigners and stateless persons. A generalization of the national normative regulation in the field of translation provision has been carried out, which covers various fields of law and determines the procedure for engaging translators within border control and related procedures. It was determined that the existing system of legal regulation is characterized by fragmentation and the lack of a unified approach to determining the procedural status of a translator, which complicates the effective implementation of the relevant guarantees. Particular attention is paid to the organizational aspects of providing translation, in particular the functioning of a specialized register of translators and the possibility of using modern means of communication to overcome language barriers during border control. The practical problems of the implementation of the right to translation during border control are analyzed, among which cases of formal engagement of translators, use of language intermediaries, insufficient level of professional training of involved specialists, as well as lack of proper control of translation quality are identified. It has been established that such shortcomings negatively affect the effectiveness of communication between a person and representatives of state bodies and may lead to a violation of the person's right to protection. A generalization of European approaches to ensuring language human rights in the field of border control has been carried out, according to which overcoming the language barrier is considered a necessary condition for compliance with the principles of fair treatment, non-discrimination and access to justice. It was determined that European standards provide for the obligation to timely inform a person about legal procedures with his participation in an understandable language, as well as to ensure the possibility of effective participation in the relevant procedures with the help of qualified translation. In general, ensuring the right to translation within border control is complex and requires improvement of both the regulatory and organizational components, aimed at increasing the effectiveness of the implementation of the language rights of foreigners and stateless persons.

Keywords: translator, translation, legal regulation, ethical standards, competence, professional qualification, border control, state border, State Border Service of Ukraine.

Вступ. Сучасні міграційні процеси, зростання мобільності населення та ускладнення безпекового середовища державного кордону обумовлюють підвищення значення прикордонного контролю як інструменту не лише забезпечення державної безпеки, а й гарантування дотримання прав людини. За цих умов мовний чинник набуває особливого значення, оскільки ефективність взаємодії між уповноваженими органами та іноземцями безпосередньо залежить від можливості належного сприйняття інформації щодо правових процедур, прав та обов'язків. Відсутність якісного перекладу або його формальне забезпечення створює ризики обмеження доступу до правничої допомоги, ускладнює реалізацію процесуальних гарантій і може призводити до порушення основоположних прав особи вже

на початковому етапі контакту з державними інституціями іноземної держави.

Актуальність дослідження зумовлюється також наявністю системних недоліків у правовому регулюванні та практиці забезпечення перекладу під час здійснення прикордонного контролю, що проявляється у фрагментарності нормативної бази, відсутність єдиного підходу до визначення статусу перекладача та недостатній урегульованості процедур його залучення. Водночас, орієнтація на міжнародні стандарти у сфері прав людини вимагає забезпечення реальної, а не декларативної мовної доступності для іноземців та осіб без громадянства, що обумовлює необхідність комплексного осмислення існуючого механізму забезпечення права на переклад і визначення напрямів його вдосконалення.

Метою статті є аналіз правового забезпечення реалізації права на переклад під час здійснення прикордонного контролю.

Методологічну основу дослідження становлять методи аналізу й синтезу, формально-юридичний, системно-структурний та порівняльно-правовий методи, за допомогою яких узагальнено нормативно-правові підходи до забезпечення права на переклад під час здійснення прикордонного контролю, а також співвіднесено національне регулювання з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини.

1. Національні стандарти правового забезпечення права на переклад під час здійснення прикордонного контролю

Проблема мовного бар'єру в межах здійснення прикордонного контролю постає критичною детермінантою, що може нівелювати реалізацію конституційного права особи на доступ до правосуддя та дієвий юридичний захист. Відсутність належної комунікації між представниками державними органами та іноземцями перетворює процесуальну гарантію права бути поінформованим на формальність, що в свою чергу суперечить принципам законності та верховенства права. Ключовими аспектами цієї проблеми проявляються у наступному: підписання документів без розуміння їхнього змісту та відмова від права на захист, формальне забезпечення перекладом та використання мов-посередників (наприклад, англійської), прийняття правозастосовних рішень та вручення документів без участі перекладача, недостатній рівень мовних компетенцій у працівників контролюючих органів, відсутність знань спеціальної юридичної термінології у залучених перекладачів та ін. Таким чином, мовна доступність виступає не просто технічним аспектом трансляції інформації, а фундаментальним запобіжником проти обмеження особистої свободи, що потребує чіткої нормативної регламентації статусу перекладача у механізмі прикордонного контролю.

Забезпечення реалізації права на переклад під час перетину державного кордону є необхідною умовою гарантування ефективного доступу осіб до процедур прикордонного контролю та належного захисту їхніх фундаментальних прав і свобод. Зокрема, серед правових норм, які гарантують дане право слід відмітити ст. 29 Конституції України (ВРУ, 1996), ст.ст. 268, 274 Кодексу України про адміністративні правопорушення (ВРУ, 1984), ст.ст. 384-384 Кримінального кодексу України (ВРУ, 2001), ст.ст. 29, 68, 122 Кримінального процесуального кодексу України (ВРУ, 2012), ст.ст. 3, 19, 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» (ВРУ, 2003), ст. 6-1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» (ВРУ, 2011) та ін. Так, Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» закріплює норму у відповідності до якої «під час надання пояснень особою, яка не володіє українською або

російською мовами, орган Державної прикордонної служби України повинен забезпечити перекладача з мови, якою така особа може спілкуватися» (ВРУ, 2011).

Слід підкреслити, що окремого значення в регулюванні питання забезпечення права на переклад набувають відповідні відомчі акти Міністерства внутрішніх справ (далі – МВС), оскільки вони деталізують організаційні механізми та процедури залучення перекладів під час прикордонного контролю. До основних актів МВС у цій сфері можна віднести:

– Наказ МВС України від 11.03.2013 р. № 228 «Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів» закладає нормативну основу створення єдиної інформаційної бази (реєстру) фахівців, які можуть залучатися органами державної влади для надання послуг перекладу під час відповідних правових процедур, в т.ч. з використанням сучасних форм перекладу через систему відеоконференцзв'язку (МВС, 2013);

– Наказ МВС від 14.05.2018 р. № 392 «Про затвердження Порядку проведення підрозділами органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України процедури здійснення контролю другої лінії іноземців та осіб без громадянства під час в'їзду в Україну» передбачає залучення фахівців перекладачів на безоплатній основі та зобов'язує співробітників Державної прикордонної служби України надавати іноземній особі інформацію про мету контролю другої лінії у письмовій формі українською або іншою зрозумілою йому мовою (МВС, 2018);

– Наказ МВС від 10.08.2016 р. від 772 регулює порядок дій посадових осіб під час звернення іноземців із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, в т.ч. визначає порядок обов'язкового залучення перекладача, для надання пояснень особою, яка незаконно перетнула кордон та не володіє українською мовою (МВС, 2016).

Наприклад, відомості щодо перекладачів містяться у Довідково-інформаційному реєстрі перекладачів (далі – Реєстр) створеного Державною міграційною службою України на основі Наказу МВС України «Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів» від 11.03.2013 р., який є офіційним онлайн-ресурсом із відомостями про фахівців, що залучаються державними органами для забезпечення мовного супроводу біженців і мігрантів (МВС, 2013). Зокрема, особливості функціонування Реєстру проявляються у таких аспектах, як широка сфера залучення фахівців – від розгляду заяв до досудового розслідування кримінальних та адміністративних правопорушень за участю мігрантів; реєстр фахівців, які володіють рідкісними мовами країн походження шукачів захисту; контрольований доступ до відомостей про перекладачів для авторизованих посадових

осіб органів державної влади; підтвердження кваліфікації перекладачів (Державна міграційна служба, 2026).

Отже, система правових норм створює комплексний механізм забезпечення права на переклад, який гарантує мовні права іноземці та осіб без громадянства на різних етапах правової взаємодії – від моменту перетину кордону до адміністративного затримання та/або кримінального переслідування. Так, на рівні прикордонного контролю право на переклад забезпечується як первинна гарантія під час взаємодії особи із прикордонними та міграційними органами, на рівні притягнення адміністративної відповідальності або кримінального судочинства. Наприклад, норми Закону України «Про Державну прикордонну службу України» створюють первинний організаційний механізм доступу до перекладу безпосередньо на кордоні, КУПАП забезпечує декларативне закріплення мовних прав під час складання матеріалів про адміністративні правопорушення чи затримання, хоча на цьому етапі найчастіше фіксують зловживання з боку посадових осіб, натомість, КПУ України закріплює найбільш формалізований, захищений та фінансово гарантований державною механізм участі перекладача, підкріплений кримінальною відповідальністю за неякісний переклад (ВРУ, 2003).

Наявність зазначеного правового механізму не виключає наявних проблем його практичної реалізації, які зумовлені недосконалістю нормативного регулювання, організаційними обмеженнями та недостатнім рівнем забезпечення участі перекладача під час здійснення прикордонного контролю. Зокрема, у Поданні Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (згідно з частиною третьою статті 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») від 06.07.2023. зафіксовано непоодинокі випадки порушення права на переклад та належне розуміння процедур під час взаємодії осіб з органами державної влади. Наприклад, відповідно до інформації отриманої 06.07.2003 р. Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини через недопущення перекладача громадянина Мошеул М., який не володіє українською мовою, останній не зміг усвідомити зміст процесуальних документів та реалізувати своє право на безоплатну правничу допомогу, підписавши протоколи у місцях, які були вказані службовими особами міжрегіонального управління (Уповноважений з прав людини ВРУ, 2023).

Також, слід виділити такі недоліки правового регулювання доступу до перекладу в межах здійснення прикордонного контролю на рівні національного законодавства, як системна фрагментарність і застарілість нормативної бази, що через відсутність єдиного кодифікованого акту призводить до розпорошеності процедурних гарантій між різними НПА. Також, ключовими проблемами залишаються незавершений правовий статус перекладача

в адміністративному процесі у порівнянні з кримінальним процесом, відсутність чітких методик перевірки лінгвістичної компетентності залучених фахівців, а також, термінологічні колізії у визначенні міграційних процедур, що в сукупності з браком механізмів фіксації часу перебування затриманих осіб у службових приміщеннях створює ризики для нівелювання права особи на належну правову допомогу.

2. Європейські стандарти правового забезпечення права на переклад під час здійснення прикордонного контролю

Європейські стандарти у сфері забезпечення прав людини на державному кордоні та доступу до перекладу базуються на нормах Ради Європи, Європейського Союзу та ООН, які розглядають мовний бар'єр як фактор підвищеної вразливості особи і встановлюють жорсткі вимоги щодо його подолання. Зокрема, у контексті практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) розуміння суті висунутих претензій та правових наслідків затримання є елементарною умовою справедливої процедури, тому незабезпечення кваліфікованого перекладу на початку етапів прикордонного контролю створює непереборні перешкоди для подальшого оскарження рішень суб'єктів владних повноважень. Наприклад, дотримання п. 2 ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод є ключовою гарантією захисту права затриманої особи (в т.ч. особи затриманої під час спроби перетину кордону) та передбачає право негайно отримати інформацію про підстави позбавлення свободи зрозумілою для неї мовою («Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього» (Рада Європи, 1950). Слід підкреслити, що попри це міжнародні стандарти не вимагають обов'язкової письмової форми або цитування конкретних норм закону. Зокрема, у рішенні "M.S. v. SLOVAKIA AND UKRAINE (заява 17189/11)" ЄСПЛ визнав скаргу заявника за п.2 ст. 5 Конвенції явно необґрунтованою, оскільки протягом декількох годин після затримання йому було забезпечено усний переклад, щодо обставин його справи, що разом із письмовою інформацією рідною мовою, наданою наступного дня, та очевидністю факту незаконного в'їзду, було визнано достатнім для розуміння правових і фактичних підстав позбавлення свободи (ЄСПЛ, 2020).

Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі – СРТ) у свої доповідях підкреслює, що позбавлені волі іноземці є особливо вразливим до неналежного поводження саме через мовний бар'єр, тому Комітет вимагає, щоб такі особи від самого початку затримання, медичного огляду, судового контролю законності утримання та оскарження рішення про перепровадження до місця утримання мали доступ до захисту на зрозумілій їм мові.

Зокрема, у доповіді підкреслено, що «Дуже важливо, щоб новоприбулі нелегальні мігранти були негайно поінформовані мовою, яку вони розуміють, про всі ці права. У зв'язку з цим вони повинні систематично отримувати документ, в якому чітко і зрозуміло роз'яснюється процедура, яка до них застосовується, та викладаються всі їхні права. Цей документ повинен існувати в перекладах мовами, якими найчастіше користуються позбавлені волі іноземці. У разі необхідності мають бути надані послуги перекладача» (СРТ, 2009).

Шенгенський кодекс про кордони визначає, що прикордонники повинні поважати людську гідність, не допускати дискримінації за будь-якими ознаками (в т. ч. за ознакою мови), а держави-члени зобов'язанні забезпечити прикордонникам спеціалізовану підготовку для роботи з вразливими особами, а також заохочувати їх до вивчення мов, необхідних для виконання своїх обов'язків. Так, п. 5 ст. 8 Шенгенського кодексу унормовує забезпечення прав людини під час здійснення прикордонного контролю передбачаючи обов'язок інформування осіб про процедури, що до них застосовуються «...громадянам третіх країн, які підлягають ретельному контролю другої лінії, надають інформацію про мету і процедуру проведення такої перевірки у письмовій формі мовою, яку вони розуміють або можуть, як у розумних межах припускають, розуміти, або в інший дієвий спосіб» (Європарламент, Рада ЄС, 2016)).

Отже, основне значення європейських стандартів у сфері доступу до кваліфікованого перекладу полягає в тому, що вони розглядають його забезпечення не як процедурну формальність, а як фундаментальну гарантію реалізації ключових прав вразливих категорій осіб, зокрема, мігрантів, біженців та шукачів притулку. Відповідно до європейської стандартів, подолання мовного бар'єру є критично необхідним для дотримання права на свободу та особисту недоторканість, права на справедливий суд, право на захист від дискримінації, неюдського чи такого, що принижує гідність, поводження, а також для гарантування основоположного принципу невисилання (non-refoulement). Адже, без надання мовного сприяння іноземці об'єктивно позбавляються можливості зрозуміти характер висунутих звинувачень, оскаржити законність свого утримання в суді, отримати ефективну правничу допомогу чи повідомити про потребу в притулку, що перетворює право на захист на формальність і визнається прямим порушенням міжнародних конвенцій.

Висновки. Забезпечення мовної доступності під час здійснення прикордонного контролю виступає ключовою умовою реалізації базових прав людини, оскільки відсутність належного перекладу унеможливує повноцінне розуміння правозастосовних процедур, змісту процесуальних документів та правових наслідків прийнятих рішень. Нормативне регулювання у цій сфері сформовано сукупністю положень

конституційного, адміністративного, кримінального та спеціального законодавства, а також, підзаконних актів, які визначають порядок залучення перекладачів і організацію відповідних процедур. Водночас, така багаторівнева систем не забезпечує цілісності правового механізму, що проявляється у неоднорідності підходів до визначення статусу перекладача, відсутності уніфікованих вимог до його професійної компетентності та розпорошеності процедурних гарантій на різних етапах взаємодії іноземців з органами державної влади.

Практична реалізація права на переклад у межах прикордонного контролю ускладнюється організаційними обмеженнями, формальним характером залучення перекладачів та використання мов-посередників, що знижує ефективність комунікацій і створює передумови для порушення права на захист. Європейські стандарти розглядають подолання мовного бар'єру як обов'язкову передумову дотримання принципів справедливого поводження, доступу до правосуддя та недискримінації, вимагаючи своєчасного і зрозумілого інформування особи про її права та підстави застосування до неї відповідних заходів. Невідповідність національної практики цим підходам зумовлює необхідність вдосконалення нормативної та організаційної основи забезпечення перекладу як невід'ємної гарантії правового захисту іноземців і осіб без громадянства під час перетину державного кордону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 07.03.2026)
2. Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text> (дата звернення: 07.03.2026)
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2745> (дата звернення: 08.03.2026)
4. Кримінального процесуального кодексу України від 08.03.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.03.2026)
5. Про Державну прикордонну службу України : Закону України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закону України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/ed20230323#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
7. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України 08.07.2011 р. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17?find=1&text=переклад#Text> (дата звернення: 10.03.2026)
8. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: Наказ МВС України від 11.03.2013 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13#Text> (дата звернення: 11.03.2026)
9. Про затвердження Порядку проведення підрозділами органів охорони державного кордону Державної прикордонної служби України процедури здійснення контролю другої лінії іноземців та осіб без громадянства під час в'їзду в Україну : Наказ МВС від 14.05.2018 р. № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0869-18#Text> (дата звернення: 14.03.2026)

10. Про затвердження Інструкції про порядок дій посадових осіб Державної прикордонної служби України та взаємодії з територіальними органами Державної міграційної служби України під час звернення іноземців чи осіб без громадянства із заявами про визнання біженцями або особами, які потребують додаткового захисту [Наказ МВС від 10.08.2016 р. від 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text> (дата звернення: 14.03.2026)]

11. Подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (згідно з частиною третьою статті 15 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») від 06.07.2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ДМСУ.pdf> (дата звернення: 17.03.2026)

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Рада Європи від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 17.03.2026)

13. Рішення у справі «М.С. проти Словаччини та України» (Заява № 17189/11): ЄСПЛ від 11.06.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f36#Text (дата звернення: 18.03.2026)

14. Реєстр перекладачів. Державна міграційна служба. URL: <https://dmsu.gov.ua/services/translates.html> (дата звернення: 20.03.2026)

15. Витяг з 19-ої Загальної доповіді, опубліковано 2009 року «Гарантії для позбавлених волі нелегальних мігрантів»: Комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. URL: <https://rm.coe.int/16806cse8d> (дата звернення: 21.03.2026)

16. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/399 від 9 березня 2016 року про Кодекс Союзу щодо правил, які регулюють рух осіб через кордони (Шенгенський кодекс про кордони): Європейський парламент (Європарламент), Рада Європейського Союзу (Рада ЄС) від 09.03.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-16?find=1&text=мов#Text (дата звернення: 21.03.2026)

REFERENCES:

1. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine] vid 1996 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

2. Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] vid 07.12.1984 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text> [in Ukrainian].

3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n2745> [in Ukrainian].

4. Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].

5. Pro Derzhavnu prykordonnu sluzhbu Ukrainy [On the State Border Service of Ukraine]: Zakonu Ukrainy vid 03.04.2003 r. № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> [in Ukrainian].

6. Pro pravovyi status inozemtsiv ta osib bez hromadianstva [On the legal status of foreigners and stateless persons]: Zakonu Ukrainy vid 22.09.2011 r. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17/ed20230323#Text> [in Ukrainian].

7. Pro bizhentsiv ta osib, yaki potrebiuit dodatkovoho abo tymchasovoho zakhystu [On refugees and persons in need of additional or temporary protection]: Zakon Ukrainy 08.07.2011 r. № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17?find=1&text=переклад#Text> [in Ukrainian].

8. Pro zatverdzhennia Poriadku vedennia Derzhavnoiu mihratsiinoiu sluzhboiu Ukrainy Dovidkovo-informatsiinoho reiestru perekladachiv [On the approval of the Procedure for maintaining the reference and information register of translators by

the State Migration Service of Ukraine]: Nakaz MVS Ukrainy vid 11.03.2013 r. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13#Text> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia pidrozdilamy orhaniv okhorony derzhavnogo kordonu Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy protsedury zdiisnennia kontroliu druhoi linii inozemtsiv ta osib bez hromadianstva pid chas vizdu v Ukrainu [On the approval of the Procedure for conducting second-line control procedures of foreigners and stateless persons upon entry into Ukraine by state border protection units of the State Border Service of Ukraine]: Nakaz MVS vid 14.05.2018 r. № 392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0869-18#Text> [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok dii posadovykh osib Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy ta vzaiemodii z terytorialnymy orhanamy Derzhavnoi mihratsiinoiu sluzhby Ukrainy pid chas zvernennia inozemtsiv chy osib bez hromadianstva iz zaiavamy pro vyznannia bizhentsiamy abo osobamy, yaki potrebiuit dodatkovoho zakhystu [On the approval of the Instructions on the procedure for the actions of officials of the State Border Service of Ukraine and interaction with the territorial bodies of the State Migration Service of Ukraine during the application of foreigners or stateless persons with applications for recognition as refugees or persons in need of additional protection]: Nakaz MVS vid 10.08.2016 r. vid 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1212-16#Text> [in Ukrainian].

11. Podannia Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny (zghidno z chastynoiu tretioiu statiti 15 Zakonu Ukrainy "Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny") [Submission of the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine (according to the third part of Article 15 of the Law of Ukraine "On the Human Rights Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine")] vid 06.07.2023. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ДМСУ.pdf> [in Ukrainian].

12. Konventsii pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (Yevropeiska konventsiiia z prav liudyny) [Conventions on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)]: Rada Yevropy vid 04.11.1950 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].

13. Rishennia u spravi "M.S. proty Slovachchyny ta Ukrainy" (Zaiava № 17189/11) [Decision in the case "M.S. against Slovakia and Ukraine" (Application No. 17189/11)]: YeSPL vid 11.06.2020 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f36#Text [in Ukrainian].

14. Reiestr perekladachiv. Derzhavna mihratsiina sluzhba [Register of translators. State Migration Service]. URL: <https://dmsu.gov.ua/services/translates.html> [in Ukrainian].

15. Vytiah z 19-oi Zahalnoi dopovidi, opublikovano 2009 roku "Harantii dlia pozbavlenykh voli nelehalykh mihrantiv" [Excerpt from the 19th General Report, published in 2009, Safeguards for Illegal Migrant Detainees]: Komitet z pytan zapobihannia катуванням chy neliudskomu abo takomu, shcho prynyzhuie hidnist, povodzhenniu chy pokaranniu. URL: <https://rm.coe.int/16806cse8d> [in Ukrainian].

16. Rehlament Yevropeiskoho Parlamentu i Rady (YeS) 2016/399 vid 9 bereznia 2016 roku pro Kodeks Soiuzu shchodo pravyl, yaki rehuliuut rukh osib cherez kordony (Shenhenskiy kodeks pro kordony [Regulation of the European Parliament and Council (EU) 2016/399 of March 9, 2016 on the Union Code on the Rules Governing the Movement of Persons Across Borders (Schengen Borders Code)]: Yevropeiskiy parlament (Yevroparlament), Rada Yevropeiskoho Soiuzu (Rada YeS) vid 09.03.2016 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-16?find=1&text=мов#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 23.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

УДК 343.13/.15
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-7>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ПІДОЗРЮВАНОВОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО) У МЕЖАХ СПЕЦІАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ (IN ABSENTIA): СУДОВА ПРАКТИКА

Смоляр Юлія Володимирівна,
аспірантка кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
smolarjulia@gmail.com
orcid.org/0009-0009-1168-769X

В сучасних геополітичних умовах виникла потреба адаптації національної правової системи до умов воєнного стану. Особливим порядком здійснення правосуддя в сучасних умовах виступає спеціальне кримінальне провадження (*in absentia*). Його основним завданням є забезпечення принципу невідворотності покарання. В свою чергу це завдання досягається шляхом неухильного забезпечення гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) та дотримання балансу між ефективністю розслідування та стандартами прав людини. За відсутності підозрюваного (обвинуваченого) наявні обґрунтовані ризики порушень процесуальних гарантій, закріплених в національному законодавстві або їх тлумачення у суто формальному виразі, що ставить під загрозу легітимність судових рішень. З огляду на це, ключовим в ході спеціального кримінального провадження є дотримання стороною обвинувачення та судом процесуальних гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого).

У зв'язку з цим стаття ставить за мету комплексне дослідження правової природи та практичної реалізації кримінально-процесуальних гарантій у межах спеціального кримінального провадження (*in absentia*). Оскільки вони покликані нівелювати ризики, пов'язані з відсутністю підозрюваного чи обвинуваченого. У статті детально розглянуто функціональні обов'язки сторони обвинувачення та суду, реалізація яких направлена на дотримання гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого). Ідентифіковано небезпеки кримінального підходу до захисту прав особи, яка перебуває поза межами юрисдикції правоохоронних інституцій України.

Методологічний апарат дослідження побудований на поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що дозволило забезпечити об'єктивність висновків. Зокрема, методи аналізу та синтезу, за допомогою яких досліджено доктринальні підходи до визначення процесуальних гарантій. Системно-структурний метод дозволив визначити роль гарантій у механізмі спеціального кримінального провадження. Особливе місце посідає кейс-метод, за допомогою якого досліджено правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо типових процесуальних помилок у справах *in absentia*.

Результати. У ході дослідження встановлено, що кримінально-процесуальні гарантії у спеціальному провадженні набувають специфічного компенсаторного характеру. Це означає, що відсутність особи має компенсуватися підвищеною активністю захисника та посиленням судовим контролем. Доведено, що ключовими гарантіями є належне інформування через публічні джерела, обов'язкова участь адвоката та право на повторний розгляд справи у разі з'явлення особи. Деталізовано процесуальний статус слідчого судді та прокурора як суб'єктів, що відповідають за легітимність початку процедури *in absentia*. На основі аналізу судової практики виявлено основні процесуальні порушення, які стають перешкодою для якісного судочинства та можуть поставити під сумнів юридичну силу прийнятих рішень.

Висновки. За результатами дослідження зроблено висновок, що ефективність інституту *in absentia* визначається якістю дотримання процесуальних порядків, визначених національним законодавством. Спеціальне провадження вимагає відходу від формалізму на користь реального захисту. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні міжнародного досвіду подолання конфлікту між ефективністю розслідування та правами людини, а також у розробці пропозицій щодо вдосконалення глави 24-1 КПК України в частині уточнення підстав для поновлення строків оскарження вироків, ухвалених за відсутності особи.

Ключові слова: спеціальне досудове розслідування (*in absentia*), компенсаторні механізми, кримінальні процесуальні гарантії, гарантії прав обвинуваченого, право на захист, безплатна правнича допомога.

PROCEDURAL GUARANTEES OF THE RIGHTS OF THE SUSPECT (ACCUSED) WITHIN THE SCOPE OF SPECIAL CRIMINAL PROCEEDINGS (IN ABSENTIA): JUDICIAL PRACTICE

Smoliar Yuliia Volodymyrivna,
Postgraduate Student at the Department
of Constitutional and Administrative Law and Process
Petro Mohyla Black Sea State University
smolarjulia@gmail.com
orcid.org/0009-0009-1168-769X

In modern geopolitical conditions, there is a need to adapt the national legal system to the conditions of martial law. A special procedure for the administration of justice in modern conditions is special criminal proceedings (in absentia). Its main task is to ensure the principle of the inevitability of punishment. In turn, this task is achieved through the rigorous provision of guarantees for the rights of the suspect (accused) and maintaining a balance between the effectiveness of the investigation and human rights standards. In the absence of the suspect (accused), there are reasonable risks of violations of procedural guarantees enshrined in national legislation or their interpretation in a purely formal sense, which jeopardizes the legitimacy of judicial decisions. In view of this, the key factor during special criminal proceedings is the observance of procedural guarantees of the rights of the suspect (accused) by the prosecution and the court.

In this regard, the article aims at a comprehensive study of the legal nature and practical implementation of criminal procedural guarantees within the framework of special criminal proceedings (in absentia). Since they are intended to neutralize the risks associated with the absence of the suspect or the accused. The article examines in detail the functional duties of the prosecution and the court, the implementation of which is directed at observing the guarantees of the rights of the suspect (accused). The dangers of a formal approach to the protection of the rights of a person who is outside the jurisdiction of the law enforcement institutions of Ukraine are identified.

The methodological apparatus of the research is built on a combination of general scientific and special legal methods, which allowed for the objectivity of the conclusions. In particular, methods of analysis and synthesis were used to investigate doctrinal approaches to the definition of procedural guarantees. The system-structural method allowed for determining the role of guarantees in the mechanism of special criminal proceedings. A special place is occupied by the case method, which was used to study the legal positions of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court regarding typical procedural errors in in absentia cases.

Results. In the course of the study, it was established that criminal procedural guarantees in special proceedings acquire a specific compensatory nature. This means that the absence of the person must be compensated by the increased activity of the defense counsel and enhanced judicial control. It is proved that the key guarantees are proper notification through public sources, mandatory participation of a lawyer, and the right to a retrial in case of the person's appearance. The procedural status of the investigating judge and the prosecutor as subjects responsible for the legitimacy of initiating the in absentia procedure is detailed. Based on the analysis of judicial practice, the main procedural violations are identified, which become an obstacle to high-quality justice and may call into question the legal force of the decisions made.

Conclusions. Based on the results of the study, it is concluded that the effectiveness of the in absentia institute is determined by the quality of compliance with procedural orders defined by national legislation. Special proceedings require a departure from formalism in favor of real protection. Prospects for further research lie in studying international experience in overcoming the conflict between the effectiveness of investigation and human rights, as well as in developing proposals for improving Chapter 24-1 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the clarification of grounds for renewing the terms for appealing sentences rendered in the absence of a person.

Keywords: special pre-trial investigation (in absentia), compensatory mechanisms, criminal procedural guarantees, guarantees of the rights of the accused, right to defense, free legal aid.

Вступ. Спеціальне судове провадження в сучасній системі кримінального процесуального права України розглядається як виняткова процесуальна форма, покликана забезпечити реалізацію принципу невідворотності покарання. Мета впровадження даного інституту полягала у реалізації принципу невідворотності покарання. Однак, під час здійснення правосуддя низка процесуальних гарантій, сформованих національною практикою, ігноруються, що призводить до несправедливості судового розгляду. Інститут *in absentia* за своєю суттю є компромісом між ефективним

розслідуванням тяжких злочинів та фундаментальними правами людини на справедливий суд. Підставами для застосування даної процедури є факт переховування особи від органів правопорядку та суду, неможливість встановлення її місцезнаходження, або ж перебування суб'єкта на тимчасово окупованих територіях чи в межах держави-агресора. Процесуальний порядок реалізації цього інституту закріплено в положеннях Глави 24-1 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) ст. 297-1; ст.297-5 КПК України та ч. 3 ст. 323 КПК України (Кримінальний процесуальний

кодекс України, 2012). Застосування процедури *in absentia* реалізує превентивну функцію кримінального процесу. Завдяки дотриманню принципу невідворотності кримінальної відповідальності, зазначений інститут детермінує можливість зловживання процесуальними правами від органів досудового розслідування та суду. Такий порядок вимагає неухильного дотримання встановлених законом гарантій. Проте, як свідчить практика, мета впровадження даного інституту не завжди корелюється з якістю його виконання. До того ж під час здійснення правосуддя низка процесуальних гарантій, сформованих національною доктриною, подекуди ігноруються або трактуються формально, що ставить під загрозу легітимність судових рішень. Все це дає нам підстави віднести дану тему до актуальних.

Стан розробки. У сучасній українській юридичній науці проблема забезпечення процесуальних гарантій прав підозрюваного (обвинуваченого) в рамках спеціального кримінального провадження *in absentia* перебуває на стадії активного теоретичного осмислення та розробки практичних механізмів. Над цією проблематикою працювали як провідні фахівці в галузі теорії держави і права Стратонов В. М., Кельман М. С., так і кримінального процесу, зокрема Капліна О. В., Погорецький М. А., Грошевий Ю. М., Спора Г.І. Концептуальну розробку законодавчих дотримання прав людини при досудовому розслідуванні охопило дисертаційне дослідження Гуріна О. Ю. Не зважаючи на наявність ґрунтовних напрацювань, залишається низка невирішених питань, що спричиняють значні труднощі в правореалізації. Зокрема, відсутність уніфікованого підходу до визначення терміну «кримінально-процесуальна гарантія» зумовлює необхідність конкретизації даного поняття. У контексті процедури *in absentia* зазначена категорія набуває специфічного компенсаторного характеру, що потребує додаткового наукового обґрунтування. Актуальним залишається і нормативне регулювання залучення захисника як ключового елемента нейтралізації процесуальної нерівності сторін. Комплексний аналіз правових позицій Касаційного кримінального суду дозволяє уточнити межі реалізації прав обвинуваченого за його фізичної відсутності. Таким чином, науковий пошук спрямований на створення дієвого механізму захисту прав особи від необґрунтованого обвинувачення.

1. Наукові підходи до визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій

З'ясування сутності правових гарантій доцільно розпочати з лінгвістичного аналізу. Етимологічно термін «гарантія» (від фр. *garantie*) інтерпретується як певна порука або забезпечення. Згідно з лексикографічними джерелами, зокрема, «Великим тлумачним словником сучасної української мови» за редакцією В. Т. Бусела, дане поняття розглядається у двох аспектах, а саме: як

відповідальність за виконання зобов'язань та як сукупність умов, що зумовлюють успішну реалізацію певної мети (Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005).

У площині загальної теорії права Кельман М. С., Стратонов В. М. визначають юридичні гарантії як обумовлену суспільним ладом систему засобів, закріплених у законодавстві, що безпосередньо спрямовані на охорону законності та безперешкодне здійснення суб'єктивних прав особи (Кельман М. С., Стратонов В. М., 2020). Формуючи думку щодо визначення поняття кримінально-процесуальних гарантій необхідно звернутись до кримінально-процесуального законодавства, де зазначено, що «особливості здійснення спеціального кримінального провадження (*in absentia*) визначені главою 24-1 «Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень» КПК України. Такий порядок кримінального провадження в окремих випадках дає можливість притягнути особу до кримінальної відповідальності без її фактичної участі у судовому розгляді. Частиною 2 статті 7 КПК України визначено, що зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у частині першій вказаної статті, з урахуванням особливостей, встановлених законом» (Спора Г.І., 2023).

З метою розкриття правової природи кримінальних процесуальних гарантій, логічним є звернення до аналізу доктринальних підходів. Так, Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. підтримують інструментальний підхід, розглядаючи кримінальні процесуальні гарантії як систему «способів і засобів, які забезпечують усім суб'єктам кримінального провадження рівні правові можливості для надбання, реального здійснення своїх прав і виконання завдань кримінального провадження». (Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І., Трофименко В. М., Туманянц А. Р., Шило О. Г., 2018).

Згідно з позицією Грошевого Ю. М., кримінальні процесуальні гарантії становлять систему закріплених в законодавстві норм, що зумовлюють виконання завдань кримінального процесу. Вони створюють передумови для належної реалізації прав та обов'язків учасників процесу на практиці. Виходячи з поданого аналізу, Грошевий Ю. М. є прибічником нормативно-функціонального підходу акцентує на тому, що гарантії – це закріплені в законі норми, які створюють передумови для виконання завдань судочинства (Грошевий Ю. М., 2013).

На думку Погорецького М. А. необхідно звертати увагу на телеологічний підхід, характеризуючи кримінальні процесуальні гарантії як систему правових способів та засобів, спрямованих на практичну реалізацію прав і обов'язків учасників кримінального судочинства, дотримання їхніх законних інтересів

та загалом сприяє здійсненню цілей і завдань кримінального процесу (Погорецький М. А., 2014).

На переконання Фоміної Т.Г., кримінально процесуальні гарантії прав особи є системою засобів, закріплених в законодавстві, які забезпечують учасникам кримінального провадження рівні можливості для реалізації своїх прав, їх охорони та захисту. Кримінальні процесуальні гарантії прав особи становлять важливий механізм захисту у кримінальному провадженні (Фоміна Т.Г., 2014).

Підтримуючи позицію Кучинської О. П., варто наголосити, що нормативне закріплення гарантії являє собою статичний елемент. Перехід гарантії із статичного стану у вимір практичної ефективності забезпечується організаційною діяльністю державних органів та значною мірою залежить від рівня правосвідомості суб'єктів правозастосування (Кучинська О. П., 2012).

Отже, на основі аналізу наукових підходів вчених-процесуалістів можемо констатувати про відсутність уніфікованої дефініції, проте можемо виокремити спільні концептуальні риси. Не зважаючи на те, що наукові підходи до визначення поняття кримінально-процесуальних гарантії відрізняються за акцентами, спільною є думка про їх сутність як правових механізмів, що забезпечують реалізацію конституційних прав у кримінальному судочинстві. Одна з центральних ідей полягає в тому, що кримінально-процесуальні гарантії охоплюють комплекс заходів, які створюють належні умови для захисту прав учасників процесу й запобігають зловживанням владою з боку державних органів. Узагальнюючи, можемо констатувати, що в науковій думці юридичні гарантії сприймаються як комплекс правових норм, що не лише декларують права, а й створюють реальний механізм їх захисту від порушень.

На наше переконання, у спеціальному провадженні *in absentia* категорія гарантії зазнає суттєвої функціональної трансформації. Ми вважаємо, що в таких умовах процесуальні гарантії набувають компенсаторного характеру. Якщо у загальному порядку функція гарантії полягає у забезпеченні безпосередньої реалізації прав, то в спеціальному провадженні вони мають компенсувати обмеження, спричинені фізичною відсутністю підозрюваного чи обвинуваченого. Це дозволяє нам визначити кримінальні процесуальні гарантії в спеціальному провадженні як систему нормативних запобіжників, спрямованих на нейтралізацію процесуальної нерівності шляхом інтенсифікації судового контролю та розширення повноважень захисника. Таким чином, кримінально-процесуальні гарантії виступають не просто формальним переліком прав, а динамічним балансуєчим чинником, що утримує рівновагу між публічним інтересом держави у здійсненні правосуддя та приватним інтересом особи на захист від необґрунтованого обвинувачення.

2. Нормативне регулювання кримінально-процесуальних гарантії

Сучасна парадигма гарантії в Україні ґрунтується на ієрархічній архітектурі нормативно-правового регулювання, де ключовим вектором є забезпечення невідчужуваних прав особи.

Фундаментальний рівень нормативно-правового регулювання цієї системи гарантії прав особи представлений конституційними нормами, зокрема статтею 59 Конституції України (далі – КУ), що закріплює право на професійну правничу допомогу. Стаття 131-2 КУ закріплює адвокатську монополію на захист від кримінального обвинувачення (Конституція України, 1996). На галузевому рівні цей механізм деталізується у ст. 20 КПК України, де право на захист набуває змістовного наповнення через комплекс процесуальних прав, необхідних для ефективної протидії обвинуваченню (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Максимальне забезпечення реалізації процесуальних гарантії в демократичному суспільстві досягається шляхом створення дієвих механізмів реалізації та уникнення необґрунтованих обмежень у кримінальних провадженнях. Дотримання процесуальних гарантії є критично важливою складовою кожного етапу кримінального провадження, оскільки саме від них залежить забезпечення справедливості та законності винесення рішення. На різних стадіях кримінального провадження дотримання гарантії підозрюваного (обвинуваченого) забезпечується відповідними посадовими особами. Розглянемо дане питання детальніше.

Виходячи з положень ст. 297-1 КПК України спеціальне досудове розслідування (*in absentia*) здійснюється стосовно одного чи декількох підозрюваних згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими главою 19 КПК України, з урахуванням положень глави 24-1 КПК України. Відповідно до норм ст.297-1 КПК України початок досудового розслідування проводиться не інакше як за ухвалою слідчого судді і стосовно «кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 111-1, 111-2, 112, 113, 114, 114-1, 114-2, 115, 116, 118, частиною другою статті 121, частиною другою статті 127, частинами другою і третьою статті 146, статтями 146-1, 147, частинами другою – п'ятою статті 191 (у випадку зловживання службовою особою своїм службовим становищем), статтями 209, 255-258-6, 348, 364, 364-1, 365, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 370, 379, 400, 408, 436, 436-1, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 442-1, 443, 444, 445, 446, 447 Кримінального кодексу України» (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012). Цей перелік закріплює тяжкі та особливо тяжкі злочини як процесуальні підстави початку досудового розслідування. Не менш важливою підставою є факт переховування на тимчасово окупованих територіях, за кордоном визнаної Верховною Радою України державою-агресором.

Відповідно до ч. 2 ст. 40 КПК України під час досудового розслідування на слідчого органу досудового розслідування покладена відповідальність не лише за законність та своєчасність процесуальних дій, але й за роз'яснення прав обвинуваченого та за їхню фактичну реалізацію. Функція по забезпеченню реалізації процесуальних гарантій реалізується через негайне повідомлення прав особи про її права при затриманні, забезпечення участі захисника та розгляд клопотань від сторони захисту. Його діяльність спрямована на створення умов, за яких учасники кримінального провадження можуть активно користуватися власними правами. Підсумовуючи вказане законодавче положення можемо зробити висновок, що слідчий забезпечує повноту, всебічність розслідування з одного боку та є первинним суб'єктом забезпечення дотримання та реалізації прав підозрюваної особи – з іншого. Слідчий є незалежним у професійній діяльності, будь-які втручання у його діяльність неприпустимі (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

В ст. 297-5 КПК України закріплена гарантія належного інформування в рамках даного провадження, слідчий зобов'язаний вжити всіх можливих і законодавчо передбачених заходів для інформування відсутньої особи, що включає публікацію повістки про виклик підозрюваного на офіційному веб-сайті Офісу Генерального прокурора. З моменту опублікування повістки особа вважається належно повідомленою про підозру. Відповідно до ч. 2 ст. 297-5 КПК України слідчий зобов'язаний надіслати копії процесуальних документів, які вручаються підозрюваному (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Згідно з ч. 2 ст. 40 КПК України слідчий зобов'язаний збирати як обвинувальні докази, так і виправдальні, що є критично важливим в умовах відсутності підозрюваного. Можемо наголосити на обов'язковості етапу повідомлення про підозру, без належного виконання якого спеціальне досудове розслідування у подальшому буде нелегітимним (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Слідчий виступає центральною фігурою, яка повинна забезпечити повноту та об'єктивність розслідування в умовах фізичної відсутності підозрюваного.

Посилений обов'язок у забезпеченні гарантій у спеціальному досудовому розслідуванні *in absentia* покладений не лише на слідчого, але й на прокурора. Процесуальним керівником, відповідальним за дотримання законності в кримінальному провадженні є прокурор. Відповідно до ст. 36 КПК України прокурор є самостійним у своїй процесуальній діяльності, його розпорядження та рішення обов'язкові до виконання. Як слушно зазначив Гурін О. Ю. у своєму дисертаційному дослідженні, «прокурор виступає не як безпосередній виконавець слідчих дій, а як стратегічний керівник, що визначає вектор та забезпечує законність провадження» (Гурін О. Ю., 2025).

Згідно з ч. 2 ст. 36 КПК України прокурор наділений широким колом повноважень по контролю за дотриманням прав учасників кримінального процесу, наприклад, має право скасовувати незаконні постанови слідчих, ініціювати питання відсторонення слідчого у разі неефективного розслідування та право прийняття рішення, що гарантує повноту та всебічність розслідування (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Прокурор у спеціальному досудовому розслідуванні виступає гарантом належної правової процедури, зокрема йому належить процесуальна монополія на ініціювання спеціального кримінального провадження. Про це свідчить правило закріплене в ст. 297-2 КПК України, відповідно до якого прокурор або слідчий за погодженням за прокурором наділений правом звернення до слідчого судді з клопотанням про здійснення спеціального досудового розслідування. З тлумачення зазначеної статті випливає, що прокурор перевіряє наявність реальних підстав застосування спеціального досудового розслідування та здійснює нагляд за тим, щоб ініціатива по проведенню спеціального досудового розслідування не перетворилась на інструмент процесуального зловживання (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Також на прокурора покладений обов'язок контролювати залучення захисника та факт направлення йому копій процесуальних документів. Даний компенсаторний механізм замінює собою фізичне вручення документів підозрюваному. Підсумовуючи викладене вище, можемо зазначити, що не зважаючи на те, що прокурор в кримінальному провадженні не здійснює розслідування безпосередньо, проте впливає на його хід та здійснює нагляд за дотриманням законності. Прокурор відповідальний за дотримання процесуальних гарантій підозрюваного на етапі досудового розслідування, створює усі необхідні умови для реалізації права підозрюваного на захист та справедливий розгляд справи.

Слідчий суддя займає не останнє місце в забезпеченні гарантій прав підозрюваного. Виходячи з положень ст. 297-1 та ст. 297-4 КПК України суддя зобов'язаний перевірити належність злочину до зазначених ч. 2 ст. 297-1 КПК України, факт ухилення особи від кримінальної відповідальності, а також упевнитися, що підозрюваний повнолітній (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Для встановлення об'єктивної істини слідчий суддя має право заслухати свідків та дослідити матеріали кримінального провадження на підставі ст. 297-3 КПК України. Відповідно до ч. 2 ст. 297-4 КПК України суддя перевіряє достатність доказів для підозри. Згідно зі ст. 297-4 КПК України обов'язок мотивувати ухвалу про задоволення або відмову у задоволенні проведенні спеціального досудового розслідування є своєрідним процесуальним запобіжником від автоматичного схвалення позиції обвинувачення (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Розглянемо особливості дотримання гарантій на судовому етапі. Спеціальний судовий розгляд є винятковою процедурою, за якої особлива увага відведена питанню дотримання балансу між інтересами правосуддя та правами обвинуваченого, ключовою при цьому є роль судді. Тож, суддя забезпечує реалізацію процесуальних гарантій через виконання власних повноважень.

На судовому етапі неабияку увагу приділено гарантії інформування про призначене судові засідання та стан розгляду справи. З метою дотримання права на справедливий суд відповідно до ст. 297-5 КПК України повідомлення обвинуваченого здійснюється шляхом надсилання за останнім відомим місцем його проживання чи перебування, а також оприлюднюється у загальнодержавних засобах масової інформації відповідно до ст. 297-5 КПК України та на офіційному веб-порталі судової влади. Процесуальні документи, що підлягають врученню обвинуваченому, надсилаються захиснику для реалізації гарантії захисту, яка набуває компенсаторного змісту (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Важливою складовою цього механізму є принцип публічності: відомості про виклик та відповідні документи підлягають обов'язковому оприлюдненню у загальнодержавних засобах масової інформації (відповідно до ст. 297-5 КПК України) та на офіційному веб-порталі судової влади. Такий багатовекторний підхід до оповіщення створює правову презумпцію обізнаності обвинуваченого, що є необхідною умовою для подальшого здійснення судочинства в режимі *in absentia* (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Відповідно до ч. 3 ст. 323 КПК України суддя не лише констатує факти перебування на тимчасово окупованій території, але й досліджує належність інформування про наявне кримінальне провадження. За умови підтвердження, що особи було належно доведено до відома повідомлення про підозру та про судові провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Наступною гарантією є дослідження всіх доказів, не застосовують ч. 3 ст. 349 КПК України щодо дослідження частини доказів (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Відповідно до ч.4 ст. 323 КПК України у разі з'явлення обвинуваченого після постановлення такої ухвали про спеціальне судові провадження, судовий розгляд продовжується згідно із загальними правилами. У разі подання стороною захисту клопотання суд може продовжити судовий розгляд до з'явлення обвинуваченого в судові засідання, проте це вимагає повторного дослідження доказів (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

З тлумачення змісту ч. 5 ст. 374 КПК України наступна гарантія, відповідно до якої суддя

у разі ухвалення вироку зобов'язаний обґрунтувати чи були здійснені стороною обвинувачення усі можливі заходи щодо дотримання прав підозрюваного (обвинуваченого) на захист та доступ по правосуддя із дотриманням законодавчої процедури такого провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Окремої уваги заслуговує право на отримання безоплатної правничої допомоги як додаткова гарантія захисту підозрюваного (обвинуваченого). Його реалізація можлива на будь-якому етапі кримінального провадження (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» передбачає два рівні езнадання боплатної правничої допомоги, а саме: первинну правничу допомогу та вторинну. Відповідно до ст. 7 зазначеного закону «безоплатна первинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи та обов'язки, порядок їх реалізації та виконання, відновлення прав у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011).

Даний вид правничої допомоги охоплює такі види правничих послуг як «надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правничої допомоги та медіації» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011).

Відповідно до ст.13 «безоплатна вторинна правнича допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Безоплатна вторинна правнича допомога включає такі види правничих послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру» (Закон України «Про безоплатну правничу допомогу», 2011). Порядок надання вторинної правничої допомоги підозрюванним або обвинуваченим суттєво відрізняється від її отримання в цивільних питаннях. Для забезпечення гарантії належного захисту керуючись ст.49 КПК України «слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя та суд постановляє ухвалу, якою доручає відповідному органу (установі), уповноваженому законом на надання безоплатної правової допомоги, призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття у зазначені у постанові (ухвалі) час і місце для участі у кримінальному

провадженні» (Кримінальний процесуальний кодекс України, 2012).

Підсумовуючи викладене вище, можемо зробити висновок, що система процесуальних гарантій закріплена в нормативно-правових актах різних за ієрархією в законодавстві, трансформуються в обов'язки суб'єктів кримінального провадження. Особливості спеціального кримінального провадження надає кримінально-правовим гарантіям компенсаторного змісту.

Ефективність спеціального кримінального провадження напряму залежить від сумлінного виконання слідчим, прокурором, слідчим суддею, суддею своїх процесуальних обов'язків. Такий підхід дозволяє збалансувати принцип невідворотності покарання з гарантіями підозрюваного або обвинуваченого для забезпечення справедливої процедури розслідування.

3. Правові позиції Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо забезпечення процесуальних гарантій прав обвинуваченого у спеціальному судовому під час судового провадження (*in absentia*)

Судова практика виступає своєрідним «індикатором» дотримання процесуальних гарантій прав обвинуваченого, тому є важливою частиною дослідження. Огляд практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) дозволяє виявити «слабкі місця» у забезпеченні гарантій та виокремити типові процесуальні порушення.

Не можна оминати увагою процесуальні порушення, констатовані Постановою ККС ВС від 19.07.2022 у справі № 727/13085/18. При ухваленні «вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці від 10 червня 2021 року ОСОБА_7 засуджено за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст.258-3 КК України, до покарання у виді позбавлення волі на строк 10 років із конфіскацією майна» (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022). Апеляційна інстанція залишила без змін рішення суду першої інстанції. Захисник обґрунтував касаційну скаргу суттєвими процесуальними порушеннями як невідповідністю обвинувального акта нормам закону, ігноруванням судом першої інстанції права сторони захисту на належну підготовку до судових дебатів. Особливу увагу привертає той факт, що суд першої інстанції відхилив клопотання адвоката про надання часу для підготовки промови, розцінивши це як спробу затягування процесу. Така процесуальна поведінка суду фактично нівелювала значення судових дебатів як обов'язкової стадії розгляду.

Постанова ККС ВС від 19.07.2022 у справі № 727/13085/18 зауважила, що обов'язок суду першої інстанції створення умов, за яких захисник має змогу реалізувати свої процесуальні повноваження. Це передбачає забезпечення учасникам процесу рівних умов діяльності та надання кожній стороні можливостей

для викладу своєї позиції. Виходячи з обставин судового розгляду, адвокату був необхідний час для підготовки до проголошення промови після виступу прокурора, але суд йому відмовив, мотивуючи намаганнями адвоката затягнути судовий процес. Суд видалився до нарадчої кімнати для того, щоб ухвалити вирок, без належної оцінки доводів сторони захисту. Суд апеляційної інстанції обрав інший вид покарання, не акцентувавши увагу на процесуальних порушеннях з боку судді. ККС ВС визнав дії судді суду першої інстанції порушенням скасував вирок, утвердивши пріоритет змагальності та рівності процесуальних сторін (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2022).

Додатково постановою ККС ВС від 08.05.2019 у справі № 757/56487/17-к наголошує на правомірності заміни захисника, залученого в порядку призначення з регіонального центру безоплатної правничої допомоги. Така заміна не може бути визнана порушенням права на вільний вибір захисника, навпаки – такий механізм забезпечує гарантією належного представництва в спеціальному судовому провадженні (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2019).

Практика ККС ВС також звертає увагу на інші гарантії, зокрема належного сповіщення особи про здійснення судом щодо неї кримінального провадження. Згідно з ч.1 ст. 297-5 КПК України в порядку публікації оголошень у газеті «Урядовий кур'єр» та на порталі «Судова влада», що створює презумпцію належного ознайомлення особи зі своїм процесуальним статусом. Такий спосіб інформування визнається достатнім для того. Щоб вважати особу належно повідомленою. Відтак, посилання на непоінформованість у таких випадках не може вважатися поважною причиною для поновлення строків оскарження судового рішення (Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2021).

У Постанові від 10.03.2020 у справі № 242/3982/16-к (провадження № 51-7218км18) ККС ВС акцентує увагу на обов'язку суду перевіряти належність інформування. Тобто суд має переконатися, що держава вжила всіх належних заходів для фактичного вручення підозри, повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів відповідно до ст. 290 КПК (Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, 2020).

Отже, аналіз судової практики довів наявність існування процесуальних порушень в рамках спеціального кримінального провадження. Головним вектором розвитку правозастосування є дотримання балансу між реалізацією принципу невідворотності покарання та компенсаторними механізмами забезпечення прав особи, яка фізично відсутня під час розгляду справи.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можемо констатувати, що інститут спеціального кримінального провадження (*in absentia*) в Україні є винятковим механізмом, який забезпечує баланс між принципом невідворотності покарання за тяжкі злочини та необхідністю дотримання фундаментальних прав людини. Варто наголосити, що у межах такого провадження категорія процесуальних гарантій зазнає суттєвої функціональної трансформації, набуваючи вираженого компенсаторного характеру. Це означає, що за умови фізичної відсутності підозрюваного чи обвинуваченого, система правових запобіжних спрямовується на нейтралізацію процесуальної нерівності через посилення судового контролю, обов'язкову участь захисника та розширення його повноважень як ключового представника інтересів особи.

Аналіз нормативного регулювання та судової практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду свідчить, що легітимність судових рішень у процедурі *in absentia* прямо залежить від сумлінного виконання процесуальних обов'язків слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом. Дослідження судової практики довело, що формальне ставлення до гарантій, як, наприклад, неналежне інформування особи через офіційні канали, чи обмеження захисника у часі для підготовки до дебатів становить істотне порушення засад змагальності та рівності сторін. Це все в сукупності дає підстави вважати, що спеціальне кримінальне провадження виступає не як спрощена форма правосуддя, а як динамічний балансуючий чинник, де належна правова процедура є єдиним способом захисту особи від необґрунтованого обвинувачення в умовах її відсутності.

Ефективність цього інституту в сучасній правовій системі України визначається переходом гарантій зі статичного законодавчого стану у вимір реальної практичної захищеності, що підтверджується позиціями Верховного суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. Бусел В. Т. Київ, 2005. 1728 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 21.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text=442-1#n1783> (дата звернення: 21.12.2025).
3. Кельман М. С., Стратонов В. М. Загальна теорія права : підручник. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 741 с.
4. Спора Г.І. Судовий розгляд кримінального провадження за відсутності обвинуваченого: визначення поняття інституту, його особливості та мета. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Ужгород, 2023. № 74 (2). С. 196–201. URL: <https://dSPACE.Uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/455885ca-e883-477e-892c-82efd68a44c2/content> (дата звернення: 21.12.2025).
5. Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту / Капліна О. В., Карпенко М. О., Маринів В. І. та ін. Харків : Право, 2018. 298 с.
6. Погорєцький М. А. Поняття кримінально-процесуальних гарантій. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія Право, 2014. № 1. С. 36–46. URL: <https://lj.ou.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf> (дата звернення: 21.12.2025).

7. Фомина Т.Г. *Забезпечення слідчим процесуальних прав підозрюваного* : монографія. Харків : НікаНова, 2014. 232 с.

8. Кучинська О. О. Гарантії забезпечення прав учасників кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1 (1). С. 67–73. URL: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2012_1/SLOVO-01-2012.pdf (дата звернення: 13.03.2026).

9. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.03.2026).

10. Гурін О. Ю. *Забезпечення прав людини під час спеціального досудового розслідування* : дис. ... д-ра філософії : 12.00.09. Одеса, 2025. 267 с.

11. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI. Дата оновлення: 04.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 13.03.2026).

12. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.07.2022 року по справі № 727/13085/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481> (дата звернення: 21.12.2025).

13. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 08.05.2019 року по справі № 757/56487/17-к. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_08_05_2019_roku_u_spravi_757_56487_17_k/ (дата звернення: 21.12.2025).

14. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.04.2021 року по справі № 759/2992/17. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95946565> (дата звернення: 21.12.2025).

15. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 10.03.2020 року по справі № 242/3982/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620> (дата звернення: 21.12.2025).

REFERENCES:

1. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.04.2012 r. № 4651-VI* [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
3. Kelman, M. S., & Stratonov, V. M. (2020). *Zahalna teoriia prava: pidruchnyk* [General theory of law: textbook]. Kherson: OLDI-PLIUS [in Ukrainian].
4. Spora, H. I. (2023). *Sudovyi rozghliad kryminalnoho provadzhenia za vidsutnosti obvynuvachenoho: vyznachenia poniattia instytutu, yoho osoblyvosti ta meta* [Court hearing of criminal proceedings in the absence of the accused: definition of the concept of the institution, its features and purpose]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 74 (2), 196–201. Retrieved from: <https://dSPACE.Uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/455885ca-e883-477e-892c-82efd68a44c2/content> [in Ukrainian].
5. Kaplina, O. V., Karpenko, M. O., Maryniv, V. I., et al. (2018). *Kryminalnyi protses: navch. posib. dlia pidhot. do ispytu* [Criminal process: study guide for exam preparation]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
6. Pohoretskyi, M. A. (2014). *Poniattia kryminalno-protsesualnykh harantii* [The concept of criminal procedural guarantees]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriya Pravo – Journal of National University of Ostroh Academy. Law Series*, 1, 36–46. Retrieved from: <https://lj.ou.edu.ua/articles/2014/n2/14pmakph.pdf> [in Ukrainian].
7. Fomina, T. H. (2014). *Zabezpechennia slidchym protsesualnykh prav pidozriuvanoho: monohrafia* [Ensuring the procedural rights of the suspect by the investigator: monograph]. Kharkiv: NikaNova [in Ukrainian].
8. Kuchynska, O. O. (2012). *Harantii zabezpechennia prav uchastnykiv kryminalnoho provadzhenia za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy* [Guarantees

of ensuring the rights of participants in criminal proceedings under the new Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Slovo Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy – Word of the National School of Judges of Ukraine*, 1 (1), 67–73. Retrieved from: http://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2012_1_1/SLOVO-01-2012.pdf [in Ukrainian].

9. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR* [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> [in Ukrainian].

10. Hurin, O. Yu. (2025). *Zabezpechennia prav liudyny pid chas spetsialnoho dosudovoho rozsliduvannia* [Ensuring human rights during a special pre-trial investigation] (Doctoral dissertation). Odesa [in Ukrainian].

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2011). *Pro bezoplatnu pravnychu dopomohu: Zakon Ukrainy vid 02.06.2011 r. № 3460-VI* [On Free Legal Aid: Law of Ukraine dated June 02, 2011 No. 3460-VI]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> [in Ukrainian].

12. Supreme Court of Ukraine. (2022). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 19.07.2022 roku po spravi № 727/13085/18* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated July 19, 2022 in case No. 727/13085/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481> [in Ukrainian].

13. Supreme Court of Ukraine. (2019). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 08.05.2019 roku po spravi № 757/56487/17-k* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated May 8, 2019 in case No. 757/56487/17-k]. Retrieved from: https://protocol.ua/ua/postanova_kks_vp_vid_08_05_2019_roku_u_spravi_757_56487_17_k/ [in Ukrainian].

14. Supreme Court of Ukraine. (2021). *Postanova Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 01.04.2021 roku po spravi № 759/2992/17* [Resolution of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated April 1, 2021 in case No. 759/2992/17]. Retrieved from: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95946565> [in Ukrainian].

15. Supreme Court of Ukraine. (2020). *Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 10.03.2020 roku po spravi № 242/3982/16-k* [Resolution of the Cassation Criminal Court within the Supreme Court dated March 10, 2020 in case No. 242/3982/16-k]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88322620> [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

СЕКЦІЯ 5 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.97/.99:355.01:004.9(477)
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-2-8>

ОРГАНІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Сотула Олександр Сергійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри національного,
міжнародного права та правоохоронної діяльності
Херсонського державного університету
sotula64@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4633-4500

Стаття присвячена комплексному дослідженню правових засад та організаційно-правових механізмів здійснення судочинства в Україні в умовах воєнного стану, запровадженого внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення безперервності функціонування судової системи та реалізації конституційного права на судовий захист у надзвичайних умовах, коли значна частина судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій.

Метою статті є з'ясування адміністративно-правових та процесуальних засад організації судочинства під час воєнного стану, виявлення їх переваг і недоліків, формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання. У дослідженні застосовано формально-юридичний, порівняльно-правовий та системно-структурний методи наукового пізнання.

Результати. Проаналізовано конституційні гарантії права на судовий захист, положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», процесуальні кодекси та практику їх застосування в умовах війни. Особливу увагу приділено механізмам зміни територіальної підсудності судових справ, рекомендаціям Ради суддів України та Верховного Суду щодо організації роботи судів, цифровій трансформації судочинства.

Встановлено, що ключовими інструментами забезпечення безперервності правосуддя стали: зміна територіальної підсудності справ відповідно до статті 147 Закону «Про судоустрій і статус суддів»; розширення використання електронного суду та відеоконференцзв'язку; диференціація справ за критерієм невідкладності; створення умов для дистанційної участі в судових засіданнях з використанням власних технічних засобів учасників процесу.

Доведено, що цифровізація судочинства стала критично важливим чинником збереження доступу до правосуддя для внутрішньо переміщених осіб, мешканців прифронтових територій та інших вразливих груп. Водночас виявлено системні проблеми: нерівномірність технічного оснащення судів, нерівність доступу громадян до цифрових сервісів, перевантаженість окремих судів, недостатню правову визначеність дистанційних процедур.

Висновки. Сформульовано висновок про необхідність подальшого законодавчого вдосконалення механізмів організації судочинства в умовах надзвичайних правових режимів для повноцінної реалізації стандартів справедливого суду, визначених Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Конституцією України.

Ключові слова: судочинство, воєнний, стан, правосуддя, доступ, цифровізація, відеоконференція, організація, територіальна підсудність, справедливий суд, захист, дистанційна участь.

ORGANIZATION OF JUDICIAL PROCEEDINGS UNDER MARTIAL LAW: LEGAL FRAMEWORK, DIGITAL TRANSFORMATION AND ACCESS TO JUSTICE IN UKRAINE

Sotula Oleksandr Serhiiiovych,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Professor at the Department of National,
International Law and Law Enforcement
Kherson State University
sotula64@gmail.com
orcid.org/0000-0003-4633-4500

The article is devoted to a comprehensive study of the legal framework and organizational-legal mechanisms for the administration of justice in Ukraine under martial law imposed as a result of the full-scale armed aggression of the Russian Federation. The relevance of the study is determined by the need to ensure the continuity of the judicial system and the realization of the constitutional right to judicial protection under emergency conditions, when a significant part of the courts found themselves in temporarily occupied territories or in the zone of active hostilities.

The purpose of the article is to clarify the administrative-legal and procedural principles of organizing judicial proceedings during martial law, to identify their advantages and disadvantages, and to formulate proposals for improving legal regulation. The study applies formal-legal, comparative-legal and systemic-structural methods of scientific cognition.

Results. *The constitutional guarantees of the right to judicial protection, provisions of the Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law», procedural codes and the practice of their application in wartime conditions are analyzed. Special attention is paid to mechanisms for changing territorial jurisdiction of court cases, recommendations of the High Council of Justice and the Supreme Court on organizing court operations, and digital transformation of justice.*

It has been established that the key tools for ensuring continuity of justice were: changing territorial jurisdiction of cases in accordance with Article 147 of the Law «On the Judiciary and Status of Judges»; expanding the use of electronic court and videoconferencing; differentiation of cases by urgency criterion; creating conditions for remote participation in court hearings using participants' own technical means.

It is proven that digitalization of justice has become a critically important factor in maintaining access to justice for internally displaced persons, residents of frontline territories and other vulnerable groups. At the same time, systemic problems have been identified: uneven technical equipment of courts, inequality of citizens' access to digital services, overload of certain courts, insufficient legal certainty of remote procedures.

Conclusions. *The conclusion is formulated about the necessity of further legislative improvement of mechanisms for organizing judicial proceedings under emergency legal regimes for full implementation of fair trial standards defined by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of Ukraine.*

Keywords: *administration of justice, martial law, justice, access, digitalization, video conference, organization, territorial jurisdiction, fair trial, protection, remote participation.*

Вступ. У сучасних умовах широкомасштабної збройної агресії проти України питання забезпечення безперервного функціонування судової влади набуло не лише правового, а й гуманітарного виміру. Введення воєнного стану як особливого правового режиму передбачає можливість обмеження окремих прав і свобод людини, однак не скасовує конституційних гарантій права на судовий захист та обов'язку держави забезпечувати доступ до правосуддя.

Воєнний стан зумовив істотну трансформацію організаційних і процесуальних механізмів судочинства. Частина судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, що потребувало зміни територіальної підсудності, передислокації судів та перерозподілу судових справ. Одночасно постала нагальна потреба поєднати реальний доступ осіб до суду з належним рівнем безпеки суддів, працівників апарату та учасників процесу, що зумовило активне використання

механізмів дистанційної роботи судів, електронного документообігу та проведення судових засідань у режимі відео конференції.

Розширення практики дистанційного судочинства поставило низку доктринальних і практичних питань щодо відповідності таких форм реалізації правосуддя стандартам справедливого суду, гарантованим Конституцією України та міжнародними договорами. Серед ключових викликів – забезпечення ефективної участі сторін у процесі, дотримання принципів змагальності, рівності прав учасників, публічності судового розгляду та належної ідентифікації осіб, які беруть участь у засіданні дистанційно.

Метою статті є з'ясування адміністративно-правових та процесуальних засад здійснення судочинства в Україні в умовах дії воєнного стану, виявлення їх сильних сторін та прогалин, а також формулювання пропозицій щодо вдосконалення нормативного регулювання й практики організації судочинства.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика здійснення судочинства в умовах воєнного стану в українській доктрині має певне напрацювання, але залишається фрагментарним і переважно орієнтованим на окремі процесуальні галузі. Значний внесок зробив М. І. Смокович, який проаналізував чинне процесуальне законодавство та пакет законопроектних змін, зосередившись на проблемах територіальної зміни підсудності, забезпечення доступу до правосуддя та безпеки суддів (Смокович, 2022).

Окремий напрям становлять праці, присвячені доступу до правосуддя, де аналізується вплив воєнних обмежень на реалізацію права на судовий захист (Горбалінський, Задаля, 2022). Важливий внесок зроблено в площині адміністративного судочинства під час воєнного стану, зокрема в роботі І. В. Міщук та Б. С. Киричука, де розкрито сутність адміністративного провадження в умовах війни (Міщук, Киричук, 2023).

Окремий блок досліджень стосується цифровізації судочинства та дистанційної участі в судових засіданнях. У працях О. М. Гловюк та О. О. Дроздова аналізується проведення судових засідань у режимі відеоконференції крізь призму гарантій права на справедливий суд і практики ЄСПЛ (Гловюк, Дроздов, 2023).

Попри помітний поступ у дослідженні окремих вимірів функціонування судової системи під час воєнного стану, комплексні праці, які б системно аналізували правові засади організації та здійснення судочинства в умовах дії воєнного стану як особливого правового режиму, залишаються поодинокими.

1. Організаційно-правові механізми функціонування судової системи під час воєнного стану

Умови повномасштабної збройної агресії проти України актуалізували питання про зміст та межі організаційно-правових механізмів функціонування судової системи в правовому режимі воєнного стану (Смокович, 2022). Воєнний стан як особливий правовий режим, визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану» (2015), не допускає припинення діяльності судів, однак вимагає адаптації організації їх роботи до умов бойових дій, окупації та масових переміщень населення.

Ключову роль у початковій організації роботи судів у перші дні повномасштабної агресії відіграла Рада суддів України, яка 24 лютого 2022 року ухвалила рекомендації щодо дій судів в умовах воєнного стану (Верховний Суд України, 2022). У цих рекомендаціях наголошено, що робота судів не може бути припинена, але за наявності безпосередньої загрози життю та здоров'ю дозволяється тимчасове зупинення здійснення правосуддя конкретним судом із обов'язковим інформуванням Верховного Суду й Державної судової адміністрації.

Базовим організаційно-правовим механізмом стала зміна територіальної підсудності судових справ у зв'язку з неможливістю

окремих судів здійснювати правосуддя через бойові дії, окупацію чи руйнування будівель. На підставі статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Голова Верховного Суду починаючи з березня 2022 року видав низку розпоряджень, якими підсудність справ судів Донецької, Луганської, Херсонської, частини Київської та інших областей було тимчасово передано до безпечніших судів інших регіонів (Верховний Суд України, 2022).

Особливе значення мають внутрішні акти Верховного Суду, якими для всієї системи судів визначено загальні організаційні підходи до роботи в умовах воєнного стану (Верховний Суд України, 2022). Роз'яснення Верховного Суду рекомендують судам концентруватися насамперед на розгляді невідкладних категорій справ (застосування запобіжних заходів, спори щодо захисту життя, здоров'я, базових соціальних прав), а щодо інших категорій максимально використовувати письмовий розгляд та дистанційні форми участі сторін.

Організаційно-правові механізми воєнного часу тісно пов'язані з цифровізацією судочинства, яка стала ключовим засобом збереження процесуальної активності за обмежених можливостей фізичної присутності в суді. Кодекс адміністративного судочинства України, ЦПК та ГПК передбачають можливість участі в засіданні за допомогою відеоконференції, а під час воєнного стану ці норми були доповнені положеннями про використання власних технічних засобів учасників поза приміщенням суду.

У кримінальному процесі особливості дистанційного судочинства врегульовані статтею 336 КПК України, а внесені під час війни зміни розширили можливості для проведення засідань у режимі відеоконференції за участю обвинуваченого, свідків та інших учасників (КПК України, 2012; Гловюк, Дроздов, 2023).

Важливим організаційним інструментом стала диференціація судових справ за критерієм невідкладності та можливості розгляду в умовах воєнних загроз (Верховний Суд, 2022). Така класифікація дає змогу оптимізувати навантаження на суди, не відмовляючись від конституційних гарантій права на судовий захист у найбільш чутливих категоріях спорів (Курилін, Сопільник, 2023).

Організаційний вимір також охоплює питання кадрового забезпечення й психологічної підтримки суддів та працівників апарату судів. Частина суддів і персоналу була вимушена евакуюватися з окупованих чи прифронтових територій, що спричинило потребу у перерозподілі кадрів і створенні безпечних робочих місць у відносно спокійних регіонах.

2. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану

Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні є однією з ключових гарантій збереження верховенства права. Конституція України прямо встановлює, що навіть у разі запровадження воєнного стану не

допускається обмеження права на судовий захист (Конституція України, 1996; Закон України «Про правовий режим воєнного стану», 2015). Міжнародні стандарти, зокрема стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), вимагають, щоб будь-які надзвичайні режими не призводили до фактичного нівелювання права особи звернутися до суду для захисту своїх прав.

Водночас повномасштабна агресія РФ призвела до суттєвих фактичних перешкод доступу до судів: значна кількість судів опинилася на тимчасово окупованих територіях або в зоні активних бойових дій, частина будівель була зруйнована (Смокович, 2022). За даними аналітичних звітів Ради Європи, на кінець 2022 року близько 20 % місцевих судів не могли здійснювати правосуддя у звичайному режимі.

Відповіддю на ці виклики стала система зміни територіальної підсудності судових справ, що забезпечило збереження можливості розгляду справ і подання нових позовів. Така зміна підсудності виступає інструментом забезпечення доступу до правосуддя, а не його обмеження (Смокович, 2022;).

Доступ до правосуддя неможливо розглядати без урахування цифрових інструментів судочинства, насамперед електронного суду та відеоконференцій. О. Данилюк підкреслює, що використання електронних систем стало ключовим засобом підтримання роботи адміністративних судів і забезпечення можливості подання процесуальних документів, участі в засіданнях і отримання інформації про справу без фізичного відвідування суду (Горбалінський, Задаля, 2022).

Значну роль у забезпеченні доступу до правосуддя відіграє розвиток цифрової інфраструктури судової системи, зокрема підсистем «Електронний суд» та відеоконференцзв'язку. Завдяки цим інструментам учасники процесу можуть подавати документи, отримувати інформацію про рух справи, брати участь у засіданнях дистанційно. В умовах масової внутрішньої та зовнішньої міграції відеоконференції стали фактично єдиним інструментом реалізації права на участь у процесі (Гловюк, Дроздов, 2023).

Проблеми доступу до правосуддя особливо гостро проявляються щодо вразливих груп: внутрішньо переміщених осіб, мешканців тимчасово окупованих територій, осіб з інвалідністю, військовослужбовців. У відповідь на це система безоплатної правової допомоги розширила дистанційні консультації, онлайн-приймальні та гарячі лінії.

Попри суттєвий поступ у забезпеченні доступу до правосуддя під час воєнного стану, фіксується низка проблем: нерівномірність технічного оснащення судів і учасників процесу; недостатня правова визначеність окремих аспектів дистанційної участі; складнощі з інформуванням громадян про зміну територіальної підсудності; перевантаженість окремих судів (Горбалінський, Задаля, 2022).

Висновки. Проведене дослідження правових засад та організаційно-правових механізмів здійснення судочинства в умовах воєнного стану в Україні дозволяє зробити такі ключові висновки:

По-перше, конституційні гарантії права на судовий захист (статті 55, 64 Конституції України, 1996) та положення Закону «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року створюють непорушну основу для безперервності правосуддя, виключаючи можливість створення надзвичайних судів чи припинення діяльності судової влади.

По-друге, організаційно-правові механізми функціонування судів, такі як зміна територіальної підсудності справ, особливі режими роботи, рекомендації Ради суддів України 2022 року та цифрова трансформація судочинства, продемонстрували високу ефективність у підтримці правосуддя. Ці інструменти дозволили раціонально розподілити навантаження між судами та забезпечити розгляд невідкладних справ.

По-третє, доступ до правосуддя реалізується через компенсаторні механізми – електронний суд, відеоконференції з використанням власних технічних засобів, систему безоплатної правової допомоги та інформування про зміну підсудності. Цифровізація стала ключовим фактором подолання територіальних і транспортних бар'єрів.

Разом із тим воєнний стан виявив системні проблеми: нерівномірність навантаження на суди, технічну нерівність доступу до електронних сервісів, ризики фрагментації судової практики та недостатню правову визначеність окремих дистанційних процедур. Ці виклики потребують законодавчого вдосконалення для повноцінної реалізації конституційних гарантій справедливого суду.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.12.2025).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 18 трав. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.12.2025).
3. Горбалінський В. В., Задаля Д. К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 263–265. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
4. Гловюк О. М., Дроздов О. О. Проведення судового засідання у режимі відеоконференції у кримінальному провадженні: доктринальні та практичні проблеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 438–444. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf (дата звернення: 16.12.2025).
5. Мішук І. В., Киричук Б. С. Особливості здійснення адміністративного судочинства в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 200–205. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.35> (дата звернення: 16.12.2025).
6. Курилін І.Р., Сопільник Л.С. Організаційні аспекти діяльності судів України в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 62–68. URL: <https://zenodo.org/records/7928855> (дата звернення: 16.12.2025).

7. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Випуск 70. С. 450–455. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> (дата звернення: 16.12.2025).

8. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ : Розпорядження Верховного Суду від 08 берез. 2022 р. № 2/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 16.12.2025).

9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 4 листопада 1950 р. (зі змінами). Ратифікована Україною 17 липня 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 16.12.2025).

REFERENCES:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996, June 28). Constitution of Ukraine: Law No. 254к/96-VR (as of January 1, 2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2015, May 12). On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII (as of May 18, 2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].

3. Horbalinskyi V. V., Zadalina D. K. (2022). Access to justice under martial law. *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 8, pp. 263–265. URL: http://lsej.org.ua/8_2022/56.pdf [in Ukrainian].

4. Hloviuk O. M., Drozdov O. O. (2023). Conducting court hearings by videoconference in criminal proceedings: doctri-

nal and practical problems. *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 1, pp. 438–444. URL: http://lsej.org.ua/1_2023/104.pdf [in Ukrainian].

5. Mishchuk I. V., Kyrychuk B. S. (2023). Peculiarities of administrative proceedings under martial law. *South Ukrainian Law Journal*, No. 1, pp. 200–205. URL: <https://doi.org/10.32850/sulj.2023.1.35> [in Ukrainian].

6. Kurylin I. R., Sopilnyk L. S. (2023). Organizational aspects of the activities of Ukrainian courts under martial law. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. Economic Series. Legal Series*, Issue 37, pp. 62–68. URL: <https://zenodo.org/records/7928855> [in Ukrainian].

7. Smokovych M. I. (2022). Administration of justice under martial law: issues of legislative changes. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series*, Issue 70, pp. 450–455. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> [in Ukrainian].

8. Supreme Court of Ukraine (2022, March 8). Order on determining territorial jurisdiction of cases: Order No. 2/0/9-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ [in Ukrainian].

9. Council of Europe (1950, November 4). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (as amended). Ratified by Ukraine on July 17, 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026

Наукове видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
СЕРІЯ «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»**

Збірник наукових праць

Випуск 2

Коректура – *Н.С. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка – *Ю.С. Семенченко*

Формат 60×84/8. Гарнітура *Pragmatica*.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 6,74.
Замов. № 0426/356. Наклад 300 прим.
Дата розміщення онлайн – 01.05.2026 р.
Дата друку – 08.05.2026 р.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.